مون مُطالع سُپرين

شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جي ڪلام جو اڀياس

اياز قادري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

مون مطالع سپرين

(شاه عبداللطيف ڀٽائي جي ڪلام جو اڀياس)

ڊاڪٽر اياز قادري
پروفيسر ايڊوائيزر
شاه عبداللطيف ڀٽائي چيئر
ڪراچي يونيورسٽي

شاه عبداللطيف ڪلچرل سوسائٽي
ڪراچي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڇاپيندڙ
شاه عبداللطيف ڪلچرل سوسائٽي
36 - ڊي ڪراچي ايڊمنسٽريٽو هائوسنگ سوسائٽي
آف شهيد ملت روڊ ڪراچي 75350

ٽائيٽل: خدا بخش ابڙو

ڪاپيون: هڪ هزار
قيمت: ١٠٠ روپيه
سال: اپريل 1995ع

ملڻ جو هنڌ

(١) مڪتبه برهان اردو بزار ڪراچي ٧٤٢٠٠
(٢) ٦. ڏني رام بلڊنگ آرام باغ روڊ ڪراچي
(٣) سنڌ چاري هائوس مارڪيٽ روڊ لاڙڪاڻه
(٤) رابيل ڪتاب گهر اسٽيشن روڊ لاڙڪاڻه

ڇپيندڙ: علمي پرنٽرس ۽ ڪمپوزرس
9/5 نامڪو سينٽر ڪيمپبيل اسٽريٽ نيو چالي، ڪراچي
فون 2625254- 2625752

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

انتساب

امڙ نواب خاتون جي نالي خدا کيس جنت نصيب ڪري جنهن ننڍ پڻ ۾ ابي جي وفات ڪانپوءِ ٻيءَ تي پاليو، منهنجي هر طرح سار سنڀال، پرگهور لڌيءِ پيار ٿي پيار ڏنو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

فهرست

1	ناشر طرفان ٻه اکر	7
2	پيش لفظ	9
3	مقدمو	13
4	شاهه جي مجازي شاعري	35
5	شاه جو رقيب	44
6	شاهه ۽ سنڌ جي سياست	52
7	شاهه جا پهاڪا	59
8	شاهه ۽ قسمت	67
9	سارنگ جي سورمي	81
10	متو آهين مچ	86
11	ڪاموڙي خبرون	91
12	جي ڀائين جوڳي تيان	99
13	شاه عبد اللطيف ۽ ڪربلا جو قضيو	105
14	شاهه جا پاراتا ۽ دعائون	120
15	شاهه جو ڊرامائي انداز	149
16	نئين شرح لطيفي	196

مون مطالع سپرين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ٻه اکر

شاهه عبداللطيف ڪلچرل سوسائٽي جو قيام 1972ع کان عمل ۾ آيو. شاهه عبداللطيف ڪلچرل سوسائٽي سنڌ جي سماجي، اقتصادي ۽ ادبي حالتن کي پيش نظر رکندي وقت به وقت علمي ۽ ادبي ڪانفرنسون منعقد ۽ ڪي اهم ڪتاب شايع ڪندي رهي آهي. سوسائٽي جو اهو سلسلو جاري آهي.

سوسائٽي ڪتابن شايع ڪرڻ جي شروعات 1975ع کان تنوير عباسي جي ڪتاب "شاهه عبداللطيف جي شاعري" سان ڪئي. هن وقت تائين ان کان سواءِ هيٺيان ڪتاب شايع ڪري چڪي آهي.

(١) املهه اڻ توريا (شاهه جو اڻ ڇپيل ڪلام)
(٢) سنڌي ساهت سال ١٩٨١ع
(٣) سنڌي ڪامورو
(۴) سنڌي معاشرو
(۵) سنڌ اڄ ۽ سڀاڻي
(٦) سنڌي عورت ڪانفرنس
(٧) شاهه عبداللطيف ۽ نوجوان
(٨) Sindh Qualerly (انگريزي ۾ ٽماهي رسالو جو ١٩٧٢ع کان هن وقت تائين باقاعده شايع ٿيندو رهندو آهي).

هاڻي ڊاڪٽر اياز قادري جو شاهه عبداللطيف جي ڪلام جي تحقيقي مطالعي جي سلسلي جو ڪتاب "مون مطالع سپرين" شايع ڪري رهي آهي.

ڊاڪٽر اياز قادري شاهه عبداللطيف ڪلچرل سوسائٽي جو 1972ع کان هن وقت تائين سيڪريٽري جنرل ۽ استاد جي حيثيت ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سندس واسطو سنڌ مسلم ڪاليج ڪراچي ۽ ڪراچي يونيورسٽي سان رهيو آهي. سندس ڪوشش سان ڪراچي يونيورسٽي ۾ شاه عبداللطيف ڀٽائي چيئر قائم ٿي جنهن جو پهريون ڊائريڪٽر هو هئو. هاڻي اُتي پروفيسر ايڊوائيزر جي حيثيت سان خدمت سر انجام ڏئي رهيو آهي.

سندس هي ڪتاب "مون مطالع سپرين" شاه جي گهڻن نون موضوعن جو مطالعو آهي جن تي هن کان اڳ نه لکيو ويو آهي. جنهن مان سندس شاه جي ڪلام جي گهري مطالعي جي پروڙ پوي ٿي. شاه جي ڪلام ۾ هڪ گهري سمنڊ واري وسعت ۽ ڪشادگي موجود آهي ضرورت ان ڳالهه جي آهي ته ڪي ٽوبا ان گهرائي ۾ گهڙن، پاتال ۾ پيهي مانڪ ۽ موتي ميڙين ۽ شاه جي نون نون جواهرن کي سنڌ ۽ عالم اڳيان آڇين جيئن ماڻهن کي شاه جي فن ۽ فڪر جي نون نون پهلوئن جو پتو پوي.

اميد آهي ته اياز قادري جو "مون مطالع سپرين" جيڪو شاه جي فن ۽ فڪر جي ڪيترين نون پهلوئن کي پڌرو ڪريٿو سنڌ ۾ قدر جي نگاه سان قبول پوندو.

سيد غلام مصطفيٰ شاه

چيئرمن

شاه عبداللطيف ڪلچرل سوسائٽي ڪراچي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

پيش لفظ

ان ۾ ڪو شڪ نہ آهي تہ شاه عبداللطيف سنڌ جو عظيم شاعر آهي. سنڌ جا سڀ ماڻهو سندس عظمت جا قائل آهن. شاهہ جو ڪلام هڪ گلستان مثل آهي جنهن ۾ فن ۽ فڪر جا مختلف رنگن ۽ قسمن جا هزارين گل ٽڙيا بيٺا آهن. هرهڪ گل جي سونهن ۽ سڳنڌ پنهنجي پنهنجي آهي. شاهہ جي ڪلام جا شيدائي وڏي پاپوه سان شاه جي گلستان مان پنهنجي پوجھہ ۽ پسند مطابق گل چونڊيندا رهن ٿا. گھڻي ميڙ چونڊ پڄاڻا بہ شاهہ جي گلستان جا گل ائين اوترائي ڪڙيا بيٺا آهن لڳي ائين ٿو تہ چونڊ ڪندڙن جا دامن تنگ ۽ جھوليون سوڙهيون هيون جو ڪا ميڙ چونڊ ڪري نہ سگھيا آهن.

شاهہ جنهن جو ڪلام هزار رنگن واري هيري مثل آهي. جي فن ۽ فڪر جي ٻين پهلوئن تي گھٽ البت صوفيانہ شاعري تي گھڻو لکيو ويو آهي. اڄ سنڌ جو نئون نسل شاه جي ڪلام جي سنڌ جي موجوده سياسي، سماجي، معاشرتي حالتن جي پس منظر ۾ پرک ۽ پروڙ ڪري رهيو آهي. هرڪو شاه کي پنهنجي عينڪ سان ڏسي ان مطابق احوال اوري رهيو آهي. ڪني ماڻڪ ميڙيا ڪني ميڙيا ڪک.

شاه جو مطالعو ڪندي ڪي نوان موضوع ڪي نيون ڳالهيون نظر آيون جن مان ڪيترين کي هن وقت تائين نہ ورجايو ويو هو. انهن مان ڪن منهنجي من کي موهيو جن مان ڪجهہ قلمبند ڪري "مون مطالع سپرين" جي عنوان سان ڪتابي صورت ۾ پيش ڪري رهيو آهيان. مقدمو اهو ٿي آهي جيڪو شاهہ جي رسالي جي نثري اردو ترجمي "شاه ڪا ڪلام" اڪيڊمي آف لٽرس پاڪستان - اسلام آباد طرفان شايع ڪيل اڳيان ڏنو ويو آهي.

شاه جي مجازي شاعري تي تمام گهٽ لکيو ويو آهي. اسان جاڪي عالم شاه جي مجاز جا قائل ئي نہ آهن. حقيقت هيءَ آهي تہ شاه ڀيريان عاشق هو پوءِ صوفي. اهو مجاز ئي هو جنهن جي ڪري هو ديس

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

جا ديرا چڏي، سالن جا سال سامين سان ويران وسين ۽ واهڻ ۾ هلندو رهيو.اهو مجاز ئي هو جنهن هن کي حق سان هڪ ڪري ڇڏيو. شاه جي مجازي ڪلام جي هيڪار شاه جي رسالي جي سيني سرن ۾ سمايل آهي. شاهه جي مجاز تي تفصيل سان لکڻ جي ضرورت آهي مون هت شاه جي مجاز جو جائزو سُر بروو سنڌي جي پس منظر ۾ ورتو آهي ۽ محسوس ڪيو آهي ته شاه مجازي عشق جي انهن سيني وارداتن مان گذريو آهي جن مان هڪ عاشق گذرندو آهي.

شاه کي مجاز ۾ رقيب سان به واسطو پيو آهي. جنهن جو بيان" شاه جو رقيب" عنوان هيٺ ڪيو ويو آهي.

اڄ جو دور سياست جو دور آهي. سياسي تحرين ۽ تقريرن ۾ وقت به شاه جو ڪلام وقت جي آواز جي حيثيت سان پيش ڪيو ٿو وڃي. "شاه ۽ سنڌ جي سياست" عنوان هيٺ اهو ڏيکاريو ويو آهي ته شاه جي ڪلام کي ڪڏهن کان وٺي سنڌ جي سياست ۾ بيان ڪيو ويو آهي ۽ انکي مختلفن وقتن ۽ معاملن ۾ ڪيئن استعمال ڪيو ويو آهي ۽ اڄ جو پڙهيل نوجوان انکي ڪيئن بيان ڪري رهيو آهي.

شاه جو ڪلام ماءُ جي ٿڃ وانگر اسان جي جسم ۽ جان ۾ سمايل آهي. اسان وقت به وقت شاه جو ڪلام ايئن استعمال ڪندا آهيون جيئن عالمن جا قول يا ڏاهن جا پهاڪا. شاه جا ڪيترا بيت ۽ ڪيترن بيتن جو سٽون پهاڪن طور استعمال ٿين ٿا. "شاه جا پهاڪا" ۾ مثال بيان ڪري انهن جو نموني طور استعمال ڏيکاريو ويو آهي.

انسان ۽ قسمت، جبر ۽ اختيار هڪ اهم وڏو مسئلو آهي جو ايامن کان هلندو آيو، هلندو رهي، ۽ هلندو هلندو. قسمت جو انسان تي ڪيترو اثر آهي وقت جي فلا سافرن، عالمن ۽ صوفين ان مسئلي تي وقت به وقت پنهنجن خيالن جو اظهار ڪيو آهي." شاه ۽ قسمت" ۾ انهيءَ مسئلي جي چند ڇاڻ ڪئي وئي آهي ته شاه قسمت جو ڪيترو قائل هو ۽ اختيار بابت ڇا ٿو چوي.

سر سارنگ جو جڏهن به جائزو ورتو ويو آهي ته ان جو پس منظر حضرت محمد صلي الله عليه وسلم جي محبت ۽ منظر نگاري تائين محدود ڪيو ويو آهي. حقيقت هيءَ آهي ته هن سُر جي به هڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سورمي آهي جنهن کي شاھ وانديي ڪوٺي ٿو. هن وقت تائين ان ڏکن جي ستايل ڏانهن ڪنهن به ڌيان نه ڏنو آهي. سارنگ جي سورمي سُر ساموندي ۾ سُر ڪاپائتي جي سورمي وانگر بي ناءُ سورمي آهي جا سسئي، سهڻي، مارئي، مومل يا ليلا وانگر هڪ فرد جي جذبن ۽ ڪيفيتن جي ترجماني نٿي ڪري پر اجتماعي طور سمورين تر ڇاڻن جي ورن ڪان ويڇڙيل آهن جي جذبن جي ترجماني ڪري ٿي. شاھ انهيءَ سورن جي ستايل سورمي جي پس منظر ۾ سر سارنگ کي ڳايو آهي "سارنگ جي سورمي" ۾ سر سارنگ جو بلڪل نئين انداز ۾ جائزو ورتو ويو آهي.

"ڪاهوڙي خبرون"، "جي پائين جوڳي ٿيان" ۽ "متو آهين مڇ" ۾ سر ڪاهوڙي، سر رامڪلي ۽ سر گهاتو جو تصوف جي پس منظر ۾ جائزو ورتو ويو آهي. انهن سُرن ۾ شاھ جيڪي تصوف جا ڏيا روشن ڪيا آهن انهن جي اُپٽار ڪئي وئي آهي.

شاھ عبد اللطيف سر ڪيڏارو ۾ ڪربلا جي واقعي جو نهايت ڏک ڀري انداز ۾ ذڪر ڪيو آهي. سر جي مخلف بيتن کي ملائڻ سان اهو ظاهر ٿو ٿئي ته شاھ امام حسين جي شهادت جو واقعو مديني ۽ مڪي مان اُسهڻ، يزيد جي دشمني، ڪوفين جي بيوفائي، ڪربلا جي ميدان ۾ آمد، ڪربلا جي ميدان ۾ جنگ ۽ جنگ ۾ سندس ساٿين ۽ عزيزن جي شهادت ۽ آخر ۾ امام حسين جي شهادت جو سمورو داستان بيان ڪيو آهي. "شاھ عبد اللطيف ۽ ڪربلا جو قضيو" ۾ امام حسين جي شهادت جو تواريخي داستان شروع ڪان وٺي آخر تائين شاھ عبداللطيف جي بيتن جي روشني ۾ بيان ڪيو ويو آهي.

شاھ جي ڪلام ۾ دعائون به آهن پاراتا به. "شاھ جي ڪلام ۾ "پاراتا ۽ دعائون " ۾ انهن جو ذڪر آهي. شاھ هڪ انسان هو هڪ انسان جي حيثيت ۾ جڏهن هن جي روح کي راحت رسي آهي ته هن جي اندر مان دعا نڪتي آهي ۽ جڏهن رنج پهتو آهي ته پاراتو. هو پاڻ به پاراتا ۽دعائون ڏئي ٿو ۽ هن جي بيان ڪيل سرن جا ڪردار به.

هن مقالي ۾ اهو ڏيکاريو ويو آهي ته ڪهڙي مهل ۽ موقعي تي ۽ ڪهڙن ماڻهن کي شاھ دعائون ڪيون ۽ پاراتا ڏنا آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاه پنهنجي لوڪ داستان وارن سُرن ۾ مختلف سٽيوئشنس ۾ ڊرامائي انداز اختيار ڪيو آهي. "شاه جو ڊرامائي انداز" ۾ ان تي روشني وڌي وئي آهي ۽ اهو ڏيکاريو ويو آهي تہ شاه مختلف ڪردارن کان ڊايلاگ گفتگو ڪرائي بيان ٽينڊز منظر کي ڪيئن وڌيڪ اثرائتو ڪيو آهي ۽ ان ڊايلاگ رستي ڪردارن کي ڪيئن اڀاريو ۽ سگهارو ڪيو آهي ۽ انڙي ريت پنهنجن سُرن کي وڌيڪ اثرائتو بنايو آهي.

"نئين شرح لطيفي" تصوف جي نقطہ نگاه کان شاه جي بيتن جي شرح جو نئو انداز آهي. شاه جي بيت کي واضح ڪرڻ لاءِ صوفياءِ ڪرام جي ڪاحڪايت يا ڪو خاص واقعو بيان ڪيو ويو آهي جنهن جي پڙهڻ سان خاص ڪيفيت طاري ٿئي ٿي ۽ شاه جي بيت جومفهوم وڌيڪ چٽو ۽ وڌيڪ سمجهہ ۾ اچڻ جهڙو ٿئي ٿو.

"مون مطالع سپرين" شاه جي گلستان جي چوند گلن جو مختصر گلدستو آهي جو مون وڏي عقيدت سان شاه جي حضور ۾ پيش ڪيو آهي، شل قبول پوي.

ڪايو ڪمايومِ، موتي مون نہ وٽجيا
سيهي جو سيد، چي وکر وهايومِ
هڙو حال سندومِ تہ تهجي أبهان.

اياز قادري
شاه عبداللطيف ڀٽائي چيئر
ڪراچي يونيورسٽي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مقدمو

ٻارهين صدي هجري ۾ سنڌ پنهنجي ادبي ۽ فڪري خوبين ۽ خصوصيتن سبب ممتاز هئي پر برصغير ۾ زوال پذير مغل حڪومت جي باهمي چپقلش، جهيڳڙن ۽ انقلاب جي اثرن ڪان محفوظ رهي نه سگهي، نه صرف برصغير جي ننڍن ننڍن صوبن ۾ ملڪ گيري جي خواهش پروان چڙهي رهي هئي پر برصغير جا مذهبي ادارا فروعي اختلافن سبب هڪ ٻئي سان ڪشيده هئا. اهڙي افراتفري ۽ هنگامه آرائيءَ واري زماني ۾ سنڌ تي قدرت جو احسان ٿيو جو هتي شاهه عبداللطيف جهڙو عارف ۽ آفاقي شاعر پيدا ٿيو. جنهن پنهنجي ڪلام سان ماضي جي قديم علمي ۽ ادبي روايتن کي زنده ڪيو ۽ سنڌ جي باشندن کي هن دنيا ۽ هن دنيا جي بهبوديءَ جو پيغام ڏئي صراط مستقيم تي گامزن ڪيو. سندس ڪلام جي ان وقت کان وٺي هن وقت تائين مقبوليت جو هڪ سبب اهو آهي جو ان ۾ نه صرف حال پر مستقبل تي به روشني پوي ٿي ۽ ان ۾ ايتري قوت آهي جو اهو هر نسل کي زندگيءَ کي افضل بنائڻ ۽ ترقي جي راهه ۽ رستو ڏيکاري ٿو. هن تيزيءَ سان بدلجندڙ دنيا ۾ جتي ماضي جا اقدار بدلجندا وڃن ٿا. اتي شاهه جو تصور حيات هر وقت بهار جي نئين شگفته گل وانگر ترو تازه نظر اچي ٿو.

شاهه عبداللطيف هڪ اهڙي مڪمل عظيم شخصيت هئي جو اڍائي سو سالن کان وٺي سنڌ وارا ۽ سنڌي شاعري سندس گرويده رهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آهي. اڄ جي سنڌي شاعري جو دامن هنجي اڪيان ڦهليل نظر اچي ٿو ۽ هو جيڪي چوي ٿو ان تي شاهه جي فلسفي جو گهڻو اثر نظر اچي ٿو.

شاهه عبداللطيف اهو شاعر آهي، جنهن تي مشرق ۽ مغرب ٻنهي کي ناز هئڻ گهرجي. ڀٽائيءَ جو عظيم ڪلام اڪثين، موجوده ۽ ايندڙ نسل لاءِ رهنما ۽ رهبر جي حيثيت رکي ٿو. ڊاڪٽر سورلي جي ان قول ۾ مبالغو نه آهي ته "الله دنيا جي ڪيترن ملڪن کي پيغمبر ڏنا ۽ سنڌ کي شاهه ڏنو". شاهه به پنهنجي ڪلام کي آيتون ٿو چوي. جهڙي طرح نبي ۽ پيغمبر قومن جي سڌاري، فلاح ۽ بهبوديءَ لاءِ پيغام کڻي ايندا آهن ۽ سندن پيغام آفاقي هوندو آهي، جو نه فقط سندن ديس وارن لاءِ هوندو آهي، پر دنيا جي جمله قومن ۽ ملڪن لاءِ هوندو آهي. اهڙي طرح شاهه جو ڪلام به آفاقي آهي، جو نه صرف سنڌ وارن لاءِ پر ساري دنيا لاءِ آهي.

حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جو ڪلام ۽ پيغام جتي آئينه معرفت آهي اتي جهان نما به آهي. اهو سنڌ جي تمدني، تهذيبي، ثقافتي ۽ تاريخي زندگيءَ جو آئينه دار آهي. سنڌ وارا شاهه عبداللطيف ڀٽائي کي هڪ آفاقي ۽ سنڌ جو نه پر ساري دنيا جو عظيم ترين شاعر سمجهن ٿا. هيءَ راءِ گهڻن ماڻهن کي ڇرڪائيندي ۽ حيرت ۾ وجهندي. ممڪن آهي ڪي ماڻهو ائين چون ته هڪ ننڍڙي علائقي جو شاعر ايڏو عظيم شاعر ڪيئن ٿو ٿي سگهي. ذات، عظمت ۽ بزرگي الله جي عنايت آهي جنهن کي چاهي تنهن کي عطا ڪري.

سوال پيدا ٿو ٿئي ته عظيم شاعر ڪنهن کي چئجي؟ غور ڪبو ته معلوم ٿيندو ته عظمت جو وقت ۽ قدامت سان گهرو تعلق آهي. وقت اهڙي قوت ۽ طاقت آهي جو هر شي کي فنا ڪري ٿو ڇڏي. دنيا ۾ هزارين اهڙا وڏا شاعر ٿي گذريا آهن. جن کي پنهنجي وقت ۾ وڏي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اهميت ۽ مقبوليت حاصل ٿئي، مگر اڄ انهن جو نالو نشان نظر نٿو اچي. وقت انهن کي ۽ انهن جي تخليقن ۽ شه پارن کي فنا ڪري ڇڏيو آهي. مگر ڪجهه شاعر اهڙا به آهن، جن جو ڪلام وقت جي لهرن ۽ گردش جو مقابلو ڪري سون سالن گذرڻ کان پوء، به پنهنجي هستي کي صحيح ۽ سالم رکيو آهي. اڄ به انهن جو ڪلام اهڙو ترو تازه آهي، جهڙو سوين سال اڳ ان دور ۾ هو جنهن دور ۾ اهو شاعر زنده ۽ سلامت هو. اهڙي ڪلام کي وقت نه ماري سگهيو آهي، پر ان وقت کي مات ڪري ڇڏيو آهي. اهڙن شاعرن کي ئي عظيم شاعر چئي سگهجي ٿو، جن کي وقت کي مات ڪرڻ جي قوت هجي. ايران ۾ فردوسي، مولانا روم، حافظ عربستان ۾ متنبي، امرا القيس، انگلينڊ ۾ شيڪسپيئر، ڪيٽس، شيلي، ڀارت ۾ ڪاليداس، مرزا غالب، سنڌ ۾ شاهه ۽ سچل اهڙا شاعر آهن، جن جي وفات کي صديون گذري ويون آهن. مگر سندن ڪلام اڄ به اهڙو ترو تازه، مقبول ۽ محبوب آهي، جيترو ان وقت هو، جنهن وقت اهو تخليق ڪيو ويو هو. نه صرف ايترو بلڪ ان جي مقبوليت پنهنجي ديس جون سرحدون پار ڪري ٻين ديسن تائين پهچي رهي آهي. انهن وقت کي شڪست ڏني آهي. اهي عظيم شاعر آهن.

اُهي ڪهڙيون خوبيون آهن جن انهن جي شه پارن کي ايتريقدر قوت ۽ طاقت عطا ڪئي آهي جو اُهي وقت تي فتح حاصل ڪري لافاني ٿي ويا آهن. اُهي خوبيون آهن، خيال ۽ فڪر جي گهرائي، ڀرپور مواد، موضوعات جي گوناگوني، اندازِ بيان ۽ اسلوب جي دلڪشي.

مٿي بيان ڪيل ڳالهيون ڪيترن شاعرن ۾ موجود آهن. جنهن ڪري ڪين عظيم شاعر تسليم ڪيو ٿو وڃي، پر شاعر جي ڪلام ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ايا ڪن خاص خوبين جو هئڻ ضروري آهي. جيڪي هن کي ٻين عظيم شاعرن کان ممتاز ثابت ڪن ۽ اهو قبول ڪيو وڃي ته هو عظيم نه عظيم ترين شاعر آهي.

سنڌ وارا شاهه عبداللطيف جي عظمت بابت جيڪي دليل بيان ڪن ٿا ان تي غوز ڪري بي ريائي ۽ انصاف پسنديءَ سان فيصلو ڪري شاهه عبداللطيف جو دنيا جي شاعرن ۾ رتبو ۽ مقام متعين ڪرڻو پوندو.

علامه آءِ. آءِ. قاضي شاهه عبداللطيف جو دنيا جي شاعرن ۾ مقام متعين ڪرڻ لاءِ، ٽي معيار بيان ڪيا آهن. هو چوي ٿو ته. شاهه عبداللطيف جي ڪلام کي اسان ان ڪسوٽي تي نه پرکينداسين. جنهن کي اسان جي دل سفارش ڪري ٿي، بلڪ ان معيارن تي جاچينداسين. جيڪي يورپي نقادن پيش ڪيا آهن ۽ جن کي اڄ جي دنيا ۾ تسليم ڪيو ٿو وڃي.

پهريون معيار:- ڪارلائل سڀني شعر بابت پنهنجي راءِ ڏيندي چوي ٿو. ”شعر اهو آهي. جيڪو ڳائي سگهجي، جي ڪنهن شاعر جو ڪلام ڳائي نه سگهجي ته اهو شعر يا نظم سڏائڻ جي قابل نه آهي.“

هاڻي اسان ان ڪسوٽي تي دنيا جي وڏن وڏن شاعرن جي ڪلام کي پرکينداسين. خواهه اهو ڊانٽي هجي، شيڪسپيئر، گوئٽي، والٽ مين هجي يا ڪنهن ٻي ملڪ جو عظيم شاعر. ڇا اهي هن معيار تي پورا اچن ٿا.

ان کان اڳ جو اسان فيصلي تي پهچون. اهو ڏسڻو پوندو ته ڇا انهن شاعرن جو سمورو ڪلام جنهن وقت هو زنده هئا. انهن جي ملڪ ۾ ڳايو ويندو هو ۽ ڇا انهن جي ڪلام کي ايتري قوت ۽ مقبوليت آهي جو وقت گذرڻ سان اڄ به ڳايو وڃي ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاھ عبداللطيف جي ڪلام تي جي نگاھ وجھنداسين تہ اسان کي معلوم ٿيندو تہ، سندس سمورو ڪلام سندس وقت ۽ دور ۾ نھايت شغف ۽ شوق سان ڳايو ويندو ھو ۽ صديون گذرڻ کان پوءِ بہ اڄ جڏھن اسان جي مقامي موسيقي تي مغربي موسيقي جو اثر وڌي رھيو آھي، ساڳي جوش ۽ جذبي سان ڳايو وڃي ٿو. اھا حقيقت ڪارلائل جي ان بيان جي تصديق ڪري ٿي تہ شاعري ادب جي اھا نازڪ صنف آھي، جنھن کي ھر ماڻھو پڙھڻ بجاءِ ڳائڻ وڌيڪ پسند ڪندو آھي ان لاءِ جو ان ۾ راڳ، سُر ۽ موسيقي مضمر آھي.

ھڪ عرب مصنف چوي ٿو تہ، "شاعري موسيقي آھي، جنھن کي ھم آھنگ ۽ سُريلي لفظن ذريعي بيان ڪيو ويندو آھي. اسان . جنھنکي موسيقي چوندا آھيون. اھا آواز جي ھم آھنگي سان ادا ڪئي ويندي آھي." ھو وڌيڪ ان ڳالھہ تي زور ڏئي ٿو تہ، موسيقيت شعر جو اٽوٽ جزو آھي. تنھنڪري ڪنھن بہ عظيم شاعر جي ڪلام کي پرکڻ لاءِ ھي ڇھريون معيار آھي، جنھن کي ھر شخص تسليم ڪري ٿو. ڪوبہ شخص ڪنھن بہ شاعر جي ڪلام کي ان ڪسوٽيءَ تي پرکي نتيجو ڪڍي سگھي ٿو. ممڪن آھي تہ ڪو شخص اھو تجويز ڪري تہ شعرن جي تعداد کي بہ پيش نظر رکڻ گھرجي. ان حيثيت کان بہ شاھ جي ڪلام جي مجموعي کي دنيا جي وڏن شاعرن جي مقابل رکي سگھجي ٿو. جيتريقدر شعرن جي تعداد جو سوال آھي، سواءِ شيڪسپيئر ۽ گوئٽي جي ٻيو شاعر سندس مد مقابل نہ آھي.

ٻيو معيار:- ٻيو معيار جنھن تي موجوده زماني جو نقاد عموماً ڪنھن ڪلام کي پرکيندو آھي، اھو ھي آھي تہ، آيا شاعر جي ڪنھن شعر ۾ ھڪ لفظ بجاءِ ٻيو لفظ رکي سگھجي ٿو، جنھن سان شعر بھتر، اظھارِ بيان ۾ زور ۽ نکار پيدا ٿي وڃي. ٻين لفظن ۾ شاعر جي ڪلام جي اصلاح ٿي سگھي ٿي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

تمام ٿورا اهڙا شاعر آهن، جن جي ڪلام جو ڪافي حصو ان عيب کان پاڪ هجي ۽ ان جي اصلاح ٿي نہ سگهي. جڏهن تہ لطيف جي ڪلام جي ڪنهن بہ سٽ ۾ ڪنهن بہ لفظ جي تبديلي جو مطلب اهو ٿيندو تہ جيئن ڪنهن موسيقي جي ٺاٺ ۾ ڪو سُر تبديل ڪيو تہ ان جي موسيقي ختم ٿي ويندي ۽ اهو بي هنگام شور ٿي پوندو. لطيف جي ڪلام ۾ نہ ڪو لفظ بدلائي سگهجي ٿو نہ هٽائي سگهجي ٿو. اها ڳالهہ سندس ڪلام سان منطبق ٿئي ٿي. نہ صرف سٽ بلڪ هر لفظ ۽ ان جو استعمال ان جي ڪلام جو روح آهي ۽ ناقابلِ تبديل آهي.

دنيا جو ڪو ئي شاعر ان معيار تي پورو نٿو اچي، تہ هن جو سمورو ڪلام ان خوبيءَ سان آراستہ هجي.

ٽيون معيار:- جو شاعر جي مقام متعين ڪرڻ لاءِ سخت تنقيد جي اصولن تحت وجود ۾ آيو آهي، اهو آهي تہ شاعر اظهارِ خيال لاءِ زبان کي ڪهڙي طرح استعمال ڪيو آهي.

شيڪسپيئر اظهار بيان کي سورهين صديءَ جي انگريزي زبان ۾ جيتري وسعت ڏني جا ان کان زياده ممڪن هو. ٻين لفظن ۾ جيتائين اظهارِ خيال جو تعلق آهي، اها ڪسوٽي آهي، تہ بهتر کان بهتر زبان ۽ زبان جو بهتر کان بهتر استعمال ڪيو وڃي. ڪنهن جي خواب خيال ۾ بہ اها ڳالهہ نٿي اچي سگهي تہ ايلزبيٿ جي دؤر جي انگريزي ۾ ان کان بهتر انداز جا ڪنهن ٻئي لاءِ ممڪن هو. جنهن انداز ۾ شيڪسپيئر اظهارِ خيال ڪيو.

لطيف ارڙهين صدي جي سنڌي زبان کي روانيءَ وسعت بخشي. ڪوبہ ماڻهو اها ڳالهہ مشڪل سان تسليم ڪندو تہ ان زماني ۾ هي زبان سنڌ ۾ عام طور ڳالهائي ويندي هئي. هڪ مقامي ٻولي يعني سنڌي کي لطيف اظهار خيال جو ذريعو بڻائي بحيثيت زبان ڏاڍي وسعت ۽ ترقي ڏني. اسان مشڪل سان اهو محسوس ڪري سگهون ٿا تہ لطيف جو ذريعہ اظهار ڪائي سادي ۽ صوبائي يا مقامي زبان هئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

هي ڪنهن شاعر جي ڪلام ڪي پرکڻ جو آخري سڀ کان زياده ڪامياب معيار آهي. ان ڪي يورپ جي وڏن نقادن سڀ کان بهتر معيار مڃيو آهي. ان جي پيش نظر به شاهه جو ڪلام افضل ۽ اعليٰ آهي.

مٿي بيان ڪيل ٽي معيار اسان جا قائم ڪيل ڪين آهن. بلڪ دنيا جي بلڪل ترقي يافته مائهن جا قائم ڪيل آهن. انهن اصولن تي پرکي اسان آسانيءَ سان فيصلو ڪري سگهون ٿا ته شاهه عبداللطيف جو رتبو دنيا جي شاعرن ۾ ڪهڙو آهي.

علامه آءِ. آءِ. قاضي جي مٿي بيان ڪيل ٽن معيارن کان علاوه بيا ٽي معيار آهن. جن جي ڪسوٽي تي به عظيم شاعرن جي پرک ڪري سگهجي ٿي.

پهريون معيار:- اهو ڏسڻ گهرجي ته اهو شاعر، جنهن کي عظيم تسليم ڪجي ٿو، جنهن ملڪ، قوم ۽ زبان جو شاعر آهي، ان ملڪ، قوم ۽ زبان جا سو في صد مائهو اهو تسليم ڪن ٿا ته صرف اهو شاعر ئي سندن عظيم شاعر آهي. يا انهن ۾ ان ڳالهه تي اختلاف آهي ۽ ڪن مائهن جو خيال آهي ته اهو نه پر ٻيو عظيم شاعر آهي، يعني انهن ۾ پنهنجي ملڪ ۽ زبان جي عظيم شاعر تي اختلاف آهي.

جيڪڏهن لطيف جي عظمت بابت سنڌ جي عوام کان راءِ معلوم ڪبي ته سو فيصد مائهو اها راءِ ڏيندا ته شاهه عبداللطيف ئي سنڌ جو عظيم شاعر آهي. انهيءَ راءِ تي اسانکي هر طبقو، هر مذهب، هر فرقو، پڙهيل، اڻپڙهيل، ننڍا، وڏا، مرد، عورتون سڀ متفق ملندا.

ٻيو معيار:- جنهن کي اسين عظيم شاعر تسليم ڪيون ٿا ڇا ان جو ڪلام ايترو مقبول آهي، جو جنهن زبان ۽ ملڪ جو هو شاعر آهي. ان ملڪ ۽ زبان جي سو فيصد مائهن کي ان جو ٿورو يا گهڻو ڪلام ياد آهي. چاهي اهي پڙهيل هجن يا اڻ پڙهيل. ان ڪسوٽيءَ تي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

دنيا جي شاعرن کي پرکبو تہ اهڙو ڪو شاعر مشڪل ملندو، جنهن جو ڪلام ان ملڪ ۽ زبان ڳالهائيندڙ سوفيصد ماڻهن کي ياد هجي. شاهہ عبداللطيف اهو شاعر آهي، جنهن جو ڪلام سنڌي ڳالهائيندڙ سوفيصد ماڻهن کي ٿورو گهڻو ياد آهي. اهي ٿر جي ويران علائقي جي بي آب و گياهہ جبلن يا سرسبز ۽ شاداب خطن جا باشندہ هجن. سنڌ ۾ ڪي ماڻهو اهڙا بہ ملن ٿا جن کي شاهہ جو سمورو ڪلام حفظ آهي.

ٽيون معيار:- هي معيار مٿي بيان ڪيل ٻنهي معيارن کان وڌيڪ اهم آهي، جنهن شاعر کي اسين. عظيم شاعر تسليم ڪريون ٿا. ان جي ڪلام جو پنهنجي ملڪ ۽ زبان جي ماڻهن جي زندگيءَ تي ڪيترو گهرو اثر آهي. ڇا اُن ملڪ جا ماڻهو ان شاعر جو ڪلام محض تفريح خاطر مطالع ڪن ۽ ڳائن ٿا يا ان جي ڪلام ۾ بيان ڪيل فلسفي ۽ دانائيءَ جي نقطن کي پنهنجي دل ۽ دماغ ۾ جاءِ ڏين ٿا. ان تي غور ۽ فڪر ڪن ٿا ۽ ان تي عمل ڪن ٿا. معلوم ائين ٿو ٿئي تہ دنيا ۾ مشڪل سان ڪو اهڙو شاعر ملندو، جنهن جي ڪلام جو اثر عوام جي زندگين تي ايترو گهرو هجي جو هر وقت هر ڪنهن ڪم ڪار ۾ ان کي دهرائيندا رهن.

شاهہ عبداللطيف جي ڪلام جو سنڌ وارن جي زندگيءَ تي ڪيترو گهرو اثر آهي، ان جو اندازو ان ڳالهہ مان لڳائي سگهجي ٿو تہ سنڌ ۾ قرآن شريف ڪان پوءِ ٻي نمبر تي شاهہ جو رسالو پڙهيو وڃي ٿو ۽ ڪين شاهہ جو ڪلام قرآن شريف جي آيتن وانگر ياد آهي. سنڌ ۾ ڪو گهر اهڙو نہ ملندو، جنهن ۾ شاهہ جو رسالو نہ هجي. سنڌ جي ماڻهن تي الله جي قرآن، اسان جي پياري نبي صلعم جي حديثن ڪان پوءِ، شاهہ جي ڪلام جو اثر آهي، جنهن جو اندازو ان مان لڳائي سگهجي ٿو تہ سنڌ وارا من جي مدعا پوري ٿيڻ لاءِ شاهہ جي بيتن ۾ دعا گهرندا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آهن. مسجد جو پيش إمام نماز پوري ڪرڻ ڪان پوءِ دعا ۾ شاهہ جا بيت جهونگاريندو آهي. ماڻهو شادي جي دعوت نامن ۾ شاهہ جا بيت لکندا آهن. اديب ۽ شاعر پنهنجن ڪتابن جا نالا شاهہ جي ڪلام مان منتخب ڪندا آهن. قبرن جا ڪتبا شاهہ جي بيتن سان سينگاريا ويندا آهن. سنڌ وارا پنهنجي روز مره جي زندگيءَ ۾ وقت بہ وقت شاهہ جو ڪلام ايترو دهرائين ٿا. جو شاه جو گهڻو ڪلام ضرب المثل ٿي ويو آهي.

دنيا جو ٻيو ڪو اهڙو شاعر مشڪل سان ملندو جيڪو هن معيار تي شاهہ جي برابري ڪري سگهي. مٿين سڀني معيارن جي مدنظر سنڌ وارن جي ان چوڻ ۾ مبالغو نہ آهي تہ شاهہ عظيم ترين شاعر آهي.

شاهہ جو ڪلام تصوف جي تمام مقامات تي حاوي آهي. ان ۾ رنج و الم، فرحت ۽ انبساط، صبر ۽ استقلال، بي نفسي ۽ بي تعلقي، وحدت ۽ احديت، مڪان ۽ لامڪان، محويت حيرت، آشفتگي ۽ وارفتگي سڀ نظر اچن ٿا. هن پنهنجي عارفانہ ڪلام کي تصوف جي باريڪ رمزن سان مالا مال ڪيو آهي. شاهہ جي شاعري هڪ بندي جي زندگيءَ جي عام سطح ڪان مٿي اُڀري حقيقي مالڪ تائين پهچڻ جو داستان آهي، محبت صوفين جي احوال جو اهو حال آهي. جنهن انسان کي انانيت جي معراج تي پهچايو آهي. مگر بندي کي ان تائين رسڻ ۾ وڏي مشقت برداشت ڪرڻي ٿي پوي. شاهہ نهايت ڪاميابيءَ سان انهن تجربن ۽ منزلن جو بيان ڪيو آهي، جي حقيقي راهہ جي مسافر کي طي ڪرڻيون آهن. شاهہ جو آواز ان بلندين تان اڀري ٿو، جتي عام انسان پهچي نٿو سگهي. منصور کي پيرن ۾ زنجير وجهي جڏهن دار ڏانهن ولـيو ٿي ويا، تڏهن ڪنهن هن ڪان پڇيو "عشق ڇا آهي؟" منصور

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جواب ڏنو. "توکي اڃ ان جي معنيٰ معلوم ٿي ويندي." ان ڏينهن منصور کي قتل ڪيو ويو. جنهن وقت منصور کي دار تي چاڙهي رهيا هئا، ان وقت شبلي هن کان بہ آواز بلند پڇيو. "اي منصور! تصوف ڇا آهي." منصور چيو. "جيڪي اکين سان ڏسي رهيو آهين. اهو تصوف جو هڪ خسيس جزو آهي." ان منزل تي رسڻ لاءِ تصوف جون منزلون شعريت، طريقت معرفت طي ڪجن تيون تڏهن حقيقت تي رسجي ٿو. جنيد چوي ٿو. "تصوف اهو آهي، جو خدا توکي توکان مارائي پاڻ جيئرو ڪري."

شاهہ عبداللطيف منصور، جنيد ۽ ٻين برک صوفين وارن خيالن کي نهايت دلپذير انداز ۾ پنهنجي ڪلام ۾ سمايو آهي. جو شاهہ جو رسالو سالڪن لاءِ راهہِ هدايت ٿي پيو آهي. شاهہ جي محبت جو مرڪز ذات باري تعاليٰ آهي. هو فقط ڪائنات جي مالڪ سان ئي عشق جو ناتو قائم ڪري ٿو. جنهن کي هو جانِ جمال ڪوٺي ٿو. جنيد بغدادي چوي ٿو. "هڪ ڏهاڙي منهنجي دل گم ٿي وئي ڇيم الاهي منهنجي دل موٽائي ڏي! آواز آيو. "اي جنيد تنهنجي دل انهيءَ ڪري ڪسي اٿئون تہ تون اسان وٽ رهين. ڇا تون گهرين ٿو تہ غير وٽ رهين." شاهہ عبداللطيف جي دل ۾ جيڪڏهن جاءِ آهي تہ پنهنجي مالڪ جي آهي. هنجي اکين ۾ شبلي وانگر ڪو سمايل آهي تہ اهو خدا آهي هو غير ڏانهن نهارڻ ۾ گناهہ ٿو سمجهي.

شبلي جون اکيون اٽيل هيون. هڪ سرمي وڪڻندڙ کيس چيو. "اڄ تہ آءٌ تنهنجي اکين ۾ سرمو وجهان، جيئن تنهنجي اکين جي بيماري ختم ٿي وڃي ۽ تون ماڻهن کي ڏسي سگهين." شبلي هن کي چيو. "اي سرمو وڪڻندڙ! اڄ تہ مان تنهنجي اکين ۾ سرمو وجهان جيئن تون انڌو ٿي وڃين ۽ سواءِ خدا جي ٻي خلق کي ڏسي نہ سگهين."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

لطيف جو بيان ارباب معرفت جو بيان آهي جهه پنهنجي همه گيري باعث زمان ۽ مڪان جي قيد کان آزاد آهي. ڊاڪٽر گربخشاڻي جيڪو شاهه جي رسالي جو سنڌ ۾ وڏي ۾ وڏو شارح تسليم ڪيو ويجي ٿو، شاهه جي ڪلام بابت چوي ٿو. "مون شاهه جي ڪلام متعلق هيءَ راءِ قائم ڪئي آهي ته تصوف شاهه ۽ شاهه جي عارفاڻي ڪلام لاءِ باعثِ فخر نه آهي، بلڪ شاهه ۽ شاهه جو ڪلام تصوف لاءِ باعثِ فخر آهي."

وحدت الوجود يا همه اوست تصوف جو روح آهي. اڪثر عارف انهيءَ عقيدي جا قائل رهيا آهن ۽ ڪهڻ صوفين ان عقيدي جي تبليغ ۽ مشهوري ڪئي آهي. ان جو تعبير نهايت مشڪل آهي جو ٿوري سهو انسان کي الحاد ۽ ڪفر جي ڪُن ۾ اڇلائي ڇڏي ٿي. ان عقيدي جي ڪري حلاج ايران ۾ ۽ سرمد هندوستان ۾ قتل ڪيا ويا. شاهه وحدت الوجود واري نظرئي جو قائل هو. مگر هن ان کي اهڙي احسن طريقي سان بيان ڪيو آهي جو ڪوبه اهلِ نظر ان تي اعتراض ڪري نٿو سگهي.

ظاهري نگاهه سان ڏسبو خالق ۽ مخلوق جي وچ ۾ وڏو فرق آهي، ينهي جي وچ ۾ جا نسبت آهي سا عقل ۽ قياس کان بالاتر آهي. اها ڳالهه تسليم شده آهي، ته روح کي جسم سان، روشني کي چراغ سان، خوشبو کي گل سان تعلق آهي. اهڙي طرح الله کي به ممڪنات سان هڪ قسم جي نسبت آهي. سطح آب تي جي حباب تي نگاهه وجهنداسين ته حباب علحده ۽ پاڻي علحده محسوس ٿيندو پر حقيقت ۾ حباب ۽ پاڻي ٻئي هڪ شي آهن. صوفياءِ ڪرام جو چوڻ آهي ته الله تعالي ڪائنات کان الڳ نه آهي. ڪائنات ۽ الله هڪ ٻئي کان علحده ڪري سڃاڻي نٿا سگهجن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

لطيف چوي ٿـو تـه ذات ۽ صـفـات ملي هڪ ٿين ٿـا. طالب ۽ مطلوب ۾ حد امتياز نـه آهي. حقيقت جي نظر سان ڏٺو ويندو تـه شاهد ۽ مشهود ۾ ڪو فرق ڪونهي. خالق ۽ مخلوق، عبد ۽ معبود ۾ دوئي ڪانهي. ڪٿي وحدت ڪثرت مان آشـڪـار ٿـئي ٿي ۽ ڪٿي ڪثرت وحـدت ۾ ســمـائجي وڃي ٿي. هر طرف هو ئي هو آهي، جنهن طرف نگاهه ڪجي ٿي تـه ان ۾ جانِ جمال جو جلوه ڏسڻ ۾ اچي ٿـو. انـسـان جي روح ۾ بـه اهو سمايل آهي. خود ئي آغاز آهي ۽ خود ئي انجام آهي.

انـسـان آشرف المخلوقات آهي. ڇاڪاڻ تـه نورِالاهي جو ذرو هن ۾ سمايل آهي، جنهن جي وسيلي هو خداڪي سڃاڻي سگهي ٿـو مگر اهو تڏهن ئي ٿي سگهي ٿـو، جڏهن هو پنهنجي نفس کي سڃاڻي جڏهن هو پنهنجي نفس کي سڃاڻندو تـه پنهنجي رب کي سڃاڻندو. من عرف نفسه فقد عرف ربه . منصور چوي ٿو "آءُ اهو ئي آهيان جنهنکي آءُ پيار ڪيان ٿـو. جنهن کي آءُ پيار ڪيان ٿـو ســو آءُ اهو ئي آهيان. اسين ٻـه روح آهيون جي هڪ بدن ۾ حل ٿيا آهيون."

انـسـان عالمِ اصغر آهي. انـڪـري ان ۾ عالمِ اڪبر جون سڀ خصوصيتون ننڍي پيماني تي موجود آهن. انـسـان جڏهن پنهنجي وجود. جي آئيني کي دنوي دز ۽ ڌوڙ کان صـاف ڪندو تـه عـالمِ ملوڪيت جا نقش نگار هن جي وجود جي آئيني تي مـرتعڪـس ٿين ٿـا. محويت جي عالم ۾ ذوالنون مصري هڪ ڀيري چيو، "الله کان سـواءِ ٻيو ڪي بـه منهنجي جبي ۾ ڪونهي".

شـاهه هڪ صوفي آهي. شـاهه جو تصوف اسلامي تصوف آهي. شـاهه عبداللطيفؒ جو ڪلام حـمـد و ثنا، رب جليل ۽ توصيف ۽ نعت سـرور دو عـالـم ســان ڀريـل آهـي. شـاهه جي رسالي جي شـروعات سـر ڪلياڻ سـان ٿـئي ٿي ان ۾ خدا جي وحدانيت ۽ ان جي يڪتائي جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مدح سرائي ۽ محمد مصطفيٰ صَلي الله عليہ وسلم کي پنهنجو رسول تسليم ڪرڻ جي تلقين ملي ٿي. شاهہ الله ۽ انجي رسول صلعم جي عشق ۾ سراپا سرشار آهي. انڪري رسالي جي مختلف سرن ۾ هن پنهنجي ان عشق جو اظهار ڪيو آهي.

هڪ عظيم شاعر جي بزرگي ۽ بلندي جو اندازو ان ڳالهہ مان لڳايو وڃي ٿو تہ هن پنهنجي ڌرتيءَ تي رهندڙ پاڻ جهڙن انسانن جو ڪهڙو ۽ ڪيترو مشاهدو ڪيو آهي ۽ انکي پنهنجي ڪلام ۾ ڪهڙي انداز ۾ پيش ڪيو آهي. هن انهن جي معاشي ۽ معاشرتي حالتن، جنهن ۾ هو رهن ٿا، کي ڪهڙي نگاهہ سان ڏٺو آهي ۽ هو انهن کان ڪيتريقدر متاثر ٿيو آهي. هڪ عظيم شاعر پنهنجي ديس واسين جي نہ صرف خارجي حالتن جو غور سان مطالعو ڪري ٿو پر انهن جي اندر ۾ جهاتي پائي هنن جي دلين جي مختلف ڪيفيتن، جذبن، امنگن خوشي ۽ غم کي ڏسي ٿو. هنن جي هر ڪيفيت کي پنهنجي ڪيفيت، هنن جي هر جذبي کي پنهنجو جذبو سمجهي نهايت پر اثر انداز ۾ بيان ڪري ٿو. پوءِ اهي ڪيفيتون، اهي جذبا، اهي غم ۽ خوشيون نہ صرف هڪ انسان، نہ صرف هڪ ملڪ پر ساري دنيا ۾ رهندڙ انسانن جا محسوس ٿين ٿا. شاهہ عبداللطيف دنيا جي آفاقي شاعرن مان هڪ آهي. جنهن پنهنجي ديس جي ماڻهن ، محنت ڪش، هارين، ڪورين، مهاڻن، ملاحن، واڍن، لوهارن، ٻڪرارن، ڏنارن، وڻجارن، ڳوٺاڻن، بيراڳين، جوڳين، ساڌن مطلب تہ سنڌ ۾ وسندڙ عوام جي زندگي، انهن جي معاشي ۽ معاشرتي حالتن، هنن جي غمن ۽ خوشين کي نہ صرف غور سان ڏٺو آهي پر هن انهن جي هر ڏک ۽ سک کي پنهنجو سمجهي نهايت اثرائتي انداز ۾ بيان ڪيو آهي. اهو ئي سبب آهي، جو شاهہ جو ڪلام آفاقي ڪلام بڻجي سنڌ جون سرحدون سر ڪري ٻين ملڪن ۾ مقبول ٿي رهيو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاھہ عبداللطيف کي پنھنجي ڌرتيءَ ۽ ڌرتيءَ جي ماڻھن سان پيار ھو. ھن جي ڪلام ۾ سنڌ جو روح تڙپي ٿو ۽ دل ڌڙڪي ٿي. ھن جي ڪلام ۾ سنڌ جي سر زمين جي مختلف علائقن جي خوشبو ڦهليل آھي. ھن کي پنھنجي سر زمين جي ڍڳن، پھاڙن، ندين، نالن وڻن ٽڻن، جھنگلن، ريگستانن، ڍنڍن، تلائن سان پيار ھو، ھو انھن جو ذڪر اھڙيءَ طرح ڪري ٿو، جيئن ڪو عاشق پنھنجي محبوب جي خدوخال جي مدح سرائي ڪندو آھي.

سنڌ ۾ دنيا جي ٻين ملڪن وانگر قصن ۽ داستانن ٻڌڻ ۽ ٻڌائڻ جو رواج صدين کان ھلندو اچي. قصا شھرن جي پيٽ ۾ ڳوٺن ۾ وڏيڪ ڇاھہ سان بيان ڪيا ويندا آھن ۽ سيني بہ سيني منتقل ٿيندا رھندا آھن. سنڌ جا ماڻھو ڪچھرين ۾ يارن دوستن کي يا پنھنجين جھوپڙين ۾ ويھي پنھنجن ٻارن ۽ گھر وارن کي سنڌ ۾ رونما ٿيل محبت جا داستان، سورھين جي سورھيائيءَ جا قصا ۽ سخي مردن جون ڪھاڻيون ٻڌائيندا رھندا ھئا. اھڙي طرح اھي داستان سنڌ جي ڳوٺ ڳوٺ ۽ شھر شھر ۾ مشھور ٿي ويا. شاھہ عبداللطيف سنڌ جي مشھور ۽ مقبول انھن محبت، سورھيائيءَ ۽ سخا جي داستانن کي نئين انداز ۾ بطور تمثيل بيان ڪيو آھي. مثلاً سسئي پنھون، عمر مارئي، سھڻي ميھار، ليلا چنيسر، مومل راڻو وغيره. ھن سمجھيو ٿي تہ ھو انھن مقبول عوامي داستانن ذريعي پنھنجي پيغام کي بھتر طريقي سان عوام تائين پھچائي سگھندو ۽ انھن جي دلين ۾ جانشين ڪري سگھندو.

شاھہ عبداللطيف پنھنجي شاعري سان سنڌي زبان کي زنده جاويد ڪري ڇڏيو آھي. شاھہ بيان ۽ اظھار جو جيڪو قرينو سنڌي شاعري کي عطا ڪيو ان جي وڏي ۾ وڏي خوبي اھا آھي، تہ ھن پنھنجي ڌرتيءَ جي عام مروج زبان استعمال ڪئي آھي. ھن جيترا لفظ، محاورا، استعارا ۽ تشبيھون استعمال ڪيون آھن، سي ھن پنھنجي ڌرتيءَ جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

عوام کان حاصل ڪيون آهن، مگر هن پنهنجي ڪيمياگريءَ سان انهن ۾ اهو جادو ڦريو آهي، جو صديون گذرڻ کان پوءِ بہ انهن ۾ اهائي تازگي شگفتگي موجود آهي، جيڪا ان وقت هئي، جنهن وقت اهي بيان ڪيا ويندا هئا. لطيف جو روءِ سخن سنئون سڌو عوام سان هو، انڪري هن ٻولي بہ اهائي استعمال ڪئي جيڪا عوام جي هئي. هن ثابت ڪري ڏيکاريو آهي تہ عوامي زبان شهد ۽ شڪر کان وڌيڪ شيرين ٿئي ٿي. ان ۾ ڪيتن ۾ ڪلنڊڙ سرنهہ ۽ جهنگلي گلن جي خوشبو سمايل ٿئي ٿي جيڪا حنا ۽ گلاب جي عطر کان وڌيڪ تراوت ۽ راحت بخشيندڙ آهي.

شاهہ عبداللطيف سنڌ جي هر خطي جو سير ۽ سفر ڪيو هو. تنهنڪري هن پنهنجي ڪلام ۾ سنڌ جي هر خطي جي زبان استعمال ڪئي آهي. اتان جا مقامي لفظ استعمال ڪيا آهن، جنهن ڪري شاهہ جو رسالو سنڌي لفظن جو قيمتي خزانو ٿي پيو آهي. جنهن بہ عالم سنڌي لغت مرتب ڪرڻ جي تڪليف ورتي آهي ان لغت جي تيار ڪرڻ ۾ لامحالہ شاهہ جي رسالي کي پنهنجي لغت جو بنياد بڻايو آهي.

شاهہ پنهنجي ڪلام ۾ روميءَ کي پنهنجو پير تسليم ڪيو آهي. هڪ روايت آهي تہ شاهہ عبداللطيف کي مولانا روم سان ايتري عقيدت هئي جو مثنوي جو هڪ نسخو، جيڪو سنڌ جي حاڪم ميان نور محمد ڪلهوڙي کيس تحفي طور ڏنو هو، هيشہ پاڻ سان رکندو هو.

ساري دنيا جي صوفين جي هڪ زبان آهي. هن لاءِ دنيا کي ڪابہ حقيقت نہ آهي، حقيقت صرف حق کي آهي. سيئي صوفيانا خيال هڪ رنگ ۽ ڍنگ جا آهن ۽ ساڳي روحاني تجربي جي عڪاسي ڪن ٿا. اهوئي سبب آهي جو مولاناروميءَ ۽ شاهہ عبداللطيف جي خيالن ۾ هڪ جهڙائي آهي، پر روميءَ ۽ شاهہ جي اندازِ بيان ۾ فرق آهي. مولانا رومي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سچي ڪهاڻي شروع کان آخر تائين بيان ڪري اندروني مطلب ۽ معنائون بيان ڪري ٿو مگر شاهه جو طريقو جدا آهي، هو سڄو قصو ۽ ڪهاڻي بيان نٿو ڪري پر داستان جو مرڪزي حصو ڏڏائي، ان جي هر بيت ۾ روحانيت جون رمزون ۽ پنهنجو پيغام بيان ڪري ٿو. هو ڄاڻي ٿو ته اهو قصو عوام ۾ مشهور آهي، عوام ان جي تفصيل کان واقف آهي، تنهنڪري هو ان جو اهو حصو ئي بيان ڪري ٿو جيڪو هنجي نقطئه نگاهه کان اهم آهي.

شاهه عبداللطيف ۾ مولانا روم وانگر اهو عقيدو رکي ٿو ته انسان جو وجود ذاتِ حق سان هڪ ٿي وڃڻ جي راهه ۾ وڏي رڪاوٽ آهي، جيستائين هو پنهنجي ذات جي نفي نه ڪندو، حقيقت تائين نه پهچي سگهندو. ساڳيو خيال جنيد هيٺين طرح بيان ڪري ٿو "جيستائين تون خدا ۽ بندو چوندين تيستائين شرڪ ۾ آهين. تنهنڪري صوفي کي پنهنجي خودي جيڪا دوئي پيدا ڪري ٿي ختم ڪري دوست سان مطلق ميلاپ جي راهه همواز ڪرڻ گهرجي."

شاهه عبداللطيف جي ڪلام جي وڏي خوبي سندس ڪلام جي موسيقي آهي. جڏهن به ڪو موسيقار يڪتاري جي تار کي ڇيڙيندو آهي ۽ شاهه جو بيت يا وائي آلاپيندو آهي ته ٻڌندڙ جي دل ۽ دماغ تي هڪ عجيب قسم جي سرمستي ۽ مدهوشي ڇانئجي ويندي آهي ۽ آدمي شاهه جي ڪلام ۾ ايترو گم ٿي ويندو آهي جو پنهنجو پاڻ وساري ويهندو آهي.

دنيا جي سڀني فنونِ لطيفه ۾ موسيقي سڀ کان قديم آهي. آواز جو وجود ان وقت کان آهي، جڏهن کان زمان ۽ مڪان وجود ۾ آيا. آواز جي موزونيت ۽ ترتيب جو نالو موسيقي آهي. قديم صحيفن ۾ موسيقي کي حضرت دائود عليہ السلام ڏانهن منسوب ڪيو ويو آهي. سورة سبا جي ٻئي رڪوع جي آيت

وَ لَقَدْ آتينا دائودَ منّا فضلاً

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جي تفسير جي سلسلي ۾ تفسير ابن ڪثير ۾ اچي ٿو تہ الله تعاليٰ پنهنجي پيغمبر حضرت دائود کي هڪ اهو پاڪيزه معجزو عطا فرمايو جو جيئن ئي نغمئہ دائودي فضا ۾ گونجندو هو تہ جبل ۽ پکي وجد ۾ اچي ويندا هئا. اهي حضرت دائود جي آوازَ ۾ آواز ملائي خدا جي ثنا جو ساڳيو نغمو ڇيڙيندا هئا. صحيح حديث ۾ آهي تہ هڪ رات حضرت ابو موسيٰ اشعري قرآن پاڪ جي تلات ڪري رهيو هو جا ٻڌي آنحضرت صلي الله عليه وسلم اتي بيهي رهيا ۽ دير تائين ٻڌندا رهيا پوءِ فرمايائون تہ "ابو موسيٰ اشعري کي نغمئہ دائودي جو ڪجهہ حصو مليو آهي." سمجهہ ۾ ائين اچي ٿو تہ شاهہ عبداللطيف کي بہ نغمئہ دائودي جو ڪجهہ حصو مليل آهي جو اڍائي سو سالن کان وٺي هن وقت تائين جيڪو بشر سندس ڪلام ٻڌي ٿو ان تي خود فراموشي ڇائنجي وڃي ٿي.

. "شاهہ عبداللطيف آف ڀٽ" جي مشهور ۽ معروف مصنف ڊاڪٽر ايڇ. ٽي سورلي 1953ع ۾ ايبرڊن يونيورسٽي پريس مان انگريزي زبان ۾ هڪ ڪتاب "ميوزا پرواڳنس" (Musa Paravagans) شايع ڪيو آهي، جنهن ۾ هن دنيا جي ستن معروف زبانن يوناني، لاطيني، فرانسيسي، اطالوي، عربي، اردو ۽ سنڌي جي مشهور غنائيہ شاعرن جو منتخب ڪلام ڏنو آهي. ان ۾ شاهہ جو ڪلام بہ شامل آهي. شاهہ جو ڪلام پيش ڪرڻ سان گڏ ڊاڪٽر سورلي تعارفي نوٽ بہ تحرير ڪيو آهي، جنهن جو اختصار هيٺ بيان ڪجي ٿو.

"مون شاهہ عبداللطيف آف ڀٽ جي انتساب ۾ (جو سنڌ جي باشندن جي نالي آهي، شاهہ جي خوبين جو ذڪر ڪندي لکيو آهي.

"No might is here of Rumis verse. No Jamis soul wrapt music swings. No high- turned note of Hafiz wit within your humble ministrel song yet! Strange Paradox it be. That not less Searching is the calm the simple music of his lays. Than deep utterance of Islam.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

هو وڌيڪ چوي ٿو:

منهنجي خيال ۾ پاڪستان هڪ ئي عظيم شاعر پيدا ڪيو آهي، جو آهي لطيف ... شاهه انهن تمام شاعرن کان عظيم آهي، جن جو منتخب ڪلام موجوده ڪتاب "ميوزا پرواڪنس" ۾ پيش ڪري رهيو آهيان."

"هن جي شاعري ٻه ٻين سنڌي شاعرن وانگر غنائي (Lyrical) آهي ۽ انکي بخوبي ڳائي سگهجي ٿو ۽ ڳايو به ويجي ٿو. مشرق اجا تائين پنهنجي شاعري کي ترنم ۽ راڳ کان الڳ نه ڪيو آهي، جيڪڏهن ڪنهن کي ان ڳالهه تي يقين نه ٿو اچي ته انکي صرف شاهه جي مزار پٽ شاهه تي وڃڻو پوندو. ان کي ان ڳالهه جي تصديق ملي ويندي."

لطيف حقيقتاً هڪ عظيم شاعر هڪ عظيم مغني هو. در حقيقت هن جي شاعري ۽ موسيقي هڪ جان ۽ ٻه قالب آهي. هن جي ڪلام ۾ صرف موزونيت جي خوبي نه آهي، ۾ موسيقي جو جادو به سمايل آهي، جهڙي طرح امير خسرو هندستاني موسيقي ۾ نظري ۽ عملي انقلاب برپا ڪيو اهڙي طرح شاهه عبداللطيف موسيقي جي دنيا ۾ نئين موسيقي جي روايتن کي جنم ڏنو.

امير خسرو کان چار سئو سال بعد سنڌ جي وادي ۾ شاهه جي نغمن جو آواز ڦهلجي ويو. هو امير خسرو وانگر صوفي به هو ۽ شاعر به هو. هن پنهنجي زبان ۾ موسيقي جي هڪ نئين تحريڪ جو بنياد رکيو.

شاهه عبداللطيف جڏهن ڀٽ تي رهائش اختيار ڪئي، هن موسيقي جو هڪ مستقل ادارو قائم ڪيو. هن هڪ نئون ساز ايجاد ڪيو، جنهن جو نالو "دنبور" رکيو. جيتوڻيڪ هي ساز هندستان جي مختلف علائقن ۾ موجود هو ان ۾ ٽوريون تارون هيون. شاهه پنهنجي نئين ساز کي پنج تارو بنائي ڇڏيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

شاهہ جي زماني ۾ ڀٽ تي هر رات سومهڻي جي نماز کان پوءِ سنگيت جي محفل منعقد ٿيندي هئي جيڪا صبح جي نماز کان اڳ برخاست ٿيندي هئي. هن ۾ شاهہ سائين جا مريد مختلف علائقن کان آيل قوال، موسيقار ۽ راڳ وارا حصو وٺندا هئا. شاهہ پنهنجن عقيدتمندن کي نئين انداز ۾ ڳائڻ جي تربيت ڏني. پنهنجي ڪلام کي نون موضوعن تحت سرن ۾ ترتيب ڏنو ۽ هر ڏن کي ان راڳڻي لاءِ مخصوص ڪيو جنهن ۾ ان جو ڳائڻ مقصود هو. شاهہ جي محفل ۾ عوامي موسيقي کي وڏي مقبوليت حاصل هئي. شاهہ ڪلاسيڪي موسيقي ۽ عوامي موسيقي جي ميل سان سنگيت جي نئين روايت ۽ نئين اسلوب جو بنياد رکيو ۽ موسيقي ۾ نئون روح ڦوڪيو. شاهہ هيٺين عوامي راڳڻين کي اها زندگي عطا ڪئي جو اڄ تائين نہ صرف ڳايون پيون وڃن مگر عوام ۽ خاص ۾ بيحد مقبول آهن. (۱)

(۱) سامونڊي
(۲) آبري
(۳) معذوري
(۴) ڪوهياري
(۵) رائو
(۶) ڪاموڏ
(۷) رپ
(۸) ڏهر
(۹) ڪاپائتي
(۱۰) پرڀاتي
(۱۱) ليلا چنيسر
(۱۲) ڳهاتو
(۱۳) مارئي
(۱۴) ڪارايل

(۱) ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

پاڪستان جي مختلف خطن جي عظيم شاعرن، جن جي ڪلام جو آواز پنهنجن علائقن جو سرحدون سرڪري ساري پاڪستان ۾ ڦهلجي ويو آهي ڪي اردو ۾ منتقل ڪري بعد ۾ اردو مان پاڪستان جي ٻين زبانن ۾ ترجمي جو ڪم وڏي افاديت ۽ اهميت رکي ٿو. شاعر پنهنجي خطي جي زبان ۽ انهيءَ خطي جي جذبن ۽ خيالن سماجي، تهذيبي، معاشي، معاشرتي حالتن جو ترجمان ٿئي ٿو. ان جي ڪلام جي مطالعي سان هن ملڪ جو عوام پنهنجي ملڪ جي مختلف خطن جي احساسن، جذبن، امنگن ۽ خيالن کان واقفيت حاصل ڪندو، جنهن ڪري نه صرف انهن جي افڪار ۽ نظريات ۾ وسعت پيدا ٿيندي، پر انهن ۾ قربت ۽ يڪجهتي به پيدا ٿيندي ان ڪري پاڪستان جي مختلف زبانون ڳالهائيندڙن ۾ هم آهنگي ابرندي.

شاهه عبداللطيف ڀٽائي هڪ عظيم شاعر آهي، جنهن جي مقبوليت جو هي حال آهي جو سندس ڪلام جو اثر سنڌوارن جي رڳن ۾ ماءُ جي کير وانگر گردش ڪري رهيو آهي. ادبيات پاڪستان طرفان جڏهن رسالي جي ترجمي جو ڪم منهنجي سپرد ٿيو تڏهن نهايت خوشي ٿي ته رب العزت هي سعادت مونکي نصيب ڪئي. شاهه جي ڪلام جي هم گيري گهرائي ۽ فني خوبين تي جڏهن ويچار ڪيم تڏهن پريشاني محسوس ٿيڻ لڳي دل ۾ چيم ائين نه ٿئي جو اهلِ زبان نه هئڻ ڪري ايتري ضخيم ۽ اهم ڪم جي ترجمي ۾ زبان جي سهو ٿي وڃي ان ڪري ترجمي جي ڪم ۾ پنهنجي دوست ڊاڪٽر وقار رضوي کي شريڪ ٿيڻ جي دعوت ڏنم، جيئن هو منهنجي ترجمي تي نظر ثاني ڪري ۽ نوڪ پلڪ کي سنواريندو رهي. ڊاڪٽر وقار رضوي جيتوڻيڪ سنڌي نه ڄاڻندو آهي، مگر هو اردو، هندي، عربي، پارسي جو عالم آهي، مونکي يقين هو ته هنجي مختلف زبانن ۾ مهارت مذهب ۽ تصوف

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جي ڄاڻ، شاهه جي ڪلام کي سمجهڻ ۾ آساني پيدا ڪندي. آءُ شاهه جي بيت جو اردو ۾ ترجمو ڪندو هوس. ان تي ڊاڪٽر صاحب ۽ مان ويچار ڪندا هئاسين جڏهن ڊاڪٽر صاحب کي تسلي ٿيندي هئي ته ترجمو درست ٿيو آهي، تڏهن هو انتي نظر ثاني ڪري ان جي نوڪ پلڪ سنواريندو رهندو هو.

ترجمو اصل جو لاش آهي، تنهنڪري ڪنهن به عظيم شاعر جي ڪلام جو ترجمو ٿي نه ٿو سگهي. اهو چاهي نثر ۾ هجي يا نظم ۾. عظيم شاعر جي ڪلام ۾ جتي خيالن جي گهرائي ۽ وسعت ٿئي ٿي اتي ان جو ڪلام فني خوبين سان پڻ سينگاريل هوندو آهي، جنهن ڪري هنجي ڪلام ۾ اثر ۽ دلپذيري پيدا ٿي ويندي آهي. ترجمي ۾ فني خوبيون منتقل ٿي نه سگهنديون آهن، جنهن ڪري ڪلام جو حسن ۽ دلفريبي، اثر ۽ دلپذيري ختم ٿي ويندي آهي، باقي ڪنهن حد تائين شاعر جو خيال بيان ڪيو ويندو آهي، جيڪو نقاش جي ان تصوير جهڙو هوندو آهي، جنهن جا سڀ رنگ ميسارجي ويا هجن.

شاهه عبداللطيف جي ڪلام ۾ ٻئي خوبيون خيال جي گهرائي ۽ فني خوبيون اعليٰ درجي تي موجود آهن. هنجي فني خوبين ۾ لفظن جو ڪثرت سان استعمال ۽ لطافت اپنن آهي، جيئن سنڌو درياءُ ڇولبون هڻندو هجي ۽ هر بيت جي هر سٽ ۾ صنعت سر حرفي جو استعمال سنڌس ڪلام جي اها خوبي آهي، جنهن سنڌس ڪلام ۾ ڪمال جو حسن ۽ دلڪشي پيدا ڪئي آهي. شاهه جي ڪلام جون فني خوبيون ترجمي ۾ اچي نٿيون سگهن.، تنهن ڪري ترجمي ۾ صرف لطيف جا خيال ئي منتقل ٿي سگهيا آهن. ادبيات پاڪستان طرفان اها پابندي به عائد ڪئي وئي آهي ته هر بيت ۽ وائي جو ترجمو سٽ وار ڪيو وڃي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاھ جي بيت ۾ چار سٽون آھن تہ انجو ترجمو ڇھن سٽن ۾ ست وار ڪيو ويو. انڪري بہ ترجمي ۾ ڪافي دقت رسي آھي. بھرحال، اسان ڪوشش ڪئي آھي تہ، شاھ جي ڪلام کي وڌ ۾ وڌ بھتر ۽ خوبصورت انداز ۾ ترجمو ڪريون. اسان ترجمي ۾ پر شڪوھ لفظن بجاءِ سادہ زبان استعمال ڪئي آھي. ڇاڪاڻ تہ جتي پرشڪوہ زبان ھوندي آھي اتي شاعر جو خيال ان گل وانگر ھوندو آھي جو پن ۾ لڪو پيو ھوندو آھي. اسان ترجمي لاءِ صرف ايترو چئون ٿا تہ جيڪي ڪجھ آھي شاھ جو آھي. اسانجي دلي تمنا آھي تہ ھي ترجمو شاھ کي ۽ ان جي پڙھندڙن کي پسند اچي.

ڊاڪٽر اياز قادري

(پاڪستان اڪيڊمي آف ليٽرس اسلام آباد طرفان شاہ جي رسالي جي اردو ترجمي "شاہ ڪا ڪلام" جي مقدمي جو ترجمو.)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاھ جي مجازي شاعري
(سر بروو سنڌي جو اڀياسُ)

هونئن تہ شاھ جي رسالي جي ڪيترن سُرن ۾ عشق جي باھ پڙڪندي، محبت جو مچ مچندو، درد جو دونهون دکندو ڏسڻ ۾ اچي ٿو. مگر سرُ ڪنيات، پورب، رپ ۽ آسا ۾ عشق جا پنيٺ نظر اچن ٿا. شاھ ڪي ڦوھ جوانيءَ ۾ جيڪا عشق جي مهميز آئي هئي، انهيءَ جا سور ۽ سڏڪا، آهون ۽ دانهون، انهن سرن ۾ سرس سمايل آهن.

يوناني متيالاجي ۾ ڪيوپڊ نالي هڪ سهڻو پر انڌو جوان عشق جو ديوتا آهي، سندس هٿ ۾ تير ڪمان آهي، جنهن کي چاهي ان جي سيني ۾ تير هڻي ان جي دل ۾ عشق جو زخم ڏئي ڇڏي ٿو. عشق عجب اسرار آهي. صوفين جو قول آهي تہ، "عشق اُها باھ آهي جا الله انسان جي دلين ۾ دکائي ٿو."

عشق ۽ محبت هن دنيا جي ابتدا کان قائم آهي ۽ هن دنيا جي انتها تائين قائم رهندو. آدم جو اولاد سدائين عشق جي جذبن سان سرشار رهندو، عشق جي چوٽ کائيندو رهندو ۽ هن جا چاڪ چڪندا رهندا.

سر بروو سنڌي شاھ جو اهو سُر آهي، جنهن ۾ دل وٺڻ ۽ دل ڏيڻ، حسن ۽عشق جي وارداتن، ناز ۽ نياز جي نظارن، جفا ۽ وفا جي بيانن، وصل ۽ فراق جي مامرن، سهڻي جي ساراھ، پنهنجي عاجزي، دل ۾ اپرندڙ اڌمن ۽ ذهن جي مختلف ڪيفيتن جي ترجماني ٿيل آهي. ان ۾ ڪو وڏا! ڪونهي تہ شاھ هن سرجي دامن ۾ محبت جي جملي اسرارن ۽ رمزن، وارداتن ۽ ڪيفيتن کي سميٽي ڇڏيو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

عشق چا آهي، ان جي شاهه پنهنجي مختلف سرن ۾ اُپٽار ڪئي آهي، جيئن سُر يمن ڪلياڻ ۾ چوي ٿو

(۱) محبت جي ميدان ۾ ڪرڙاڏو پَٽَ
سر سوري، ڏڙ ڪنگرين، مٿان ڪچين ڪَٽَ
عشق نانگ نپٽ، خبر ڪاڏن کي پوي.

(۲) عشق ناهي راند، تہ ڪي ڪنس ڪيرو
جي، جسي ۽ جان جي، ٻيي جو هيڪاند
سي نيزي پاند، اُچل تہ اڏ ٽئين.

هن سر ۾ شاهه عشق جي وصف هيئن بيان ٿو ڪري

عشق اهڙي ذات، جو مانجهي منجهائي
ڏيهان ڏوڙڻ ڏونگرين، رڻ سڄائي رات
اُتي ويٺي تات، ميان! محبوبن جي.

محبوب ِجا دل ڏتارڻ جا پنهنجا طريقا آهن. ڪڏهن اکڙين سان ڪوٺي کهي ٿو ۽ ڪڏهن ڪلي گهائي ٿو رکي، ويچارو عاشق محبوب جي نازو ادا تي دل وڃائي ويهي ٿو رهي.
شاهه پنهنجي دل هيئن هارائي ٿو ويهي.

ڪوٺي ڪنائون، اڄ پڻ اکڙين سان
ماس ورهائي هليا، ڪرنگل ڇڏيائون
مٺي ماريائون، ڪلي گهايو سڄڻين

محبوب نہ صرف دل ڦري ٿو پر ان کي پاڻ وٽ سوگهو ڪري بہ رکي ٿو. شاهه جو محبوب سندس دل ڪيئن سوگهي رکي ٿو ان لاءِ چوي ٿو؛

جنءِ ميه ڪنڌي پور، تيئن دوست وراڪو دل سين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

نہ ان کان وڌيڪ محبت جون ميخون هٽي شاهہ جي دل سوکهي ڪٽي ٿي وڃي شاهہ چوي ٿو:

ڪڙو منجهہ ڪڙي، جنهن لهار لپيٽيو
منهنجو جيءُ جڙي، سپريان سوکهو ڪيو.

سهڻي جي سونهن جي ساراهہ عاشقن ۽ شاعرن جو ڪم آهي، پر جي عاشق شاعر بہ آهي تہ پوءِ محبوب جي حسن جي واکاڻ اهڙن لفظن ۽ اهڙي انداز سان ڪندو آهي جو پڙهندڙ جو هنيون ان جي محبوب ڏانهن هر ڪجي ويندو آهي. شاهہ بہ پنهنجي محبوب جي منهن مهانڊي ۽ هر ادا جو بيان نهايت دلڪش انداز ۾ ڪيو آهي. هو ٻڌائي ٿو تہ سندس محبوب ايترو سهڻو آهي جو هو محبوب جي حسن جي واکاڻ بيان ڪري نٿو سگهي:

ساجن سندي سونهن جي، ڳالهہ ڪريان ڪيهي

سر مومل راڻي ۾ شاهہ مومل جي اکين جي تعريف ڪندي چوي ٿو تہ،

”ڳجر ڪي ڳجميل جيون، تارن ۾ تبرون“

يعني مومل ڪي اکين ۾ ڪهاڙيون هيون جن سان سيني کي وڍي ٿي رکيائين. هن سر ۾ شاهہ محبوب جي اکين سان سندس ڀرن جي تعريف ڪندي ٻڌائي ٿو تہ محبوب جون اکيون تيز تلوارون آهن ۽ سندس ڀرون ڀالا آهن. پنهي جو ڪم آهي عاشقن کي ڦٽڻ.

”نيڻ سجيلا سپرين، ڀوئر ڀرون ڀالا
چڪيا ڦٽ فراق جا اندر ۾ آلا

محبوب جي نور ۽ نلڻ جي تعريف گهڻو ڪري دنيا جي سڀني شاعرن ڪئي آهي ۽ واهہ جا ڪئي آهي پر جنهن انداز سان شاهہ ڪئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آهي اها پنهنجي مٽ پاڻ آهي. محبوب جو ناز مان هلڻ ۽ ڏرتيءَ جو سندس قدمن کي بسم الله چئي چمڻ نازڪ خياليءَ جي انتها آهي، محبوب جي حسن جي حشمت اهڙي آهي جو حورون به حيرت ۾ ان ڏانهن ڏسڻ لڳن ٿيون.

ناز منجهاران نڪري جڏهن پرين ڪري ٿو پنڌ
پون پڻ بسم الله چئي راه چمي ٿي رند
اُپيون ڪُهٽيون ادب سين، حورون حيرت هنڌ
سائين جو سوڳنڌ، ساجن سينيان سهڻو.

فراق ۽ وصل ۾ پنهنجو پنهنجو مزو آهي. سو شاهه هن سر ۾ فراق ۽ وصل جو ذڪر ڪري ٻنهي ڪيفيتن کان مسرور ٿيندو ڏسڻ ۾ اچي ٿو.

فراق موت کان وڌيڪ سخت آهي. شاهه چوي ٿو ته اها رب جي رضا هئي جو مونکي فراق جو ڦوڙائو نصيب ٿيو هاڻي محبوب جي وڇوڙي ۾ ڏينهن جو راحت ناهي رات جو حيراني آهي.

جڏها نڪره جاني، سڄڻ سانگ سِڌاريا
راتيان راحت ناه ڪا، ڏينهان حيراني
آئون پهجي پرين تان، ڪوڙين قرباني
رضا رباني نه ته ڪريان وس وصال جا

شاه جي دل فرياد ڪرڻ لڳي ٿي،

جڏه پوي ٿي ياد، صحبت سپرين جي
تڏه فريادون فرياد، ناڳاه وڃن نڪريو

وڇوڙي ۾ جڏهن ڪيس يار ياد اچي ٿو ته شاهه جا نيڻ نير هارڻ لڳن ٿا. جيئن مومل چيو هو ته؛

"سودا تو ڳر ساه، نه ته راتا هيا پي راج ۾"

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

تيئن شاهه ساري لوڪ ڏانهن ڏسي ٿو پر سندس پنهنجي سڄڻ لاءِ جيڪا سڪ آهي سا پوري نه ٿي ٿئي.

اڄ پڻ اکڙين، سڄڻ پنهجا ساريا،
ڳلن تان ڳوڙهن جون بوندون بس نه ڪن،
سندي سڪ پرين، لوڪ ڏٺي نه لهي.

شاهه کي جدائي جون گهڙيون گهارڻ جڏهن اوکيون لڳن ٿيون ته الله در آزي نيازي ڪري محب ملڻ جي مدعا ڪرڻ لڳي ٿو.

(۱) سو يار ميڙين يا لا! جه جي صحبت ڪاڻ سڪي هنيون

(۲) ويئو ڏسان واهَ، اڄ پڻ آيا ڪين ڪي
ساڄڻ ڪاڻِ سڪي گهڻو، ساريو مهجو ساهه
آڻين شال الله، ته اڳڻ ٿينم اُجرا.

شاهه ڪريم چيو آهي "جاڳندي جيئي سُتي پڻ سيئي"
سو لطيف کي جدائي ۾ انئي پهر آتي ويئي پنهن جي سهٽي جي سار رهي ٿي پوءِ سندس محبوب ڪيس خواب ۾ ڏسڻ اچي ٿو ۽ ڪيس خوشي ٿيڻ لڳي ٿي.

پر وَس ٿيم پاڻ، پرين وس نه پهچي،
لڳو ڪنءِ لطيف چئي، چپر چاتيءِ ساڻ،
پرين ڏيکاري پاڻ، خوش ڪري ويا خواب ۾.

اهو عشق ڪهڙو، جنهن ۾ عاشق کي پنهنجي محبوب کان شڪايت نه هجي، شاهه ۾ پنهنجي محبوب کي چت چريو ڪري بي رُخيءَ جو الزام ڏريندي شڪايتي انداز ۾ چوي ٿو:

يلي ڪيئه يلا پرين، هينءَ نه مناسب هوءِ
لائي چت چريو ڪري، پاڻ ڪڍي وئين پوءِ
توڙي حب نه هوءِ، تب هوت نه ڪجن هيڏيون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

هي بيت به پنهنجي محبوب کي "ياڪي" يعني منهن مٺڻ جو
مهڻو ڏيندي چوي ٿو ته قضا کي ڪري ساه ساڙي ويو آهين. تو ڪيڏي
منهنجي جيءَ سان جاڙ ڪئي آهي، جو ٻت هٿ ڇڏي ويو آهين ساه ساڻ
وٺي ويو آهين.

ساه وٺي وئين سپرين، ڪري قضاڪي
دلبر دل ڪسي وئين. يار ٿين پوءِ ياڪي
جاڙ مون ضعيف سان، تو جانب ڏس جا ڪي
ٻت رهيو باقي. ساهَ وٺي وڃين سپرين.

شاهه شروع ۾ ته محبوب جي بي رخي جي شڪايت ڪري ٿو.
پر اڳتي هلي محبوب جي جفائن جو ذڪر ته نهايت شد مد سان ڪري
ٿو:

اڄ پڻ انگير انگ هتان حبين جي
جا پر سوٽيءَ سنگ، سا پر ٿي سورن سين.

جفا جي ان ڪان به وڌيڪ شڪايت ڪندي چوي ٿو ته منهنجا
دلبر اها ڪاسائڪي ڪار ڪنهن کان سکيو آهين، جو تکي ڪاتي
هوندي به مڏي ڪاتيءَ سان مارين ٿو.

ڪاتان سکين سپرين، ڪاسائڪي ڪار
تکي ڪاتي هٿ ڪري، مڏيءَ سان مَ مار
چوري چاڪ نهار، جي سورن سانگهيڙا ڪيا.

جتي شاهه پنهنجي جانب جي جفا جو ذڪر ڪري ٿو. اتي ان
جي وفا کي به وساري نٿو. ٻهريان ته محبوب جي عجيب طبيعت جو
ذڪر ڪري ٿو ته منهنجو محبوب ڪڏهن ڪيئن آهي ته ڪڏهن ڪيئن
آهي. ڪڏهن جفا ڪارءِ ڪڏهن وفا شعار. ڪڏهن ته دري به نٿو کولي
ڪڏهن در کوليو رهي. ڪڏهن اچڻ ئي نه ٿو ڏي ڪڏهن سڏن ٻڌان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سڏ ڪيو ڪوليو ولي، ڪڏهن سندس ڳالهائڻ ٻڌڻ لاءِ سڪندو رهان ۽ ڪڏهن ويجهو ويهاري ڳجهاندر ڳالهيون ڪري ٿو.

ڪڏهن طاقيون ڏين، ڪڏهن ڪلن در دوست جا
ڪڏهن اچان اچڻ نہ لهان، ڪڏهن ڪوئيو نين
ڪڏهن سڪان سڏ کي، ڪڏهن ڳجهاندر ڳرهين
اهڙائي آهين، صاحب منجها سپرين

محبوب جي جفا جي ذڪر ڪان پوءِ هو سندس وفا جو ذڪر بہ ڪري ٿو. محبوب جي وفا جي تعريف ڪندي چوي ٿو تہ سندس محبوب پاڻ ئي پرچڻ جون ڳالهيون ڪري ٿو. جاڪاڻ تہ سندس دستور ۾ ياري رکي پوءِ ڇني ڇڏڻ جي ڳالهہ آهي ئي ڪانہ.

ڏاتر مون ڏيکاريو، هوتن جو حضور
پرينءَ پرچڻ جي ڪئي، موتائي مذڪور
اي دوستن جو دستور، جنءَ ڇني ڇڏن ڪين ڪي

سر ڪاموڏ ۾ شاهہ جي سورمي نوريءَ کي اهو فڪر آهي، تہ متان سمو ڄام سندس اڪيچار عيب ڏسي هن کان منهن موڙي نہ وڃي تنهنڪري هر وقت هيڻن ليلائيندي ٿي رهي تہ.

تون سمو آءٌ گندري مون ۾ عيبن لک
هن منهنجي حال جي توکي سڀ پرک
ڪارڻ رب الڪ، متان ماگر متين.

پر هن سر ۾ شاهہ پنهنجي محبوب جي وفا جي واکاڻ ڪندي چوي ٿو، جيتوڻيڪ سندس محبوب کي سندس مدائن جي ڪل پئي پر هن ڪاوڙ ۽ ڏمر ڪرڻ بجاءِ اوڳڻ اکلايون ۽ مديون معاف ڪري ڇڏيون.

منهنجي مدائن جي، ڪل پريان پيئي
ڪڏهن ڪوسا نہ ٿئا، ڏورايا ڏيئي
ساجن سيئي، ڏکيم ڏول ڏلايون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

فراق، شڪايتون، جفا ۽ وفا جي بيان کان پوءِ شاهه وصل جي واٽ ڪي به وساريو نه آهي. جدائي جي جلائيندڙ گهڙين کان پوءِ شاهه جو محبوب سنڌس اڱڻ اچي ٿو، جنهن ڪري سنڌس سور سنڌيون ڪري هليا وڃن ٿا.

اڄ پڻ جڙيم جوڙ، دوس پيهي در آيو
سڪن اچي ڏکن کي محڪم ڏني موڙ
جا پڙ ڪئي ڪوڙ، سا پر سورن ساڻ ٿي

ڪڏهن ايئن به ٿيندو آهي، ته وصل جي واٽ نهاريندي، نهاريندي عاشق جا پساهه پورا ٿي ويندا آهن، پر شاهه جي پاڪن پلايو آهي جو محبوب جو وصل ڪيس نصيب ٿيو آهي.

شاهه محبوب جي جيئري ميلاپ تي ڏاڍي ۽ در شڪر ڪري ٿو ۽ واحد کي وينتي ڪندي چوي ٿو ته هاڻي وري اسان ۾ جدائي نه ڪج.

شڪر ملياسين سپرين! جيري جاني يار
ويڻي جن جي وٽ ۾، ڪوڙين ٿيا قرار
ڏيم! ڪَرِ مَ ڌار، پاڙو تن پرين کان

جتي گل اتي ڪنڊي جو هئڻ لازمي آهي. جتي عاشق ۽ معشوق اتي رلڻي رقيب جي فتنہ انگيزيون ڪتي ٿيون ماٺ ٿين. سو هن سر ۾ شاهه ڪر جو به ذڪر ڪيو آهي. شاهه رقيب کي ڪر جي يعني ڪاريندڙ، جي لقب سان نوازيو آهي. سر آسا ۾ شاهه ڪيترن بيتن ۾ رقيب جو ذڪر ڪيو آهي.

آسا جي هڪ بيت ۾ شاهه کي انهيءَ ڳالهه تي ڪاوڙ ٿي لڳي ته رقيب سنڌس ۽ محبوب جي وچ جي ڳالهيون ٿين ٿيون سي اونائي رهيو آهي، تنهن تي هن کي پڪي چئي ٿو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪر ڪي ڪَپـَر ڪاءِ، نانگ، مٺارو نڪري
اُپو جو اوناءِ، سر پر سندي سڄڻين

هن سر ۾ شاهه محبوب جي اڳيان مجبور آهي، انڪي چوي ٿو ته تنهنجي ڪري ٿي ڪر ڪي ڪيڪاري رهيو آهيان.

ساڄن سِپاهي، آءٌ اوهان جو آهيان
اڄان ويل سـب ڪهين، وڃا واجهائي
لالن تو لاءِ، ڪيڪاريـر ڪرن ڪي

مجازي عشق حقيقي عشق جي ڏاڪڻ آهي. شاهه مَجازي عشق ڪندي محسوس ڪري ٿو ته هن دنيا جي سهڻن جو عشق اجايو آهي، صحيح ۽ سچو عشق الله جو آهي. هن دنيا جا سهڻا سچو سور آهن. جي انسان چاهي سوکو رهي ته هنڪي الله سان عشق ڪرڻ گهرجي. تنهن ڪري نصيحت ڪندي چوي ٿو.

ڇاڪي وجي ڇـو ٻـيلي ٻـين جو ٿين
وَتُ ڪنجڪ ڪريم جي، جڳ ڄو والي جو
سوکو هوندو سو، جنهن جو عشق َالله سين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهه جو رقيب

محبوب جي معاملي ۾ عاشق ڏاڍو حساس ٿئي ٿو. عاشق جي دل ۾ پنهنجي محبوب لاءِ هزارين خواهشون، امنگون ۽ تمنائون ٿين ٿيون. هو هر وقت محبوب جي پيار، وفا ۽ عنايت جو طلبگار رهي ٿو ۽ هو چاهي ٿو ته هن جو محبوب سڄو سارو هن جو فقط هن جو هجي. پر جتي گل آهي، اتي خار به ٿئي ٿو، جتي محبوب آهي، اتي رقيب به ٿئي ٿو، جو عاشق جي دل جو آزار ٿي پوي ٿو ۽ هميشه عاشق جي خلاف سازشون سٽيندو رهي ٿو. ڪڏهن محبوب جي رشتيدارن، لڳ لاڳاپا رکندڙن کي برغلائي عاشق ۽ محبوب جي ميلاپ ۾ رنڊڪون وجهرائي ٿو ۽ ڪڏهن محبوب کي عاشق بابت غلط سلط ڳالهيون ٻڌائي سندس ڪن ڀري عاشق جي خلاف ڪري ٿو ڇڏي. عاشق محبوب جي بيوفائين، ڪج ادائن ۽ جفائن جو سبب محبوب جي رقيب سان رغبت کي ٿو سمجهي. عاشق رقيب جي معاملي ۾ ايترو حساس ٿئي ٿو جو محبوب جو رقيب سان ملڻ، ڪلڻ، ڳالهائڻ ته ڇا پر هن ڏانهن محبوب جي ڏسڻ کي به ڏکيو ٿو سمجهي. هو محبوب جي اهڙي روش کي پنهنجي دل آزاري ٿو سمجهي. جيئن ته عاشق محبوب جي هر ظلم ۽ ستم، فريب، نموني بازي، ڪوڙ، بي رحمي ۽ دل کي ڏکوئڻ رقيب جي چالبازي ڄاڻي ٿو ۽ هن کي اهو يقين آهي ته جي رقيب سندس محبوب جا ڪن نه ڀري ته سندس محبوب اهڙي پر جفا روش اختيار نه ڪري. عاشق پنهنجي رقيب تي پنهنجي دل جي غبار ڪڍڻ ۽ جوهه چنڊڻ لاءِ ڪيس ڪهڙ وڏ ڳالهائي ٿو ۽ ڪيس فتنه باز، فتنه ساز، منهڪارو، مڪار،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شيطان ۽ ابليس جهڙن لقبن سان ياد ڪري ٿو ۽ پنهنجي سڙيل دل کي ٿارڻ لاءِ ڪيس پٽي ۽ پاراتا ڏئي ٿو. عاشق جي شاعر ۾ آهي ته رقيب جي جملہ فتنہ انگيزين جو بيان ذري پُرزي ڪري ٿو ۽ جيڪڏهن محبوب عاشق تي مهربان ٿئي ٿو ته ان تي رقيب کي جيڪي حسد ٿئي ٿو ۽ رقابت جي جنهن باهہ ۾ سڙي ٿو، تنهن جو بيان بہ لاهي چاڙهي ڪري ٿو.

پارسي شاعرن پنهنجي ڪلام ۾ رقيب جي فتنہ انگيزين جي ڳالھہ نهايت تفصيل سان ڪئي آهي، جنهن ڪان متاثر ٿي سنڌ جي غزل گو شاعرن پنهنجن غزلن ۾ رقيب کي دل کولي لوئيو ۽ پارسي شاعرن ڪان وڌ ڪيس گهٽ وڌ ڳالهايو آهي. پٽون ۽ پاراتا ڏنا آهن. خليفو قاسم رقيب کي گهٽ وڌ ڳالهائيندي هيئن بد دعا ڏئي ٿو.

جي رعونت ٿا رکن مون سان رقيب،
شوم، شر شل ترت سي ٿيندا تباهہ.

۽ غلام محمد شاهہ گدا رقيب جي ڪوسڻ تي پاراتو ڏيندي چوي ٿو:

مون سان ڪونسي ٿو رقيب خبيث
لال شهباز ڪا وجهيس چٽي.

سنڌي شاعري ۾ پهريان پهريان جنهن شاعر رقيب جو ذڪر ڪيو آهي، اهو شاهہ عبداللطيف آهي. شاهہ ڪان اڳ وارن شاعرن جو ڪلام گهڻي قدر صوفياڻو آهي، تنهن ڪري انهن وٽ رقيب جو ذڪر نٿو ملي. شاهہ کي عشق جي مهميز ملي هئي، تنهنڪري سندس ڪلام دو آتشہ آهي، جنهن جو هڪ رخ مجاز ۽ ٻيو رخ تصوف آهي. محسوس ائين ٿو ٿئي تہ محبت جي وادي ۾ شاهہ جو واسطو رقيب سان پيو آهي، جنهن کي هو ڪر ٿو ڪولي ۽ جنهن جو ذڪر هن سڙيل دل سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

پنهنجي ڪلام ۾ ڪيو آهي. شاهه ٻين عاشقن وانگر رقيب جي فتنه انگيزين ۽ حرڪتن کان ناراض ٿي ڪيس گهٽ وڌ ڳالهائي ٿو ۽ پٽون ۽ پاراتا ڏئي ٿو ۽ سندس شرارتن جو ذڪر بار بار ڪري ٿو. سر ڪنيات جنهن ۾ شاهه جي مجازي شاعري جو گهڻو عڪس آهي، شاهه چانگي تي چڙهي جڏهن محبوب جي ملاقات لاءِ روانو ٿو ٿئي ته چانگي کي مخاطب ٿي چوي ٿو ته محبوب جي ماڳ مڪان ڏانهن ها هر ڪندو هل جيئن محبوب سان ملي ڪر ڪي ڪجايون.

رات سهائي، پون سنئين، پائي ڪهرجي پَل،
آهر ۽ ايلاچيون، چندن چري چل،
مونه تو هسين ڳالڙي، ٻي ڪه ۾ سل،
هامر ڪندو هل، ته ڪجايون ڪرن ڪي.

شاهه کي اها خبر آهي ته هو جي دوست جي در ويو ته ڪر ڪامي وينڊو. شاهه چوي ٿو ته جي ڪر سندس محبوب سان ملاقات جي ڪري ڪامي ۽ پڇي ٿو ته پل ڪامي. هو دوست جي ديدار لاءِ سندس در ضرور ويندو.

ڪر ڪامي، پڇي آءُ ويندي در دوستن جي
جيائين ڏجڻ تڪيو، سڄڻ نيائين اڇي.

عاشق ۽ معشوق جو ميل ميلاپ ڪر ڪان سَئو نه ويندو آهي. هن جي دلي خواهش اها هوندي آهي ته عاشق ۽ معشوق ۾ سدائين ويجهو رهي، هو هڪ ٻئي سان نه ملن ۽ هڪ ٻئي کان پري پري رهن. عاشق جي محبوب وٽ وڃڻ تي ڪر ڪي باهه لڳي ٿي. پر جي محبوب پاڻ مهرباني ڪري عاشق جي اڳڻ اچي ٿو ته هن کي پاڻ وڏيڪ باهه لڳي ٿي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اڄ پڻ اچائي چوڏهي ماه چنڊ جي
مون گهر مون پرين جي اچڻ جي وائي
مون گهر واڌائي، پيئي ڪام ڪرن ۾

رقيب جي اها فطرت آهي، تہ هو اهڙيون سازشون ڪري جيئن عاشق ۽ معشوق هڪ ٻئي سان ملي نہ سگهن. شاهہ جي رقيب ڪي بہ اها ڳالهہ نتي وٽي تہ شاهہ جو محبوب، شاهہ سان ملندو رهي، تنهن ڪري هو ڪا اهڙي سٽ سٽي ٿو، جيئن شاهہ جو محبوب شاهہ سان ملي نہ سگهي. ڪر پنهنجين سازشن ۾ ڪامياب نہ ٿو وڃي، رهندو پاڻ پنهنجين سازشن جو شڪار ٿي ٿو وڃي. شاهہ ڪر جي انهن سازشن تي ڏڪوئجي ڪيس غيبتي ڪوئيندي سندس پنهنجي ڪوٺيل ڪڏ ۾ ڪرڻ جو ذڪر هيئن ٿو ڪري:

ڪر جا ڪڏ ڪنئي، پوڻ ڪارڻ پرينءَ جي
تنهن ۾ پاڻ پئي، غيبتي ڳار ٿيو.

مگر ڪر پنهنجين خرابين کان ڪٿي ٿو مڙي. هو پنهنجيون سازشون ۽ فتنہ انگيزي ڪري شاهہ جي محبوب جون شاهہ ڏانهن وڃڻ جون واهون بند ڪرائي ٿو ڇڏي. شاهہ کي سندس محبوب جو اچڻ وڃڻ جو رستو بند ٿي وڃڻ سخت ناگوار ٿو لڳي، هو ان ڳالهہ تي ڏمرجي ڪر ڪي ڳهٽ وڌ ڳالهائيندي بد دعا ڏيندي چوي ٿو:

ڪر خراب ٿئين، هيا! هچارا
پوراي‍ءَ پرين جا، چوڙاري چارا
مرين مہ ڪارا، سڙي انهيءَ سور ۾

شاهہ جاتي ٿو تہ محبت سٽري نہ آهي. محبت ڪندڙن تي لازم آهي، تہ محبت جي معاملي کي جيتريقدر راز ۾ رکجي اوترو بهتر آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جي محبت ڪندڙن جي محبت جي ڪرن کي خبر پئي ته خواه مخواه ڳالهه مان ڳالهوڙو ڪندا. فتنه انگيزي ۽ سازشون ڪندا. محبتن جي راهه ۾ رنډڪون وجهندا تنهنڪري پنهنجي محبوب کي چوي ٿو.

سک سڪائي سک، سک نه آهي سٽري
لڪ لڪوئي لِڪَ، ته ڪرن خبر نه پوي.

ان ڳالهه کي وڌيڪ واضح ڪندي پنهنجي محبوب کي سمجهائيندي چوي ٿو ته پنهنجي ڪنهن به ڳالهه جي خبر ڪرن کي نه ڏي، ايئن نه ٿئي ته ڪرن جي فتنه انگيزيءَ ڪري وصل واري رات هڪ ٻي کي ڏک ڏوراپا ڏيندي گذري وڃي.

ڪران وجهه م وات، ڍول ڌماري ڳالهڙي
محبت رتي رات، اورڻ ۾ اولهي رهي

ڪر پنهنجي عادت، بچڙائيءَ، ساڙ، بغض ۽ ڪيني ڪان مجبور ٿي عاشق ۽ معشوق جيڪي هڪ ٻئي سان ڳالهيون ڪري رهيا آهن، ڪنائي ٿو. سنڌس اها بڇڙي ڳالهه شاهه کي نٿي وڻي. هو چاٺي ٿو ته ڪر سنڌس ۽ پرين جي وچ ۾ جي ڳالهيون ٿين ٿيون سي ٻڌي وڃي ڪو فتنو پيدا ڪندو تنهن ڪري ڪاوڙ جي ڪيس بد دعا ڏيندي چوي ٿو.

ڪر کي ڪپر ڪاءِ، نانگ مٺيارو نڪري
اچي جو اوناءِ سر پر سنڌي سڄڻين

وري به شاهه پنهنجي دل کي آٿت ڏيندي چوي ٿو ته جي ڪرن کي سنڌس محبت جي خبر پئي ته هو ڪيس ڇا ڪندا. محبوب جو ديدار ڪرڻ ڪو ڏوهه ڪونهي، سنڌس محبت ڪا عام رواجي نه آهي. هن جي اندر ۾ محبت جون مضبوط ميخون لڳل آهن، جنهن ڪري هن جا نيڻ رت جا ڳوڙها ڳاڙي رهيا آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

خبر پئي ڪرن ڪي، تہ مونکي ڪندا ڪوهہ
صورت سپريان جي، ڏٺي ڪونهي ڏوهہ
لوري لڪر لوهہ، جنهين رت رٺاريو.

وڏيڪ چوي ٿو تہ ڪر انهن محبتين جي محبت کي مانو ڪري سگهي ٿو، جن جي محبت سطحي آهي، پر جن کي عشق جي باهہ لڳل آهي، اهي ڪر کي سندس سمورن فتن ۽ سازشن سميت ماري مات ڪندا.

ڪر ڪاريندو سي، مالو جن پريتشو
جوش جلايا جي، ماري تن مات ڪيو.

شاهہ ڪر تي، جنهن جي من ۾ مدي آهي ۽ جو نٿو چاهي تہ شاهہ ۽ سندس محبوب جون اميدون پوريون ٿين ۽ سندن ابدي وصل ٿئي، ڏمر جي اهڙي بد دعا ٿو ڏي. جيڪا ڪنهن عاشق مشڪل سان پنهنجي رقيب کي ڏني هوندي. هو چوي ٿو خدا ڪري سندس رقيب اوستائين جيئرو رهي جيسين سندس ۽ سندس پرين، جي وصل جون اميدون پوريون ٿين. هو اهو ڏسي پوءِ انهيءَ ساڙ ۾ سڙي مري.

الا ڪر جين مدي جن جي من ۾
اسان ۽ پرين جون اميدون پسن
تهان پوءِ مرن، سڙي انهيءَ ساڙ ۾.

عاشق لاءِ ان ڪان وڏيڪ عذاب جهڙي ٻي ڪهڙي ڳالهہ آهي تہ هو محبوب ڏي وڃي ۽ جڏهن وڃي تڏهن رقيب موجود هجي ۽ پوءِ عاشق کي پنهنجي محبوب جو لحاظ رکي دل تي جبر ڪندي پنهنجي رقيب کي ڪيڪارنو بہ پوي. شاهہ کي بہ محبت ۾ اهڙو معاملو پيش اچي ٿو، جنهن جو ذڪر هو سڙي دل سان هيٺن ڪري ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ساجن سپاهي، آءُ اوهان جو آهيان
اچان ويل سڀ ڪهين، وچان واجهائي
لالڻ تو لاءِ، ڪيڪاريئر ڪرن ڪي.

محبت ۾ ڪڏهن اهڙيون به ٿينديون آهي، جو محبوب رقيب تي مهربان ٿي ان سان ريجهه رهاڻ ڪندو آهي ۽ ان سان ڳالهه ٻولهه ڪرڻ لڳندو آهي. عاشق جيڪو پنهنجي محبوب جو ٻئي ڪنهن ڏانهن ڏسڻ به گوارا نٿو ڪري ان کان سندس محبوب جو رقيب سان ڪلڻ ڪٿي ٿو سٺو ٿئي. شاهه جيڪو پنهنجي محبوب لاءِ نهايت حساس آهي جو هن کان اهو برداشت نٿو ٿئي ته سندس محبوب هن کان سواءِ، ڪنهن ٻئي ڏي ڏسي يا هن کان سواءِ، ڪو ٻيو هنڪي ڏسي جيئن محبوب کي چوي ٿو.

ونين ۾ ٿي ويهه، ته آءُ ڇپر واري ڇڏيان
تون نه ڏسين ٻي ڪي، توکي ڏسي نه ڏيهه

هن کان اهو ڪٿي برداشت ٿو ٿئي ته سندس محبوب جو رقيب سان اهڙو رشتو هجي جو ان سان ڪلندو رهي. هو پنهنجي محبوب کي سمجهائيندي چوي ٿو اها ناداني آهي، جو ماڻهو اصل کي ڇڏي نقل کي پنهنجو ڪري.

ور سين وجهي ڪاڻ، ڪر سان ڪلڻ ٻانئين
ٻوري منڊ ايڻ ڪتِ ڇڏيو تنهنه ميڙين.

مطلب ته سنڌي شاعري ۾ رقيب جو وجود ٻهريان ٻهريان شاهه عبداللطيف جي شاعري ۾ نظر اچي ٿو ۽ شاهه پنهنجي رقيب کي ان ئي انداز ۾ بيان ڪيو آهي، جنهن انداز ۾ پارسي شاعرن يا سنڌ جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

غزل گو شاعرن ڪيو آهي. ان جو سبب اهو ٿي ٿي سگهي ٿو ته رقيب کهڙو ٿي هجي. ڪنهن جو ٿي هجي ان کي محبوب جي ويجهو برداشت ڪرڻ عاشق لاءِ ڏکيو آهي ۽ رقيب جتي به هوندو پنهنجين شرارتن کان بس نه ڪندو. هن کان عاشق ۽ معشوق جي رس رهاڻ، قرب جو ڪاڏو ۽ هڪ ٻئي سان لڳ لاڳاپو ڪٿي ٿو برداشت ٿئي. تنهنڪري هو پنهنجين بڇڙاين ۽ براين کان بس نٿو ڪري سگهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهہ ۽ سنڌ جي سياست

هي دور جنهن ۾ اسان رهون ٿا سياست جو دور آهي. هر ننڍي کان وڏي تائين هر ڪو سياست جون ڳالهيون ڪندو نظر ايندو. ملڪ ۾ چا وهي واپري پيو. اسان سان ڪهڙا نياء ۽ انياء ٿي رهيا آهن. اسان جا رهبر ۽ رهنما ڇا ڪري رهيا آهن. ڪرسين حاصل ڪرڻ لاء ڪهڙي سودي بازي ٿئي پئي، عوام ۽ سنڌ جو نيلام ڪيئن پيو ٿئي. اسان جي حقن تي ڪهڙا ڌاڙا پيا لڳن. مطلب ته اڳ ماڻهو حقيقتي عشق جون ڳالهيون ڪندا هئا. پوء ماڻهن مجازي عشق جون ڳالهيون ڪيون ۽ هاڻي ماڻهو صرف سياست جون ڳالهيون ڪن ٿا. شاه جي ڪلام جي تشريح پهريان حقيقي عشق جي حوالي سان ڪئي ويندي هئي، پوء انکي مجازي رنگ ۾ پيش ڪيو ويو ۽ موجوده دور ۾ شاه جي ڪلام کي وقت به وقت سياسي انداز ۾ بيان ڪيو ٿو وڃي.

شاهہ جو ڪلام ڪڏهن کان وٺي سياسي انداز ۾ بيان ٿيڻ شروع ٿيو اهو تحقيق طلب مسئلو آهي.

انگريزن جي حڪومت جو زمانو هو. سموري هندوستان ۾ ڌارين حڪمرانن خلاف نفرت هئي، ماڻهن چاهيو ٿي ته انگريز ملڪ ڇڏي هليا وڃن، هن ملڪ جي ماڻهن کي آزادي ملي. هو پنهنجي ملڪ جا پاڻ حڪمران هجن. اسان ننڍا هئاسين. تڏهن اسڪول ۾ پڙهندا هئاسين. اسان جا استاد شاگردن ۾ سياسي سجاڳي پيدا ڪرڻ لاء شاه جي هڪ بيت جي سٽ:

"ستا اٿي جاڳ ننڊ نه ڪجي ايتري"
"سلطاني سهاڳ ننڊون ڪندي نه ملي"

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

تي مضمون بہ لکرائيندا هئا ۽ ڪڏهن ڪڏهن انهن سٽن تي ٻڌيت ۽ تقريرون بہ ڪرائيندا هئا. اهڙي طرح شاھ جي اوٽ وٺي انگريزن خلاف نفرت ۽ آزادي حاصل ڪرڻ لاءِ جدوجهد جو روح ڦوڪيندا هئا. ان جو اثر اهو نڪتو جو اسان مان ڪيترا شاگرد وڏا ٿي آزادي جي تحريڪ ۾ سرگرم حصو وٺڻ لڳا.

انگريزن جي دور جو ١٩١٥ع جو هيو وڏو واقعو آهي جيٺمل سر پرسرام وارو مقدمو. جيٺمل پر سرام هڪ صوفي منش شاھ جو شيدائي ڪانگريسي ۽ آزادي لاءِ جودجهد ڪندڙ سرگرم ڪارڪن هو. هو انگريزن کان حقارت ڪندڙ هو. هڪ ڀيري هن پنهنجي تقرير ۾ سرڪلياڻ جو بيت پڙهيو.

اڪيان آڏن وٽ، پوين سر سنباهيا،
ڪاتِ تہ پوءِ قبول ۾، مڃڻ پاڻين گهٽ،
مٿا مهاڻين جا، پٿا نہ پسين پٽ،
ڪلا ڙڪي هٽ، ڪُنڌ جو ڪوپ وهي.

انهيءَ تي انگريز سرڪار جي ڪارندن کي سخت ڪاوڙ لڳي ۽ جيٺمل پرسرام تي سنڌ جي عوام ۾ شاھ جي مٿين بيت رستي بغاوت ڦهلائڻ جو مقدمو داخل ڪيو ويو. ان ڪيس جو مئجسٽريٽ سورلي هو، جنهن اڳتي هلي شاھ عبداللطيف آف ڀٽ لکي پي-ايچ-ڊي-جي ڊگري حاصل ڪئي. هن جيٺمل کي ڪيس ۾ سزا ڏني. جڏهن جيٺمل سزا جي مدت پوري ڪري ٻاهر نڪتو تہ سندس آزاد ٿيڻ جي مان ۾ ڪانگريس طرفان حيدرآباد ۾ هو سٽيڊ حال ۾ وڏو جلسو ٿيو.

١٩٦٦ ۾ جنرل ايوب جي دور ۾ جيئي سنڌ جو نعرو ڏيندڙ حيدر بخش جتوئي تي حڪومت خلاف تحريڪ هلائڻ جو مقدمو قائم ڪيو ويو جنهن ۾ ٻين الزامن سان گڏ اهو الزام پڻ لڳايو ويو تہ هن پنهنجي تحريرن ۽ تقريرن ۾ شاھ جا انقلابي بيت استعمال ڪري سنڌ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جي ماڻهن کي ايوب سرڪار کان نفرت ۽ حقارت پيدا ڪري بغاوت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

جنرل ضيا جي دور جي ڳالهه آهي. جڏهن ذوالفقار علي ڀٽي کي ڦاسيءَ تي چاڙهيو ويو هو ۽ بيگم نصرت ڀٽو ۽ بي نظير ڀٽو نظر بند هيون. اسان کي هڪ شاه عبداللطيف ڀٽائي ڪانفرنس ۾ وڃڻ جو اتفاق ٿيو جنهن جو انتظام سرڪاري ڪامورن ڪيو هو. جڏهن سنڌ جا اديب ۽ شاهه جا شيدائي اچي ڪانفرنس ۾ پهتا ته هر هڪ کي فردن فردن گذارش ڪئي وئي ته ڪين جيڪي ڪجهه ڳالهائڻو آهي سو ڳالهائي مگر سر ڪلياڻ جي سوري واري ڳالهه ۽ سر مارئي ۾ جيڪو مارئي جي قيد ۽ بند جو ذڪر آهي اهو بيان نه ڪن. ڇاڪاڻ ته توهان ته پنهنجا چوهه ڇنڊي ويندا پر اسان جون نوڪريون خطري ۾ پئجي وينديون.

ملڪ جو ورهاڱو ٿيو پاڪستان وجود ۾ آيو ملڪ ۾ لڏپلاڻ شروع ٿي. سنڌ جا اصلوڪا رهاڪو وطن جا وڻ ڇڏي پنهنجي ڌرتيءَ کان ڌار ٿي ٻي ملڪ هليا ويا ۽ انهن جي جاءِ تي ٻي ملڪ کان ماڻهن جون ڀيرون آيون ۽ اچي سنڌ ۾ آباد ٿيڻ لڳيون انهيءَ واقعي کي سنڌ جي ماڻهن سياسي طور هيئن بيان ڪيو.

ويا مور هلي. هنج نه رهيو هيڪڙو
وطن ٿيو وري ڪوڙن ڪانيرن جو

جيڪي جايون. گهر. مڪان ۽ ماڳ سنڌ واسي ڇڏي ويا تن تي ٻاهرين ماڻهن اچي قبضو ڄمايو ۽ انهن جا مالڪ بڻجي ويٺا ته ان جو بيان هيئن ڪيو ويو.

سر اهي ئي ساڳيا. پکي ٻيا ٻيا
جن لميو تي لاتيون ڪيون. سي ويچار ويا
پائو ندر پيا. وڃي ڪينجهر ڪنڌين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جڏهن ٻاهريان ماڻهو هت اچڻ لڳا ته سنڌ جي ماڻهن انهن کي پنهنجا مسلمان ڀائر سمجهي انهن جو کليءَ دل سان استقبال ڪيو ۽ انهن جي رهائش ۽ آسائش جو گهڻو ڪجهه خيال ڪيو ۽ سندن آدرڀاءُ ۽ خاطر داريءَ ۾ ڪا ڪسر نه ڇڏي مگر اهي سندن نه ٿيا بلڪه هن ڌرتيءَ وارن خلاف محاذ پيدا ڪري سائڻ مهاڏو اڏي بيٺا تڏهن هتان جا ماڻهو چوڻ لڳا.

ڌريان ٿي ڌاريا مٿ مٺيءَ جا نه ٿيا
مدي ڏيرن من ۾، آءُ ڪليو ڪيڪاريان
صبح ٿي ساريان، ته اٿ نه اوطاقن ۾

نون ماڻهن جي آمد ڪري هن ڌرتي جو سک چين، امن ۽ اطمينان ختم ٿي ويو تڏهن ان ماجرا جو بيان هيئن ڪيو ويو.

سرهو سر وڃاٽيو ڪوڙن ڪا نيرن

سنڌ جي ماڻهن کي آسرو ۽ اميدون هيون ته آزادي ملندي ته انگريزن جي غلاميءَ مان جان آزاد ٿيندي، اقتصادي طرح سنڌ خوشحال ٿيندي، هت کير ۽ ماکيءَ جون نديون وهڻ لڳنديون ۽ هتان جو غريب عوام سک جو ساهه کڻندو ۽ سکيو ستابو ٿيندو مگر جڏهن آزادي ملي ته هن ڏٺو ته سنڌ جا مالڪ ڌاريا، جاگيردار، وڏيرا مير، ۽ پير ٿي ويا ۽ هن جيڪو سمجهيو ٿي اهو ته نه ٿيو بلڪ سندن حياتي وڌيڪ ڪسمپرسي ۽ مصيبت واري ٿي وئي ته هو روئڻهار ڪاٿي چوڻ لڳا.

دلبو منجهه درياه، پکي پيا اٿيا
ويچارا ويا، آئي ات آزائيا.

پاڪستان قائم ٿيڻ کانپوءِ سنڌ جي تواريخ ۾ ون يونٽ جو قيام وڏو واقعو هو. پنجاب وارن اولهه پاڪستان جي صوبن کي ختم ڪري ون يونٽ قائم ڪرڻ کهريو ان ڪري ان ڪڏهن ڪرلا، هن کي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سنڌ مان اهڙن لوڀين ۽ بي غيرت سياستدانن جي ضرورت ختم ٿي جي ون يونٽ ۾ عهدن جي لالچ تي پنهنجي وطن جو وڪرو ڪري سگهن. تڏهن سنڌ جي مائهن حق کي غيرت ڏياريندي شاهه جي لفظن ۾ چيو.

(۱) اي نه مارن ريت جيئڻ سين متائين سون تي
(۲) سچن ۽ سائيهه کنهن اٿاسي وسري

مگر سنڌ جي ڪن ڪپتين ون يونٽ ۾ وزير بنجڻ جي لالچ تي سنڌ جو سودو ڪري ان کي ون يونٽ ۾ ملرائي ڇڏيو. تڏهن سنڌ جي مائهن ڪين شاهه جي حق لفظن ۾ ڏڪاريو.

ڇي منهه ڏئي ٻن، وه ڪائي نه مرين
جيئڻ مليرِ چائيون، توسين سنگ نه ڪن
تون ڪيئڻ منجهان تن، پاڻ سڏائين مارئي.

۽ انهن تي ڦٽڪار وجهندي چيو

حيف تني تي هوء، وطن جن وساريو.

ون يونٽ جا ٿيو سنڌ سان ويل وهي ويو پنجاب، سرحد ۽ بينگال مان ڪتڪن جا ڪتڪ سرڻين ۽ ڳجهن وانگر اچي وارد ٿيا. هر طرف ڪان وٽ وٽ ٿي وئي. تڏهن سنڌ وارن ڏئي در ٻاڏائي چيو.

سر ۾ پکي هيڪڙو، پاريهر پنجاه
تنهنجو آه الله. جيڪو لڏي لهرن وچ ۾.

ون يونٽ جي زماني ۾ سنڌ سان جو وڏو ڌاڃو ٿيو اهو هو سنڌ کي ٽُڪر ٽڪر ڪري ڊويزنن ۾ ورهائڻ. ون يونٽ جي سرڪار کي سنڌ جي صحيح ۽ سالم وجود کي هضم ڪرڻ ۾ تڪليف ٿي محسوس ٿي ان ڪري ان پنهنجي گرفت کي وڌيڪ مظبوط ڪرڻ لاء سنڌ کي ڪراچي ڊويزن، حيدراباد ڊويزن، خيرپور ڊويزن ۾ ورهائي ڇڏيو. تڏهن سنڌ جي مائهن دانهن ڪئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مـڙيا مچ هزار، پـاڳا ٽـيندي سـوڍيءَ.

سـنڌ جي عـوام الله مـان آس نـہ لاٿي جـيڏو جبـر ۽ جور ڏسـي ڏٺيءَ ڏر دانهين ٽي چوڻ لڳا.

اٿم آس اها، ڪوٽ ڪيرائيندين ڪڏهين

نيـٺ ١٩٧٢ع ۾ ون يونٽ جو ٺهري ڪوٽ ڪريو ۽ سنڌ وارن جي آس پوري ٿي.

جنرل ايوب پنهنجي دور ۾ ذوالفقـار علي ڀـٽي کي پنهن جي حڪومت مان ٻاهر ڪڍي ڦٽو ڪيو ۽ هن کي ختم ڪرڻ جا سوين جتن ڪرڻ لڳو تڏهن سنڌ وارا ڪيس چوڻ لڳا.

سنهـان ٻـان، مرَ سب، ويا، واسـينگن جا
جني جي جهــڙپ هاٿي هَنڌان نہ چري.

ٿـيو ائين جو ڀـٽي جي تحريڪ سـان ايوب حڪـومت جو تختو اونڌو ٿي ويو.

پاڪـسـتان جي تواريخ ۾ جنرل ضيا جو دور ڏاڍ ۽ ڌمڪا، وارو دور هو. سـنڌ وارن جي مٿان نهايت سـختي ۽ سورن وارو دور هو. ضيـا کي پنهنجي طاقت ۽ حڪومت تي وڏو غرور ۽ تڪبر هو.

"ڪي نـي ٽـوڪ ترڪي تڪبر ۾ ٿي.

هن سنڌين کي ڪنهن ليکي ۾ ئي نٿي آندو تڏهن سـنڌ وارا چوڻ لڳا.

مـتـو آهين مچ، ٿلهو ٿـيو ٽـونا هئين
تو جا پانڌي آچ، تنهن پاڻيءَ پڄندا ڏينهڙا.

سنـڌ دور ۾ ايم - آر - ڊي جي تحـريڪ هلي ان ۾ جيڪي سنڌ ۽ سنڌ وارن تي ويل وهـيا اهو سنڌ جي تاريخ جو ڪارو باب آهي ان وقت سنڌ جي سڙيل جهڳين ۽ دکي دلين مان شاهه جا هي لفظ نڪتا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪير ڪاهوڙين سان، وڏو وڏو تي وير
نانگ نہ ويندين نڪري، تو ڏر مٿي آ پير
هي تني جو دير، جن جهونا ڳڙهہ جلائيو.

سنڌين جي آهہ جو اهو اثر نڪتو جو ضيا پنهنجي ساٿين سميت سڙي ٻري ويو جو سندس مڙهہ بہ سلامت نہ مليو.
اسانکي ننڍپڻ ۾ اهو سياسي سبق ڏنو ويندو هو تہ.

سلطاني سهاڳ ننڍون ڪندي نہ ملي

مگر اڄ جو نوجوان سياسي طرح زيادہ سجاڳ، عمل پسند آهي ان ڪري موجودہ دور جي نوجوان جو پنهنجن حقن حاصل ڪرڻ لاءِ سياسي نعرو آهي.

سورهيہ مرين سوپ کي، دل جا وهم وسار
ڪڻ ڀالا وڙہ ڀاڪرين، آڏي ڍال ۾ ڍار
مٿان تيغ ترار، مار تہ مٿارو ٿئين.

اڄ ڪليہ جلسن ۾ سنڌ جي ننڍي وڏي، عورت مرد هر هڪ جي دل جو آواز شاهہ جي هي دعا آهي تہ

سائين سدائين ڪرين، مٿي سنڌ سڪار
دوست مٺا دلدار، عالم سڀ آباد ڪرين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهہ جا پهاڪا

ڪنهن بہ ملڪ ڏانهن ڏسبو تہ ان ملڪ ۾ ڪيترائي شاعر ڏسڻ ۾ ايندا پر هر ڪنهن شاعر جو پنهنجو پنهنجو درجو آهي. انهن شاعرن مان ڪي اهڙا آهن جن جي مقبوليت ڪنهن خاص طبقي تائين آهي ٻيا اهڙا آهن جي خاص ۽ عام ۾ مقبول آهن. انهن شاعرن جي ڪلام مان محلن ۾ رهندڙ امير ۽ جهوپڙين ۾ رهندڙ فقير هڪ جهڙو مزو ۽ مينٺاج حاصل ڪن ٿا. هر شادي ۽ خوشي جي موقعي تي مجلس ۽ اڪيلائي ۾، سفر ۽ گهر ۾، ميلاپ ۽ وڇوڙي ويل سندن شعر جهونڪاريا وڃن ٿا. انهن مقبول شاعرن ۾ ڪي وري اهڙا شاعر آهن جن سان اسانجي ايتري تہ ويجهڙائي ۽ گهرائي ٿي وڃي ٿي جو هو اسان کي هر وقت ياد رهن ٿا. سندن بيت يا شعر اسانجي دل ۽ دماغ ۾ ايترو تہ سمانجي وڃن ٿا جو اسان ڪين هر گهڙي وڻٽا ياد ڪريون. ٿوري گهڻي ڳالهہ تي انين بيان ڪري ڇڏيون جيئن ڪو پهاڪو. انهن عوام ۾ پسند ڪيل ۽ مقبول شعرن جو رتبو ۽ درجو ٻوليءَ جي ٻين اهم پهاڪن جهڙوئي ٿي وڃي ٿو.

دنيا جي ڪابہ ٻولي پهاڪن کان خالي نہ آهي. هر ٻوليءَ جي دامن ۾ پهاڪا بهار ۾ ٽڙندڙ گلن وانگر ننهنجي سونهن ۽ سوڀيا سان من کي موهيندڙ، دل ۽ دماغ کي طراوت ڏيندڙ ٿين ٿا. اهي پهڪڻ جا ٻول آهن جي ڌرتيءَ تي وسندڙ انسانن جي عقل ۽ ڏاهپ جا املهہ خزانا آهن. سنڌي پهاڪا سنڌ جي سياڻپ جا پنڌار آهن جن ۾ ساڻيہ جي سڀاجهڙن مانهن جي رهڻي ڪرڻي، تهذيب تمدن، ڪٿ ڪوت، ساڃاهہ ۽ ثقافت جا نقش نظر اچن ٿا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڊاڪٽر عبدالڪريم سنديلي جو خيال آهي ته پهاڪو سنسڪرت جي "پتڪ" لفظ مان نڪتل آهي جنهن جي معنيٰ آهي منجهيل ڏيري، کي کولڻ يا کو راز پروڙڻ. جو چوي ٿو ته "پتڪ" ڦري ٿيو "پتاڪو" جو سنڌيءَ ۾ پهاڪو ٿي ويو. منهنجي خيال ۾ پهاڪو اصل ۾ پهه + آکو آهي. پهه معنيٰ ويچار، سوچ . آکو = آکڻ معنيٰ چوڻ. ڪا ڳالهه سوچ ويچار کان پوءِ چوڻ.

پهه ڪا ايترا قديم آهن جيترو اسان جي سوچ ۽ سمجهه. جڏهن کان انسان ڪنهن ڳالهه تي سوچ ۽ ويچار ڪري ڪنهن نتيجي تي پهچڻ لڳو هوندو ان دور کان پهاڪا به وجود ۾ آيا هوندا. پهاڪا بنيادي طرح انسان جي آزمودي ۽ مشاهدي جو نچوڙ آهن. انهن سان گڏ ڏند ڪٿائون، مذهبي قصا، تاريخي واقعا، لوڪ ڪهاڻيون، نقل ۽ نظير ۽ ڪيترن شاعرن جا عوام ۾ مقبول شعر به پهاڪن جي پيڙهه آهن.

سنڌ ۾ شاهه کان اڳ جي دور جي شاعرن ۾ قاضي قاضن ۽ شاهه ڪريم ۽ ٻين شاعرن ۾ سچل جي ڪلام جا ڪجهه مصرعا پهاڪن واري حيثيت حاصل ڪري چڪا آهن. جيئن قاضي قاضن جا هي مصرعا.

١- سيني سيلهه ٿيام جي پڙهيا هيم پاڻ لئه

٢- لوڪان نحو صرف، مون مطالع سپرين

شاهه ڪريم بلڙي واري جون هي مصرعا.

١- ڌنيو ڏجي حبيب کي لڳ ڳڌجن لوڪ

٢- جي جاڳندي من ۾ ستي ٻن سيئي.

٣- مٺ پيرياڻي پلي جي اڃين ته واءُ

٤- پاڻي اتي جهوپرا موڪ اڃ مرن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سچل جا هي مصرعا پهاڪن طور ڪم اچن ٿا .

۱ـ سچ ٿــا مــرد چون ڪنهن کي وٺي نہ وٺي

۲ـ مــذهبن ملڪ ۾ مــاڻهـو منجهــايا

۳ـ مون ۾ عيب اپار، سچڻ تنهنجي پانهڙي آهيان.

۴ـ ڪٿان تان ڪافر ٿيان مانڪ کيان مشرڪ.

شاهہ عبداللطيف کي سنڌ جي ٻين شاعرن جي ڀيٽ ۾ وڏ ۾ وڏ مقبوليت حاصل آهي. شاهہ جي ڪلام ۾ مشاهدو ۽ مطالعو آهي، آزمودو بہ آهي حــڪــمت ۽ دانائي بہ آهي، ســوچ ۽ ويچار بہ آهي، سنڌ جي تهذيب ۽ تمدن جي عڪاسي بہ آهي، لوڪ ڪهاڻيون ۽ عشقي داستان بہ آهن، تاريخي ۽ نيم تاريخي واقعا بہ آهن، الله ۽ ان جي رســول جي الفت بہ آهي ۽ تصوف جي چاشني بہ آهي مطلب تہ زندگي سان واسطو رکندڙ هر شي موجود آهي. اهوئي سبب آهي جو لطيف جا تمام گهڻا بيت ۽ مصرعا اسان جي زبانن تي ايترا چڙهي ويا آهن جو اسان انهن کي گهڙي گهڙي پل پل، هر ڳالهہ ۾ پهاڪي طور استعمال ڪريون ٿا.

انگريزن جي حڪومت جو دور هو. مسلمانن ۾ نہ علم هو نہ سجاڳي. قوم سان همدردي رکندڙ عالم ۽ اڳواڻ جي چاهيندا هئا تہ مسلمانن آزادي حاصل ڪري وري پنهنجو اڳيون مان مرتبو ۽ اوج مائين سي قوم کي غفلت ۾ ڏسي وڏي واڪي چوندا هئا.

ســتـــا اٿي جاڳ ننڊ نہ ڪجي ايتـــري

سلطاني ســهــاڳ ننڊون ڪندي نہ ملي.

ان دور ۾ جڏهن ملڪ جي ٻين قومن ڏانهن ڏسبو هو تہ اهي ترقي تي گامزن آهن مگر مسلمان جنهن حال ۾ هو ان ۾ ئي غافل آهي تہ انکي هوشيار ڪرڻ لاءِ چئبو هو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

جاتا چڙهي ويا وڃي پهتا تو ڙ

آزادي اچي ملڪ جو ورهاڱو ٿيو. پاڪستان ٺهيو پوءِ ملڪ جي حالتن عجيب صورت اختيار ڪئي آهي. موجوده دور سجاڳي ۽ بيداري جو دور آهي. هن سجاڳي ۽ بيداري جي دور ۾ اسان پنهنجي قوم کي شاهه جي هنن لفظن ۾ مخاطب ٿيون ٿا.

جاڳو جاڙيجا، سما سڪ ۾ سمهو.

۽ وري پنهنجي وڏي پياءُ جي ڏاڏاڻن، اره زورائين، هٿ ڪس ۽ پون ولاڙ واري وٽ وٺان ڏانهن اشارو ڪري چوندا آهيون.

پسو ان پاران لاڪو تو لوڙيون ڪري

هي دور قوم پرستي ۽ وطن پرستي جو دور آهي جنهن لاءِ علامه اقبال چيو هو "ان تازه خدائون ۾ بڙا سب سي وطن هي" سو هن ڌرتيءَ سان پيار ڪندڙ هڪ ٻئي کي شاهه جي هنن لفظن ۾ خطاب ڪن ٿا.

حيف تني تي هوءِ، وطن جن وساريو.

ورهاڱي کان اڳ جو دور ۾ حقن وٺڻ لاءِ هڙتال ۽ بک هڙتال ڪئي ويندي هئي. هن دور ۾ اهي ڳالهيون پنهنجو اثر وڃائي ويٺيون آهن. هن دور ۾ حقن حاصل ڪرڻ لاءِ هن ڌرتيءَ جي نوجوانن جي زبانن تي شاهه جا هي لفظ آهن.

سورهيه مرين سوب کي، دل جا وهم وسار
ڪن پالا وڙه پاڪرين، آڏي ڍال م ڍار

زندگيءَ ۾ جدوجهد ئي آهي جا انسان کي منزل تي رسائي ٿي آهي انسان جي هر وقت، ڏينهن رات محنت ڪندا رهن ٿا. هر حال ۾ مات ڪري نا وينهن. اهي ئي ڪامياب ٿين ٿا پر جن غفلت ۽ سستي ڪئي آهي منزل ۽ ماڳ کان پٺتي رهجي وڃن ٿا ته انهن کي جستجو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

تتي، تـڌي، ڪاه. ڪانهي ويل ويهڻ جي
متان تـئي اونداهه، پير نـه لهين پرينءَ جو.

پر محنت محبت سان هڻ ڪهه جي. محبت پري محنت خوشي ئي خوشي آهي. محبت سواءِ محنت عذاب آهي جا ڪڏهن به ڪاميابي تائين نـه رسائيندي. ان لاءِ شاهه جي لفظن ۾ چوندا آهيون.

١- پرين پنڌو سار، هل هنين سين هوت ڏي

جيڪڏهن اسين اڪين ڏينهن مائهن، ماڪن ۽ مڪانن کي ياد ڪندا آهيون. هائوڪين حالتن ڏانهن ڏسندا آهيون تـه اسان جي واتان بي اختيار نڪري ويندو آهي تـه.

١- نـه سي ووڻ وٽن ۾، نـه سي ڪا تياريون
بـسي بازاريون، هينئڙو مون لوڻ ٿـئي.

٢- ويا ٿي وينجهار، هيرو لعل وتڏين جي
تنين سندا پويان سـيـهي لهن نـه سـار.

٣- ويا مور مري هنج نـه رهيو هيـڪڙو.
وطن تـيـو وري ڪوڙن ڪانيـرن جو.

انـساني زندگيءَ تي عـشـق ۽ محبت جو وڏو اثر آهي. چوندا آهيون تـه اهو وڻ نـه آهي جنهن کي هوا نـه لوڏيو آهي. سو اهڙو ڪو انسان ورلي ملندو جنهن جو عشق سان واسطو نـه پيو هوندو پر جنهن جو واسطو عـشق سان پيو هوندو ۽ عشق ۾ سـور ۽ سختيون، ڏک ۽ ڏوجهرا ڏٺا هوندائين تـه رڙ ڪري چوندو

١- عـشـق نانگ نـت خـبـر ڪـاڏن کي پوي
٢- سـڪـن ۽ سـوري پٺي اکـر هـڪـڙي

جڏهن عاشق عشق ۾ اچون ۽ دانهون ڪرڻ لڳندو آهي ۽ رنج ۽ غم ۾ مبتلا ٿي ويندو آهي تـه سندس دوست ڪـيـس چوندا آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

١ـ سڪ نہ آهي سـتري، ڪن ٻروڙي ٻيـرُ
٢ـ عشق ناهي راند جي ٿا کيڏن ڳيـرو.
٣ـ سـسي ڏار ڏري، پچج، پوء ٻريتـو.

۽ هو بي اختـيـار چوڻ لڳندو آهي.
عـقل، مت شـرم ٽيئي نيهن نهوڙيا.

وقت تي عاشق جي دلين ۾ وسوسا پيدا ٿيندا آهن تہ جنهن کي آءُ پيار ڪيان ٿو، جنهن جي سڪ مونکي هر وقت ستائي ٿي ڇا هو بہ مونکي ياد ڪري ٿو تہ پنهنجي دل کي هيئن دم ۾ دلا سا ڏيڻ لڳندو آهي.

تو جنين جي تات تنين پڻ آهي تنهنجي.

وقت تي ڪن دوستن، گهڻن گهرن ۽ پيارن ڪان ڪي اوتايون گهتايون يا ڪسي پڪي تي پوندي آهي تہ ڪر ڏرين کي ڦنائڻ يا زنگ ۽ ڦڪ وجهڻ جي ڪندا آهن. اڳلي کي چوندا آهن تہ هو توسان کهڙو برتاءُ ٿا ڪن تون اجا پيو انهن لاء مرين ۽ ڳرين تہ هو چوندو آهي.

١ـ ٻرين سـندي پار جي مـڙئي مـلـائي
٢ـ سـڄڻ مـاڪيء مـيٺ ڪڙائين نہ ٿيـرين

مڪر جي ٻنهي ڏرين جا خيـر خواهہ هوندا تہ آهي ڪيـس سمجهائيندا.

هو ڇڻ تون مَر ڇن، ياء امـيـري اُن ميـن

جيڪڏهن ڪنهنجو دوست دور هوندو آهي يا رسي ويندو آهي تہ ساهہ جا طالب مومل جيان نورت ۽ نياز ڪري چوندا.

١ـ مين سي مـاتو مناسب نہ مـينڌرا
٢ـ اسان تان نہ سري تو ڪيئن سري سـرين

ڪنهن پياري جو انتظار ۽ اوسيـرو هوندو آهي تہ هن جي دل مان هر وقت هي، صدا نڪرندي آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مون کهر اچي جي تني ميندرو مهمان
پيکن سوڌو پاڻ، کهر تڙ کهوريان پرين ۽ تان.

سٽي جي لفظن ۾ چوندو

الله اچن اوءِ جن آئي من سرهو ٿئي.

دنيا جي بي ثباتي ۽ فنا جو ذڪر ايندو ته چوندا سين.

١- ڍکي اڌم منهي پکو اڌ م لانيد
٢- فاني زي فاني دنيا دم نه هيکڙو
٣- کهوڙن ۽ کهوتن رهن ٿورا ڏينهڙا.

شاهه جو گهڻو ڪلام دعائيه آهي. الله اڳيان سواءِ نوڙت ۽ نياز. آزي نيزاري، جي ٻيو ڪجهه نه هلي. ان کي ليلائڻ کان سواءِ چارو نه آهي. انهيءَ ڪري اسان پنهنجي مطلب ۽ مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ، پنهنجي مرادن ۽ ارادن ۾ ڪاميابي حاصل ڪرڻ لاءِ، پاجهاري سائين کي شاهه جي لفظن ۾ پاڏائيندا رهندا آهيون. شاهه جا اهڙا بيت ۽ بيتن جا مصرعا پياڪا ٿي ويو آهن. جيئن چوندا آهيون.

زاريءَ ڌاران زور هلي ڪين حبيب سين.

۽ پنهنجي عيبن ڌانهن ڏسي چوندا آهيون.

١- تون سمو آ: گندري مون ۾ عيب اپار
پي لي لغار متان ماگر منيين.
٢- مون ۾ عين ڪور.
تون پان سجانج سرين
٣- لکن م لکيج جو موراڻون ناه مون .
مونکي ملهائج وارو ڏيئي ولها.

ان پاجهاري در وينتي ڪندي چوندا آهيون.

١- جيڏو تنهنجو نانءُ پاجهه به اوڏيائي مڱان
٢- تون سرءَ آ: سيڪڙو، تون ڌاتر آ: ڏوهه
تون پارس آ: لوهه جي سڃين ته سون ٿيان.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جڏهن ڪنهن بيماري يا مرض ۾ مبتلا ٿيندا آهيون ته ليلائڻ لڳندا آهيون.

تون حبيب تون طبيب تون درد جي دوا
جانب منهنجي جيءَ ۾ آزار جا انواع
صاحب ڏي شفا، ميان مريضن کي.

۽ ڪڏهن ڪڏهن اسان جي التجائن قبول پوڻ ۾ دير ٿيندي آهي ته پوءِ ليلا جي هڻ لفظن سان پاڻکي آٿت ڏيندا آهيون.

جي ليلائي نه لهين ته پڻ ليلائج
آسر ۾ لاهيج سڄڻ پاڇهندڙ ڪهڙو.

مطلب ته شاهه جو تمام گهڻو ڪلام سنڌ وارن جي مختلف جذبن جي عڪاسي ڪري ٿو ۽ اهو سنڌ وارن جي دل ۽ دماغ ۾ بيحد سمايل آهي ۽ سنڌ وارا انڪي وقت به وقت مختلف موقعن تي پهاڪن طور استعمال ڪن ٿا. ڪجهه وڌيڪ مثال بيان ڪجن ٿا. جي مختلف موقعن تي استعمال ٿين ٿا.

١ـ ڪي اوڏا به ڏور، ڪي ڏور به اوڏا سپرين
٢ـ سنڌي سڪ پرين لوڪل ڏٺي نه لهي،
٣ـ ماڻهو ڪهڙن مال آءُ سدا ڪهران سپرين
۴ـ وکر سو وهاءِ جو پٽي پراڻو نه ٿئي.
۵ـ اکهيو ڪاٺو کچ ماڻکن موت ٿي
٦ـ ڏڪاريا ڏيهه مان موذي شال مرن
٧ـ ايءُ نه مارن ريت جيئن سين مٽائين سون تي
٨ـ ڏاتار نه تون پيا مڙيئي مڱتا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهه ۽ قسمت

ڪجهه ڏينهن اڳ جي ڳالهه آهي ته مون کي هڪ لطيف ڪانفرنس ۾ شريڪ ٿيڻ جو شرف حاصل ٿيو. ڪانفرنس ۾ هڪ نوجوان جو ڪنهن ڪاليج جو شاگرد ٿي معلوم ٿيو. تنهن شاهه جي شاعري ۽ خيالن تي تقرير ڪئي. هن نهايت جوشيلي ۽ زوردار لفظن ۾ شاهه جا بيت پڙهيا بيت بيان ڪندي چيو ته شاهه ۽ قسمت، تقدير ۽ جبر جو قائل آهي،

"قيد الماء" ڪهن جو، سو مون پاند پئو،
جف القلم بما هوَ ڪائن، وهي قلم ويو،
اي قضا ڪم ڪيو، جنءِ ٿر مارو آن مارئين
(مارئي)

نه ڪاني نه ڪانهه، نه ڪو ڏوهه قلم جو،
انگ اُتيئي لکيو، جتي رسي نه پانهن،
ڪنهن کي ڏيان ڏانهن، قضا قلم وهائيو
(سهڻي)

لکيو جو نراڙ، سو انگ ڪيائي نه وهي،
پاڙيو ويئي پاڙ، جيڪي لالن لکيو
(سسئي)

هن وڌيڪ چيو ته جيڪي ماڻهو قسمت ۽ قضا جا قائل ٿين ٿا، اهي فردن ۽ قومن کي قسمت تي ڀاڙي ويهڻ جي تلقين ڪن ٿا ۽ ٻين کي به قسمت جو لکيو لوڙڻ جي تلقين ڪن ٿا. جيئن شاهه چوي ٿو "جهڙا اڄن ڏينهڙا تهڙا ويئي گهار".

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاھ جو قسمت بابت اھڙو ويساھ ھو جو ھو ٻڌائي ٿو تہ ماڻھو عمر جي قيد ڪاٽيندي رھي جو ان جي قسمت ۾ ان جو داڻو پاڻي عمر جي قيد ۾ لکيل ھو. سڀئي انھي، ڪري ھڏي مٽي جو قضا کي اھو قبول ھو تہ ھوءَ درياھ جو ٻڪ ٿي وڃي ۽ سڀئي رڻ پٽ جبلن ۾ انھي، ڪري رلندي رھي جو لوح قلم ۾ ھن جي لاءِ سور ۽ سختيون لکيل ھئا".

جڏھن کان انسان ذات ۾ عقل ۽ شعور، سوچ ۽ سمجھ پيدا ٿي آھي ان وقت کان وٺي ھو تقدير، قضا ۽ قسمت جو قائل رھيو آھي. ھو سمجھي ٿو تہ ھن ڪائنات ۾ ضرور ڪا اھڙي لازوال طاقت آھي جا انسانن جي مقدر جا فيصلا پنھنجي مرضي مطابق ڪندي رھي ٿي ۽ فرد ۽ قومن جي حالتن تي پنھنجي مرضي مطابق اثر انداز ٿيندي رھي ٿي. ڪڏھن ڪڏھن انسانن جي زندگيءَ ۾ اھڙا واقعا ۽ حادثا پيش اچن ٿا جن تي سندن ڪو اختيار ڪونہ ھوندو آھي. ڪڏھن ڪڏھن انسان ڪنھن مقصد لاءِ مسلسل جدوجھد ۽ ڪوشش ڪندو رھي ٿو. ھن جي وس ۾ جيڪي ذريعا آھن سي سڀ ڪتب آڻي ٿو ليڪن ڪاميابيءَ بجاءِ کيس ناڪاميابي حاصل ٿئي ٿي. تڏھن ھن جي دل ۾ اھو ويچار پيدا ٿئي ٿو تہ اھڙي ڪا قوت آھي جا انساني راھون رد ڪري ڇڏي ٿي. ھو انکي قسمت، تقدير، قضا يا جبر ڪوٺي ٿو.

عمر خيام ان ڳالھ جو قائل آھي تہ آدمي قسمت جي ھٿ ۾ رانديڪو آھي. ھن جو خيال آھي ھن دنيا جا انسان پتلين مثل آھن جن کي ڪو بازيگر پردي پٺيان ھلائيندو ٿو رھي جيئن ھو ڏاڪي ڪي سوري ٿو تيئن پتيلون عمل ڪنديون رھن ٿيون يا ھو لاٽون مثل آھن جو ان کي ڪو ڦيرائيندڙ پنھنجي مرضي مطابق پيو ڦيرائي."

مسلمانن ۾ جڏھن يوناني فلسفي جو اثر وڌيو تڏھن مسلمانن ۾ "جبريہ" ۽ قدريہ" طريقا پيدا ٿيا. جبريہ طريقي وارن جو چوڻ آھي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

۽ ڪائنات جي هر ذري جي حرڪت قضا ۽ قدر ماتحت ٿئي ٿي. دنيا ۾ جيڪي ڪجهه ٿئي ٿو اهو قضا ۽ قدر جي اثر هيٺ ٿي ٿئي ٿو. هر حڪم الله تعاليٰ ڪان ٿي ٿئي ٿو ۽ سمورن ڏرتي ۽ اڀ جي حادثن جو حقيقي حڪم ڪندڙ اهو آهي يعني انسان قضا ۽ تقدير جي ڦندي ۾ ايترو ڦاٿل آهي جو هو پنهنجي ليکي ڪجهه به ڪري نٿو سگهي. جيڪو ڪجهه ڪري ٿو سو سندس قسمت ۽ تقدير ٿي ڪري ٿي. جيڪي هنجي لوح قلم ۾ لکيل هي اهو ٿي ٿيڻو آهي هو ان ۾ ڪا به ردوبدل نٿو ڪري سگهي.

ڇا انسان جي تقدير پهريان ئي مقرر آهي؟ ڇا انسان جي ڪاميابي ۽ ناڪامي اسانجو سک ۽ ڏک. راحتون ۽ تڪليفون يا جيڪي ڪجهه انسان کي هن دنيا ۾ پيش اچي ٿو تقدير ۽ قسمت جي فيصلي جو نتيجو آهي جنهنجي حاصل ڪرڻ ۾ انسان جو ڪو حصو ڪونهي؟ ڇا انسان بلڪل مجبور آهيون. ڇا انسان ڪنهن ٺهيل ٺڪيل تجويز ماتحت هتي ڪٺور استعمال ڪيا ٿا وڃون ڇڻ انسان دنيا جي اسٽيج تي انهن ايڪٽرن وانگر آهيون جن جا ڪردار اڳ ئي مقرر ڪيا ويا آهن. ڇا انسان قسمت ۽ تقدير جي لکڻي کي پنهنجي جدوجهد. ڪوشش ۽ محنت سان ڦيرائي يا تبديل ڪري سگهون ٿا ۽ اهڙي ڪاوش سان تقدير جون رنڊڪون ۽ روڪون دور ڪري پنهنجي من جي مراد مقصد حاصل ڪري سگهون ٿا. اهي ۽ اهڙي قسم جا ٻيا خيال وقت به وقت انسان جي دل ۾ پيدا ٿيندا رهن ٿا جن جا جواب هو پنهنجي آزمودي. عقيدي، سوچ ۽ سمجهه مطابق ڏيندو رهي ٿو.

جبر ۽ قدر يعني انسان جو با اختيار ۽ مجبور هجڻ ٻئي حقيقي آهن ۽ هو ڪيتري قدر مجبور ۽ بااختيار آهي ان جو فيصلو ڪري راهه ڏين اوکي آهي. قرآن شريف ۾ جبر ۽ اختيار ٻنهي جي ثبوت ۾ آيتون مليون ٿيون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اختيار جي انڪار سان زندگيءَ جو سمورو تحرڪ ۽ جدوجهد ۽ دين سڀ ختم ٿي ٿا وڃن. خداتعاليٰ جو وڏي ۾ ڄاڻ رحم ڪرم وارو آهي پر هو جابر ۽ ظالم ٿو لڳي ته پوريائين ماڻهن کي برن فعلن ۽ غلط ڪمن تي جبر (مجبور) ٿو ڪري پوءِ وري انهن ڪمن جو ڪين ذميدار ڪوئي سزا ٿو ڏي. جبر ۽ اختيار زندگيءَ جي دروازي جا ٻه طاق آهن ۽ ايمان ۽ سياڻپ جي تقاضا انهن ٻنهي جي وچ ۾ آهي. "الايمان بين الجبر والايمان".

مولانا روم پنهنجي مثنوي ۾ جبر ۽ اختيار جي سلسلي ۾ ٻه مزيدار حڪايتون بيان ڪيون آهن جن مان اسان کي جبر ۽ اختيار متعلق ڪافي روشني حاصل ٿئي ٿي. مولانا روم ٻڌائن ٿا.

"هڪڙي چور کي سپاهيءَ پڪڙيو ۽ مار ڪرڻ لڳو. چور کيس چيو، "مون جيڪي ڪجهه ڪيو اهو الله جي حڪم سان ڪيو. خدا جي مرضيءَ کان سواءِ ڪو پن به چري نه ٿو سگهي" سپاهيءَ کيس چيو. "مان جيڪا مار توکي ڏئي رهيو آهيان اها به خدا جي مرضي سان آهي. ڪر بخت تون چوريءَ ۾ ته ان جي مرضيءَ کي ٿو پيش ڪرين ته پوءِ سزا ۾ ان جي مرضيءَ آڏو ڪنڌ ڇو نه ٿو جهڪائين".

هڪڙي ٻي حڪايت مولانا هيئن بيان ڪئي آهي.

"هڪڙو شخص ڪنهن جي باغ ۾ وڃي، ان جي ميويدار وڻ تي چڙهي چوري ڪرڻ لڳو. باغ واري هن کي چوري ڪندو ڏسي کيس چيو. "اي ملعون هي ڇا پيو ڪرين؟" هن چيو "باغ به خدا جو. هڪ خدا جو ٻانهو جيڪڏهن خدا جي باغ مان ڪجهه کائي ته ان ۾ ڪهڙو ڏوهه آهي." باغ واري هن کي مضبوط رسيءَ سان ٻڌي ماري ماري بي حال ڪري ڇڏيو. چور کيس چيو "خدا کان شرم ڪر هڪ بيگناهه کي هيئن ٿو مارين." باغ واري کيس چيو خدا جي حڪم کان پري نه

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

وچ جهڙي طرح هي باغ نہ تنهنجو نہ منهنجو ساڳي طرح هيءَ رسي بہ خدا جي، هي ڏنڊو بہ خدا جو تنهنجو جسم بہ خدا جو. سڀ ڪجھہ انهيءَ جو ئي آهي منهنجو تنهنجو ڇا آهي؟ مان جيڪو خدا جي حڪم جو بندو آهيان سندس حڪم موجب عمل ڪري رهيو آهيان. خدا جو ڏنڊو خدا جي ڏنل جسم تي هلي رهيو آهي. تون خواہ مخواہ شڪايتون پيو ڪرين."

ان ۾ شڪ ڪونهي تہ شاهہ قسمت، قضا، تقدير ۽ نڪتي جو قائل آهي. هو چوي ٿو تہ انسان جي قسمت ۾ جيڪي ڪجھہ لکيل آهي اهو اوس ٿيڻو آهي. جو لوح محفوظ ۾ لکيل آهي اهو ضرور ٿيندو. هو پنهنجي ڪن فعلن ۾ مجبور آهي انهن کان ڪنڌ ڪڏي نٿو سگهي انهن ۾ هو بي وس آهي. پر هن کي قضا ۽ قسمت، کي قبول ڪري ويهڻ نہ گهرجي جيڪڏهن هن قضا ۽ قسمت کي قبول ڪيو ۽ اهو چئي ويهي رهيو تہ منهنجي نسبت جيڪي ٿيڻو آهي سو ٿئي تہ هميشہ پنهنجي مطلب ۽ مقصد کان پري ڏکن ۽ ڏولائن ۾ رهندو. پر جي هن همت ڪئي ۽ قسمت، ۽ تقدير سان مهاڏو اٽڪايو تہ هو ستارن جي لکئي کي مٽائي سگهي ٿو. آسمان جي روش کي بدلائي سگهي ٿو، تقدير جي نتيجن کي پنهنجي همت ۽ جوانمردي سان پنهنجو طابع ڪري سگهي ٿو. انسان پنهنجي تقدير جون رزلٽ پاڻ بڻائيندڙ آهي. جوان همت انسان پنهنجو لکيو پاڻ بنائيندا آهن. اهو ئي سبق آهي جيڪو شاهہ سهڻي مارئي ۽ سسئي جي ڪردار مان اسان کي ڏئي ٿو. هو ڏيکاري ٿو تہ سندس نامور سورمين تي قسمت ۽ قضا پنهنجا وار ڪري ٿي پر هو ان سان مهاڏو اٽڪائين ٿيون سندن راهن ۾ تقدير تڪليفون پريشانيون پيدا ڪري ٿي مگر هو انهن کان بي پرواهہ سر ۽ ساهہ جو سانگو لاهي پنهنجي منزل ڏانهن وک وڌائينديون رهن ٿيون ڇا ڪاڻ تہ کين اهو پڪو يقين آهي تہ هو پنهنجين ڪوشش ۽ عمل سان پنهنجي تقدير جي نتيجن بدلائڻ ۾ ڪامياب ٿينديون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڏسڻ ڪهڙجي تہ مارئي، سهڻي ۽ سسئي پنهنجي قسمت جي لکئي سان ڪيئن مهاڏو اٽڪائين ٿيون ۽ تقدير جي ليڪرن جي چار مان نڪري وڃڻ لاءِ ڪهڙا جهد ۽ ڪشالا ڪن ٿيون ۽ ڪين ڪهڙي سوڀ ۽ ڪاميابي حاصل ٿئي ٿي.

شاهہ ٻڌائي ٿو تہ مارئي جي قسمت ۾ عمر جو قيد لکيل هو. تنهن ڪري هن کي عمر جي قيد ۾ ضرور اچڻو هو ۽ قيد جا ڏينهن گهارڻا هئا.

وطن موں مليرِ، قضا آنديس ڪوٽ ۾
چانڪ پيئندس ٻرين سين، پائر جو پنيرِ
هاجو ڪئو همير، بالله نيئي تو بند ۾

قيد الماء ڪهن جو سومون پاند پٿو
جَفَ القلم بما هو ڪائن، وهي قلم وئو
اي قضا ڪرَ ڪئو، جڻ ۽ تہ مارو، آن مارئين

قسمت قيد ٿوي، ناتہ ڪير اچي هن ڪوٽ ۾
آئي لکئي لوح جي، هنئڌ ڏيکاريم هي

شاهہ قسمت سان اکيون اکين ۾ ملائي ان جي لکئي کي مٽائڻ جو قائل هو. تنهنڪري هو چوي ٿو "آتم آس اها ، ڪوٽ ڪيرائيندين ڪڏهين". ۾ مارئي پنهنجي قسمت کي قبول ڪري، قيد ۾ مات ڪري عمر جي جور تي صبر ۽ سندس آجز تي هرڪجي نہ ٿي ويهي. عمر جي قيد ۾ پهچڻ سان قسمت سان مهاڏو اٽڪائڻ جي ڳالهہ ڪري چوي ٿي تہ منهنجي قسمت ۾ قيد هو تنهن ڪري هت قيد آهيان. مگر اُهُ هن قسمت واري قيد مان آجي ٿي وڃي مارن سان ملنديس.

قسمت قيد ڪياس، نات ڪير اچي هن ڪوٽ ۾
مارن کي ملندياس ڪونيون ڇڏي ڪڏهين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

۽ عمر کي چوي ٿي. ته هو، قسمت جي قيد مان نڪري

ماروئڙن ڏي ويندي.

ويڙهيءَ ڏي ويندي عمر، آءُ ماروئڙن ڏي ويندي

ڏيهه داداڻي ڀڪڙين

هن کي پڪ آهي ته عمر جيڪو هن کي ڪوٽ تان زوري، کڻي

آيو آهي، اها اڻ ٺيڪي، اڻ وڻندڙ ڳالهه مارو قبول ڪين ڪندا. هو ايندا ۽

هن کي پاڻ سان وٺي ويندا ۽ لطيف مارئي، کي همت ڏياريندي چوي ٿو

ستي سبيل نباهه. مليو ونديئن، مارئي.

هو، قضا جي ڳالهين کي نظر انداز ڪندي عمر کي چوي ٿي:

(١) اڪريون ماليـر ڏي جني راتو ڏيهه

هائي ڪندي ڪيئن، عمر آسياتن سين.

قيد مان نڪرڻ لاءِ جتن ڪندي چوي ٿي:

(١) ويئي ڪريان وس. ايندي جي اچڻ جا

(٢) زيريون پيچي جيڪي ملان ماروئڙن سان

(٣) جا هنجي هار سا ڪين رهندي ڪوٽ ۾

مارئي کي يقين آهي ته هن جا ماروئڙا ايندا ۽ هن کي عمر جي

بند مان آجو ڪري پاڻ سان وٺي ويندا. پر هو، جڏهن ماروئڙن طرفان

ڪا ڪوشش ڪا ڪاوش نٿي ڏسي ته ڏک ۾ پرجي چوڻ لڳي ٿي

جي ڪر لڏائون ته بندي، بند نه ساريو

ماروئڙن اُنون. جيڪس وس وسري

جيڪس آءُ وسريان. مارو قوت قراتا

وٺي چوءِ الله. مونتي مڇ نه مونيا

عمر تي جو ڪري جيئن راج اڪاهون

هو، ڪيت ڏانهن پيغام موڪلي ٿي ته اچ ۽ اچي مونکي هن قيد

۽ بند مان ڪڍي وڃ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

پانڌي پرين پنهوار کي چيم تيئن چٽيج
جيئن ڙ وڃون اُليون. تن ۾ آءٌ سورن ساڻ
ڪڄاهه ڪاوراڻ. ڏکن ڏيل ڏهيون ڪيو

مارورڙن کي بہ مارئي جي قيد جي ڳڻتي ۽ فڪر آهي. هو ان ڪوشش ۾ لڳل آهن. تہ ڪنهن ريت مارئي کي قيد مان ڪڍجي. جڏهن مارو پاڻ ۾ متحد ٿي اٿن ٿا تہ انهن جي اڳيان ڏاڍ ڏکي وڃي ٿو. جنهن جو ذڪر مارئي هيئن ڪري ٿي

مليرا مارو. پکي پيهي آئيو
ورنا واهرو. هاٿو سڀ هيٺا ٿيا.

۽ مارئي جو سَت ۽ مارن جي بغاوت کي ڏسي عمر انهيءَ ڳالهہ تي مجبور ٿي ٿو پوي تہ مارن سان صُلح ڪيو وڃي ۽ مارئي کي آزاد ڪيو وڃي.

اُني تي وراڻ. ڪين ۽ خبرون آئيون
لئي لوٽڙياريين مڙني مہ ڪاڻ
صلح واريو سومري. جئي پنهوارن پاڻ
هميرنئون هاڻ. مهت لهند، مارئي

مارئي جنهن قسمت ۽ قضا جي پرواهہ نہ ڪئي هئي. تنهن کي قسمت جي لکئي ني فتح ٿئي ٿي ۽ چوي ٿي.

لهي لوه پيام. لطف سان لطيف چئي.

شاهہ مارئي جي قسمت جي قيد مان آزاد ٿين کان پوءِ ملير ۾ موٽي اچڻ. سندس سرهائيءَ جو حال بيان ڪندي چوي ٿو تہ ماروءَ سان گڏجي ملير جي سيني شين جا چسا چکيائين.

ماروءَ پاس ملير ۾ چسا سڀ چکيائين.

سهڻي جي داستان ۾ شاهہ قسمت جون ڳالهيون ور ور ڪري ڪري اهو ٻڌائي تہ سهڻي جي قسمت ۾ لکيل هو تہ هن جي ظاهري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شادي ڏمر سان ٿئي، هوءَ ڏمر جا ڏوراپا سهندي رهي ۽ هوءَ پنيءَ وير پاڻيءَ ۾ گهڙي ۽ ڪنن جا سوٽا سهي. هو سهڻي واتان چورائي ٿو

ڪير ڪَنُ؟ آئون ڪير؟ ڪير ڏمر سهي ڏمر جا
قــنــا ري ڪـيــر ڏري؟ مــتي پاڻيءَ پيـــر
پـــيـنـر پنيءَ وير، لـــڏو تـــي لـــوڙيــــان

مگر هوءَ ڏمر سان شادي وارو قسمت جو لکيو قبول" ڪري. ڏمر کي پنهنجو خاوند يا مڙس تسليم نٿي ڪري هو چوي ٿي

ساهڙ منهنجو سپرين، ڏمر ڏلـيـٽي ڏوهه

نہ صرف ايترو پر ڏمر جي شاديءَ جو انڪار ڪندي چوي ٿي
تہ منهنجي شادي تہ ميهر سان ميثاق واري ڏينهن ئي وئي آهي.

الـــست ارواحـن کـي جڏهـن چيــــــائـون
ميـــثــاقا ميـــهـار ســان لڌيون مــون لائون
سو موٽي ڪيئن پاهون، جو محفوظ معاف ٿيو.

۽ شاهہ بہ کيس تلقين ڪري ٿو تہ

ڏمر سين جـــو ظاهرا، من ميهار سين ميڙ

سهڻي قسمت جي پرواهہ نہ ڪندي نيهہ چڻن جو نالو ئي نہ ٿي وٺي نہ ئي سهج مڃي ٿي.

سهـيـن سـانر گجن، سـهج نہ مڃي سوهڻي
نہ کـي نيــــهہ چچن، پر تـهر پرين جي

شاهہ پڌائي ٿو سهڻيءَ جي قسمت ۾ درياهہ ۾ گهڙڻ ۽ دلو ڪڻ پئي لکيل هئا

الـسـت ارواحن کي جڏهن فـائق فـرمـايو
هو من ڏاڍو ميهار ڏي، سهڻي کي سعيو
دلـــو، دور دريـــا جو، اوڏاهـــين أيـــو
جيڪي هادي هلايو،سو پاري منڌ پاتار ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جون تڪليفون لکيل هيون سي اوس ٿيئيون هيون قسمت جي ان لکڻي ڪري نه ميهار جي محبت ڇڏي ٿي نه ئي ميهار سان ملڻ کان ماٺ ڪري ويهي ٿي ۽ شاهه به ڪيس قسمت سان مقابلي لاءِ آمادهه ڪندي چوي ٿو:

موج مٿي مهران ۾ پوءِ، تــو ڏيـئي
جي ڪــهـڙيـاسـي چڙهيـا اڻين اتـيـئـي.

هاري حق رکيج. ساناارا سادڙ جو
خواب خيال خطرا. تن کي ترڪ ڪريج
۽ سهڻي کي آنت ڏيندي چوي ٿو

تون ڪُهر. ڪير نهار ٻڏن سين ٻاجهون ڪري

درياهه جي دم ۽ دهشت جي پرواهه نه ڪج. موج واري مهراڻ ۾ تــو ڏئي ڪهري ٿو: جاڪان ته جي درياهه جي خوف کان ڪناري تي رهيا سي ڪناري تي ئي بيٺا رهندا. محبوب سان اُهي ملندا جيڪي سر در قدم يار فدا شد چه بجا شد جو نعرو هڻندا.

هائي سهڻي جڏهن سه سياري، اونهداهي اڌ رات جو ميهر سان ملڻ لاءِ ڪهڙو ڪٺي ٿي ته ڏسي ٿي ڪهڙو ڪچو آهي تڏهن رڙ ڪري قسمت جي دانهن ڪري ٿي

ٻڪا رڃ ڪنار ڪا. ٻڪي نهائين
مونکي تهائين. پيلو پاڳي آئيو.

مگر هو، قسمت جي انهي، ڪيڏ کي ٺڪرائي ٿي. شاهه سهڻي، کي قسمت سان مهاڏو اٽڪائڻ جي تلقين ڪندي چوي ٿو ته سهڻي ڪهڙو ڪچو آهي ته جا ٿيو. تقدير جي لکڻي کي مٽائڻ وارا همت کان ڪم وٺندا آهن. ان ۾ سڪ ڪونهي ته مهران ۾ مي متل آهي، ۾ جي دريا ۾ تــو ڏيندين، ته قسمت جا زنجير ٽوڙي پنهنجي ميهر سان ملندينءَ . شاهه سندس انهي، همت جي واکاڻ ڪندي چوي ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪجي سان ڪهي، ٻڪو ٻجي نہ سهڻي
۽ سهڻي رڙ ڪري چوي ٿي

ڪچو تان ڪوڙ، ٻڪو نظر ٻرين، جو
ساڙ مهجو سرين، ڏم ڏسئي ڏوهہ
جي ڇنو جي چوڙ، تہ بہ ٻوڙيندس ٻار مني،

سهڻي قسمت سان لڙائي لڙندي درياهہ ۾ ٻڏي وڃي ٿي تہ مهر رڙ ڪري دريا کي ڏوراپو ڏيندي چوي ٿو

دريا تو تي دانهن ڏيندس ڏيهہ قيام جي
تہ تو ڪٿن مهجي پانهن ٻيلي ٻوڙني

سهڻي جنهن قسمت سان مقابلو ڪيو، تنهن جي ٻوڙڻ جو درياهہ کي ٻن ڏک ٿئي ٿو ۽ سو ٿنهنجي ڪنڌ ڪڻ سان ٿي ماتم ڪرڻ لڳي ٿو ۽ شاهہ سهڻي جي تعريف ڪندي چوي ٿو تہ درياهہ ڪٿن کي ٻوڙي ڇڏيو پر سهڻي، دريا کي ٻوڙي ڇڏيو.

سهين ساڻ ٻوڙيون، منڌ ٻوڙيو مهران
ود وڃائيو ٻان ٿئي، ڪنڌ ڪڻ سين.

اچا بہ وڏي شاهہ سهڻي جي جنازي تي سنڌس قسمت تي فتح تي عقيدت جا گل چاڙهيندي چوي ٿو.

جوندني منڌ مئي، پر ٻڏي جا پينا ٿيا

شاهہ لطيف جي سورمين ۾ سسئي هڪ مضبوط ارادي ۽ همت واري عورت ڏسڻ ۾ اچي ٿي. هن جي ٻريت ٻنهون، سان ٿئي پر قسمت هن سان ڪيڏ ڪئي ۽ هن جو ٻنهون هن کان ڌار ٿي ويو. غفلت هن کان ٿي وئي هئي. تنهن ڪري هوءِ نہ ٻنهون، کي، نہ ڏاکڻن، نہ ڏيرن کي ڪنهن وڏ ڪالهاڻي ٿي جي ڏوهہ ڏئي ٿي تہ ٿنهنجي قسمت کي خود شاهہ سسئي کي قسمت بابت چويو تہ:

توڙي ولاڙون ڪرين، توڙي هلين وک
لکئي منجهان لک، ذور ضايع نہ ٿئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جتي جيتريون، لکيون لوح قلم
تتي تيتريون، ڳهڙيون ڳهارڻ آئيون

۽ سسئي پنهنجي سرتين کي پنهونءَ جي هليو وڃڻ ۽ ان جي جدائي بابت سمجهائيندي چوي ٿي اهو قسمت جو ڪم هوجو پنهوُن مون کان ڌار ٿيو

ڳالا ڪام ڪري، لکئو تان نہ ٽري
مهجي وو شهر ڀنڀور ٻر
قضا جا ڪرير جي، ڪه تان ڪين ٽري
مهجي وو شهر ڀنڀور ٻر
جيڪي لکيو لوح ٻر، ٻاڙيان سو ٻڙي
مهجي وو شهر ڀنڀور ٻر

جڏهن سسئيءَ جون سرتيون پنهونءَ، ڏيرن ۽ ڏاڳهن جي شڪايت ڪرڻ لڳن ٿيون تہ هوءَ کين سمجهائيندي چوي ٿي تہ پنهونءَ، ڏيرن ۽ ڏاڳهن لاءِ ڪجهہ بہ نہ چئو اهو منهنجي لکئي ۽ قسمت جو ڪم آهي جو مون کان منهنجو جاني جدا ٿي ويو آهي.

ڄا جا ڏانگا ڏير، مهجو ڏيه ڏنگو مَ ٿئي
اَٿن اولـيـئـرن، ڄا وهيـٺـو ويز
دي ڪميٽي ڪير، جا امر کي آڏو اچي.

اديون آءٌ نہ ٿي، جي ٻريٺـو ٻرينءَ سين
ٻڌي ستيس سوکهو، ڇلور ڇاتي سين
نہ ڪيچي ڪاهي ڪرڌا، مهان وڃن کي
ڏوهہ مهجي ڏيه، ٻنهونءَ کي ڪامَ چوي

مگر سسئي پنهنجي لکئي کي قبول نٿي ڪري، پنهونءَ جي جدائي کي قسمت جي راند سمجهي ائين جٺي بس ڪري صبر سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ويهي نہ ٿي رهي، هوءَ پختي ارادي ۽ پڪي عزم واري عورت آهي، هوءَ قسمت سان ٻہ ٻہ هٿ ڪرڻ لڳي ٿي ۽ قسمت جيڪي ڪيو تنهن جي اثرن کي پنهنجي مرضيءَ مطابق ڦيرڻ گهري ٿي. شاهہ وٽ ويسلو ٿي ويهڻ ڏوهہ آهي. ڪشالو ۽ ڪوشش ضروري آهي. انسان پنهنجي همت سان .ٿي اهو ڪجهہ حاصل ڪري سگهي ٿو جنهن جي راهہ ۾ قسمت رنڊڪ ۽ روڪ پيدا ڪري ٿي.

سسئي پنهنجي قسمت جي اثرن کي مٽائڻ ۽ پنهنجي ٻنهونءَ جي قربت حاصل ڪرڻ لاءِ جڏهن ڀنڀور ڇڏي هلڻ لڳي ٿي تہ ڀنڀور شهر جا ماڻهو، هنجي ماءُ، هنجون سرتيون هن کي سمجهائڻ لڳن ٿيون تہ قسمت جيڪي ڪيو سو ڪيو ماٺ ڪري گهر ۾ ويهي رهہ مگر همت واري سسئي هنن جي هڪ ڳالهہ نٿي ٻڌي.

چڪس سڀ چئي، ماڻهو شهر ڀنڀور جا
سا موٽي ڪين مئي، جنهن جو جانب جت ولي وڃا

سسئي کين جواب ڏئي ٿي.

موٽڻ جي مصلحت، مونکي ڏهو نہ جيڏيون

کين چوي ٿي تہ قسمت جي راند ويٺي کين ڪٽبي جا هلندي سائي هوت ڪندي.

ويٺي ور نہ پون، ستي ملن نہ سپرين
جي متي رندن رون، ساجن ملي تنکي

۽ شاهہ کيس سمجهائي ٿو تہ جي قسمت کي ڦيرائڻو اٿي تہ هر وقت هلندي رهُہ

تتيءَ تڏي ڪاهہ، ڪانهي ويل وهڻ جي
متان ٿي اونداهہ، ٻير نہ لهين ٻرينءَ جو

جي هلندي رهندينءَ تہ ٻنهونءَ سان ڳاڙهي سج ئي تنهنجو ميلو ٿيندو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

لڙ ۾ لاڙائو ٿـيـــو، هلي ڪر همت
سچ سـامهون مهـ ۾، متان ڪرين ڪت
سـريان جي سـٽ، ڳاڙهي سچ ڳالهه مڙين

باهمت ســسئي جي قسمت ائين بدلي جو هنجي قبر جي مٿان پنهون اچي پهتو قبر ڦاٽي ۽ پنهي جو ازل تائين هڪ قبر ۾ وصل ٿيو. شاهه ســئي جي قسمت تي سوڀ جو ذڪر هيئن ٿو ڪري

ويئين ناهه وراڪو، ســتين ڪونـهـ سنگ
هوت هلندن ڪٿـو، جن انگن چاڙهئو انگ
ٻاسي ٻني ٻنگ، رڙهي چام رســيـــون.

شــاهه جي ڪلام جي مطالعي مـان اهو ظاهر آهي تہ شـاهه قـسمت جو قائل آهي پر هو ٻڌائي ٿو تہ اهو سندس اختيار ۾ آهي تہ انــسان قـسمت جي لکئي سان ويڙهہ ڪري پنهنجي تقدير جي اٽڪن کي مٽائي سگهي ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سارنگ جي سورمي

هڪ عظيم شاعر جي بزرگي ۽ بلندي جو اندازو ان ڳالهه مان لڳايو ويجي ٿو تہ هن پنهنجي ڌرتيءَ تي رهندڙ پاڻ جهڙن انسانن جي زندگيءَ جو ڪهڙو ۽ ڪيترو گهرو مشاهدو ۽ مطالعو ڪيو آهي ۽ ان کي ڪهڙي انداز ۾ پيش ڪيو آهي. هن انهن جي حالتن جنهن ۾ هو رهن ٿا کي ڪهڙي نگاهہ سان ڏٺو آهي ۽ اهو ٻڌايو آهي تہ انهن سندن زندگيءَ کي ڪهڙي طرح متاثر ڪيو آهي. هڪ عظيم شاعر پنهنجي ديس واسين جي نہ صرف خارجي حالتن جو غور سان مطالعو ڪري ٿو پر هو انهن جي اندر ۾ جهاتي پائي هنن جي مخلف ڪيفيتن، جذبن امنگن خوشي ۽ غم کي ڏسي ٿو. انهن جي هر ڪيفيت کي پنهنجي ڪيفيت، هنن جي هر جذبي کي پنهنجو جذبو سمجهي نهايت پر اثر انداز ۾ بيان ڪري ٿو. پوءِ اهي ڪيفيتون، اهي جذبا، اهي غم ۽ خوشيون نہ صرف هڪ انسان، نہ صرف هڪ ديس پر ساري دنيا ۾ رهندڙ انسانن جا محسوس ٿيڻ لڳن ٿا. شاهہ عبداللطيف دنيا جي انهن عظيم شاعرن مان هڪ آهي. هن سنڌ جي ڌرتي تي وسندڙ ماڻهن جي زندگيءَ انهن جي معاشي ۽ معاشرتي حالتن، هنن جي اندر جي ڪيفيتن، غمن ۽ خوشين کي نہ صرف غور سان ڏٺو آهي پر هن انهنجي هرهڪ ڳالهہ کي پنهنجو سمجهي پر اثر انداز ۾ پنهنجي ڪلام ۾ بيان ڪيو آهي. اهوئي سبب آهي جو شاهہ جي ڪلام کي ايتري مقبوليت حاصل آهي. شاهہ عبداللطيف جو سر سارنگ بہ اهڙن عالمي جذبن سان ڀريل آهي. هڪ عام ماڻهو سرسارنگ جي مطالعي ڪرڻ وقت سارنگ جي رنگين منظرن، تاڙي جي تنوار، ڪڪرن جي ڪيهن، ڪوڏن جي ڪيلن ۽ مينهن جي وسڪاري، ٻلر جي پالوٽ ۾ ٿي گم ٿي ٿو وڃي پر سارنگ ۾ صرف ساوڻ جا ساٿ نہ آهن ان ۾ هڪ اهڙي عورت بہ ڏسڻ ۾ اچي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ٿي جبڪا رسارنگ جي ۾ مسرت مند ۾ ڏڪويل ۽ ويا ڪل آهي، جنهنجي دل اتر ۾ اڀرندڙ ٻهرين ڪڪر ڪي ڏسي پنهن جو سجڻ سارڻ لڳي ٿي. جنهن ڪي مينهوڳي جي موسم ۾ ننهن جي ڪانڌ جي پانڌ ري سي مرڻ جواحاس پيدا ٿي وڃي ٿو، جبڪا سمجهي ٿي تہ هو پنهنجي ور ريءَ نار ۾ لُرندي رهندي اها لُر جي عورت آهي جنهن جو پرين پرديس ويل آهي ۽ هوءَ ترجي ٻيہ جدائي جي ماريل عورتن وانگر پنهنجي ور لاءِ واجهہ وجهندي رهي ٿي. شاه ان عورت ڪي وانڊي جي نالي سان ياد ڪري ٿو. ان ۾ ڪو شڪ نہ آهي تہ سر سارنگ ۾ شاه سارنگ جي سائن جي دلفريب ڀرپور منظر نگاري ڪئي آهي جنهن جهڙي شاه جي ٻين سرن ۾ ڪٿي ڪٿي ڏسڻ ۾ اچي ٿي. شاه سارنگ ۾ اهي دلچسپ نظارا حقيقت ۾ ان وانڊي جي جذبن ڪي واضح ڪرڻ لاءِ پس منظر طور بيان ڪيا آهن جيئن اها ڳالهہ چٽي سمجهہ ۾ اچي تہ سارنگ جي مختلف وقتن تي وانڊي جي اندر ۾ ڇا وهيو ڇا واپريو ٿي. هن جي دل جي ڪيفيت ڪهڙي هئي ۽ هن جي اندر ۾ ڪهڙي آرزو پيدا ٿئي ٿي. شاه پنهنجي ٻين سورمين جي ڪردار ڪي اجاگر ڪرڻ لاءِ اهڙا پس منظر پيش ڪيا آهن. سر سهڻي ۾ سياري جي سرد راتين. درياه جي دهشت ۽ ڪنن جا ڪڙڪا لڳا پيا آهن. سسئي جي سرن ۾ جوراڻا جبل، باري ٻر، ونڪار جا وڻ. ڪوسا ڪڪرا. جانو، جمر ۽ جرَ ڏسڻ ۾ اچن ٿا ۽ سر مومل راڻي ۾ تيل ٿليل جي ڏين، ڪٽ نکٽ تارن ڪتين جو ذڪر ڪيل آهي. جيئن تہ هن سر ڪي سارنگ جو نالو ڏنو ويو آهي تنهن ڪري هن سرجي مطالعي ڪندڙ جو توجهہ وانڊي جي ڪردار کان زياده سندس پس منظر يعني سارنگ ڏانهن هليو ويو ٿو.

شاه جي رسالي ۾ جن سرن ۾ ڪن خاص سورمين جو ذڪر آهن انهن کي انهن جي نالي جي ٺيان منسوب ڪيو ويو آهي جيئن مارئي، سسئي، سهڻي، ۽ ڪي سر وري سورمين ۽ سورمن جي نالي منسوب ٿيل آهن. شاه جي رسالي ۾ سر سارنگ ۽ ساموندي اهڙا ڏسڻ ۾ اچن ٿا جن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ھِن شاھ سورمين کي گھڻي اهميت ڏني آهي بلڪ ائين چوڻ ھِن کو وڌاءُ ڪونهي تہ اهي انهن سُرن تي ڇانيل آهن پوءِ بہ اهي سُر انهن جي نالي پٺيان منسوب نہ آهن. ڇاڪاڻ تہ لوڪ داستان وارن سُرن جهڙوڪ مومل راڻو. سسئي پنهون. ليلا. چنيسر. عمر مارئي.سهڻي ميهار ھِن ھڪ خاص عورت جي جذبن ۽ جدوجهد جو بيان آهي تنهن ڪري انهن سُرن جي مٿان انهن خاص ڪردارن جو نالو ڏنو ويو اهي. ھِن سُر سارنگ. سُر ساموندي ۽ سُر ڪاپائتي ھِن ھڪ خاص عورت جو نہ پر مجموعي طور سنڌي عورت جو احوال ۽ ان جي دلي ڪيفيت ۽ ڏک سک جو بيان ڪيو ويو اهي. تنهن ڪري ان تي ڪنهن خاص عورت جو نالو نہ ڏنو ويو آهي. ساموندي ۽ سارنگ پنهي سُرن ھِن عورتن جا ڪردار ھڪ جهڙا بيان ڪيا ويا آهن ھِن جي دلي ڪيفيتن اوسيڙي جي گهڙين ۽ پنهنجي پرين جي آمد لاءِ دل جي مدعا جو نهايت ھِن اثر نموني بيان ڪيو ويو اهي فرق هي آهي تہ ساموندي ھِن ساموندين جي سفر لاءِ سانباهن ۽ وڃڻ ويل وڻجاري جي جذبن جو اظهار بہ آهي جيڪو سارنگ ھِن نہ آهي. ان ھِن وانديي ان وقت اسان جي اکيان اچي ٿي جڏهن هوءِ پنهنجي پرين کان وڇڙيل آهي. ساموندي کان سنڌس وڇڙيل وني پنهنجي ور لاءِ هيڻ انتظار ڪري ٿي.

سَرَ لهيڙا ڪِيٽا، ڪَسَرَ نسرئا

توکيڻ وسريا، ڍولڻا ڏينهن اچڻ جا.

جر تر ڏئا ڏي، وڻ ٽڻ پڏي وانئيون

الا ڪاند اچي، آسائتي آهيان.

ھِن سارنگ واري وني پنهنجي ور جي وڇوڙي ھِن ورلاپ ڪندي چوي ٿي.

جهڙ نيٺون نہ لهي، ڪڪر هونِ نہ هونِ

ساريو سيرين کي، لڙڪ ڳلن تي پون

سي مر رويو روين، جَن مسافرن سيرين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

محب منهنجا سپرين آئيندءِ الله
توکي ساريو ساه، اکنديو آهون کري.

ساموندي جر جهاڪي پر ڏيهه مال ميڙڻ وڃي ٿو پر سارنگ واري وانديءَ جو ور ڏيهه ۾ ڏکار جهڙين حالتن سبب پيٽ گذر لاءِ پنهن جي ٿر جا ٿان ڇڏي ڪنهن ٻئي شهر اسهيو آهي. سندس وني سندس جدائي ۾ جهجهي ءَ جهري پئي. جڏهن انتظار ڪندي ڪندي مينهن جي مند اچي ٿي، تازي جي تنوار ٻڌي ٿي ڪارين ڪڪرن کي ڏسي ٿي تڏهن هن جي من ۾ ور جي اچڻ جي آس پيدا ٿئي ٿي ـ سندس اندر مان نڪري ٿو.

اَج ٻن اُميدون، آگم سنديون اب ۾
ساون ٻـسي سرتيون، سڄڻ ساريو مون
آئون اَسائتي آهيان، مان ٻجاني ٻون
کهر کهرجين تون، مند مڙيئي مينهن جي.

شاه سارنگ جي ٻس منظر ۾ وانديءَ جي دل جي وقت به وقت جي ڪيفيتن کي بيان ڪيو آهي. مينهن ساري رات وسي صبح جو ٻس ڪئي آهي وانديءَ جي من مان پرينءَ جي تات پري نه ٿي اهي، سندس اکيون نير هاريندڙيون رهن ٻيون. هوءَ مينهن کي مخاطب ٿي چوي ٿي.

وسي ساري رات، صبح جو ساهُ ڪئي.
منجهيئي مينهن پرين جي، تن ۾ ڦوٽي تات.
تہ وهائي پريات، هو ند بادل ٻس ٿي نہ ڪري.

ٿر جا ماڻهو جيڪي ٻهنجي روزگار خاطر هونئن تہ سڄو سال ٻاهر رهن ٿا مينهن پون کان پوءِ ٿر جي ٻرن ۾ ٻهاري لڳي. ڳاه ٻنا جهجها ٿين. ٻلر ٻوج ءَ ان جا انبار لڳي وڃن تہ ٿري پنهنجي موٽ ڪائن. پر وانديءَ جو ور اڃا ڪين موٽيو آهي. ويچاريءَ جيڪو پکو اڏيو آهي تنهن جي نہ صرف مينهن ۾ ٻسڻ جو خطرو اٿس پر اتر جي واءُ ۾ ڊڄڻ جو انديشو ٻڻ اٿس. اڪيلي عورت جو من مونجهو تو ٿئي. هوءَ چاهي ٿي تہ هن جو پيتار هن جي ٻر ۾ هجي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪٺڪن ڪاند چت ڪيو، جهُڙ پسي جهجهن
ور ري واندين اڏٺا، پڪا سي نہ پسن
اتر ڏاهي اُن جا، تہ ڪنهن ڪي ڪارون ڪَنِ
وارث وري تَنِ، اچي شال اورون ڪري.

آخر سنڌس من جي مدعا پوري ٿئي ٿي، مينهن جي مهر سان سنڌس محبت موٽي اچي ٿو.

مينڊو مينهن پسائيو، سڙي ٿيو سيلو
ٻڪي ٻيهي آيو، رحمت جو ريلو
ساجن سويلو، ٻيڄ ٻني گهر آئيو

شاهہ واندي جي پرين سان ملڻ کان پوءِ جڏهن وانديءَ جا سڀ ڏک دور ٿي وڃن ٿا سنڌس جذبن جو بہ اظهار ڪيو آهي. مينهن جي ڪري نہ صرف واندي جي من جي مراد پوري ٿئي ٿي پر ٿر بہ بہ واڌايون ورن ٿيون. هر طرف خوشحالي اچي وڃي ٿي، سنگهاريون سکيون ٿين ٿيون، تاسارو مال متارو ٿي وڃي ٿو. جهوپڻ مان ولوڙن جون وايون اچن ٿيون، مکڻ سان پاڻن جا هٿ پرجي وڃن ٿا مطلب تہ چو طرف سرهائي ئي سرهائي لڳي پئي آهي، اهڙي وقت واندي جي خوشيءَ جي حد نٿي رهي پنهنجي پر بہ پنهنجي پرين کي ڏسي ٿر جي گلن وانگر مرڪي چوي ٿي.

اڳڻ تازي، پاهر ڪنڌيون.پکا پٽ سُنهن
سُرهي سيج، پاسي پرين، مر پيا مينهن وسن
اسان ۽ پرين، هون برابر ڏينهڙا.

مطلب تہ سارنگ انهيءَ سورميءَ جي اندرجي اڏمن. جيءَ جي جذبن دل جي دانهہ جو داستان آهي جنهن کي واندي سڏيو ويو آهي. جا ور کان وڇڙي وري پنهنجي ور سان ملي ٿي. سارنگ جا ساٿ، بادلن جي بهاري، ککرن جو ڪڙڪو، برسات جون بوندون، کنوڻ جا کيد سڀ سنڌس پس منظر ۾ بيان ڪيا ويا آهن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

منو آهين مڇ

شيخ فريد الدين عطار پنهنجي ڪتاب منطق الطير ۾ هڪ واقعو بيان ڪيو آهي ته، هڪ شخص ڪنهن پوڙهي قبر کوٽيندڙ کان پڇيو. "يار! سڄي عمر تو قبرون کوٽيون آهن. پڌاءِ ته ان عرصي ۾ تو ڪهڙا ڪهڙا عجائب ڏٺا؟" پوڙهي جواب ڏنو ته "منهنجا ستر سال قبرن کوٽڻ ۾ گذريا آهن ان عرصي ۾ سڀ کان زياده اهما عجيب شي ڏٺي اٿم جو نفس سرڪش هڪ گهڙيءَ لاءِ به مرده نه ٿيو ۽ هڪ ساعت به خدا جي فرمانبرداريءَ ۾ نه گذاريائين."

انسان جي دلين تي نديڻ کان وٺي آخري وقت تائين نفس جو ايترو قبضو رهي ٿو جو انسان نفساني خواهشن جي هوائن ۾ خزان جي ڇنيل پن وانگر اڏامندو ڏسڻ ۾ اچي ٿو ۽ نفس من کي ڪڏهن هيڏانهن ڪڏهن هوڏانهن ڪهليو پيو وجهي ۽ انسان هڪ فرمانبردار ٻانهي وانگر من جي حڪم جي بجا آوري ۾ مشغول ڏسڻ ۾ اچي ٿو. جو انسان نفس جو مريد ٿئي ٿو اهو الله تعاليٰ جي ٻانهپ کان گهڻو پٺتي رهجي وڃي ٿو. قرآن شريف ۾ اچي ٿو. "اي انسان تون پنهنجي رب تائين پهچڻ جي ڪوشش ڪرين ٿو. پوءِ تون ان سان ملندين مگر ان لاءِ نفس کي مارڻو ۽ حرص هوا تي پابندي رکڻي پوندي."

اهوئي سبب آهي جو انهن صوفين، جي حق جا طالب آهن. تن پنهنجي نفس اماره کي مات ڪرڻ جي جدوجهد ڪئي آهي ۽ ٻين کي ٻڻ اهڙي تلقين ڪئي آهي. شاهه عبداللطيف جي ڪلام ۾ پڻ اهڙي تلقين بار بار ملي ٿي.

لطيف من جي سڌن کي مارڻ تي گهڻو زور ڏنو آهي ۽ انسان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

نفس کي ڪٿي اٺ، ڪٿي ڪتي، ڪٿي ڳجهه ۽ سر ڏهر ۾ مچ سان بيٺ ڏني آهي.

سر ڏهر ۾ ماضي کي ياد ڪندي لطيف مختلف ڳالهين مختلف فلسفن ۽ مختلف هدايتن جو ذڪر ڪيو آهي، جن مان مچ سان معرڪو پڻ آهي. مچ مان مراد انساني نفس آهي. شاهه مچ سان مخاطب ٿي ان کي جيڪي نصيحتون ڪري ٿو، ان سلسلي جا سُر ڏهر ۾ صرف چار بيت ملن ٿا. جيتوڻيڪ سرڪنيات ۾ شاهه سائين نفس کي اٺ جي تمثيل ڏئي نفس کي سڌي راهه ڏيکارڻ جو ڪهڙو ذڪر ڪيو آهي. مگر هن سُر ۾ ان نفس جو ذڪر ڪيو ويو آهي، جنهن غفلت ۾ پنهنجو سمورو وقت وڃائي ڇڏيو آهي. دنيا جي موج ۽ مستين ۾ ايترو مگن رهيو آهي جو هن کي اها اون ڪانه رهي آهي، ته هو جنهن پاڻي ۾ ٿلهو ٿيو ٽوٽا هٿي ان جا ڏينهن اجي پورا ٿيا آهن. لطيف چوي ٿو.

"متو آهن مچ، ٿلهو ٿيو ٽوناهئين.
تو جا پاڻئي اچ، تنهن پاڻيءَ پنا ڏينهڙا."

هن دنيا جو رنگ ۽ رونق، ڇهڇٽو ۽ چنگو چار ڏينهن ـ هيءُ مانجهاندي جو ماڳ جنهن کي پنهنجو هميشه مقام يا وطن بڻائي نه ويهڻو آهي. اهو سمجهڻو اهي ته اڄ جنهن پاڻيءَ کي چارهه آهي. اهو سيائي پاڻو به ٿيڻو آهي. تنهنڪري نفس جي بي لغام گهوڙي کي واڳ ڏئي پنهنجي وس ڪرڻو آهي، جيئن اهو الله جي سنئين راهه تي ڪامزن ٿئي. هڪ معزز ماڻهو نماز کان پوءِ هيءُ دعا پني رهيو هو ته "اي ڪارساز عالم منهنجي حال تي رحم ڪر." هڪ ديواني انجي اها دعا ٻڌي چيو ته. "تون خدا جي رحمت لو طلب ڪرين ۽ تنهنجو حال هي آهي، جو تون سمورو وقت خود پرستين ۾ مشغول آهين ۽ تو کي پنهنجن نفساني خواهشن کان فرصت ئي ڪانهي." صوفي نفس مارڻ تي گهڻو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

زور ڏين ٿا. هن جو چوڻ آهي تہ سيني مرضن جو علاج نفس مارڻ آهي. حديث شريف ۾ اچي ٿو تہ. "تنهنجو وڏو دشمن نفس آهي."

ڪافرن سان مختلف جنگين لڙڻ کان پوء، حضور صلعم اصحابين کي چيو تہ اچو تہ هڪ وڏي جهاد جي تياري ڪيون. اصحابين سمجهيو تہ اجا بہ ڪو وڏو معرڪو سرڪرڻو آهي. تنهنڪري پڇيائون تہ. "اها ڪهڙي لڙائي آهي جنهن لاء اسين تيار ٿيون؟" پاڻ سڳورن جواب ڏنو تہ. "اهو جهاد بالنفس آهي، جو جهاد اڪبر آهي."

هڪ صوفي جو قول آهي، تہ جڏهن الله تعاليٰ ڪنهن بندي کي عزيز رکندو آهي تہ هنجي نفس کي هن جي نظر ۾ ذليل ڪري ڇڏيندو آهي ۽ جنهن بندي کي ذليل ڪندو آهي انکي انجي نفس سان پيار ڏئي ڇڏيندو آهي. گناهہ هڪ ڪوٺيء ۾ جمع آهن، جنهن جي ڪنجي نفس سان آهي ۽ جملہ نيڪيون ٻي هڪ ڪوٺيء ۾ جمع آهن جن جي ڪنجي ترڪ خواهسات نفس آهي. سوال پيدا ٿو ٿئي تہ نفس کي ڪيئن مارجي. سير الاولياء ۾ بيان ڪيو ويو آهي تہ هڪ شخص هڪ ماڻهوء کي پنهنجي شڪل ۽ صورت ۾ پنهنجي گهر ۾ مصلي تي ويٺو ڏٺو. هن کي تعجب ٿيو تہ منهنجي شڪل ۽ صورت وارو ڪير آهي جيڪو مصلي تي ويٺو آهي. هن ان کان پڇيو تہ. "تون ڪير آهين؟" هن جواب ڏنو تہ. "مان تنهنجو نفس آهيان." وري پڇيائينس. "تون ڇني ڇا ڪري رهيو آهين؟" نفس چيس تہ "مان توتي ڪاوزبل آهيان." هن ماڻهوء چيس تہ "آ! توکي ماريندس." نفس چيس تہ "منهنجو مارڻ سولو ڪم نہ آهي. پر تون منهنجي خلاف عمل ڪري مون کي ماري سگهين ٿو."

گناهن کان پاسو ڪرڻ ۽ نفس کي پنهنجي قبضي ۾ رکڻ جو بہ هڪ وقت آهي. سر ڌهر جو مچ پنهنجو سڄو وقت غفلت ۾ گنوائي ٿو ڇڏي. جنهن کي هو اچ سمجهندو هو جڏهن ان جي پاڻي جا ڏينهن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

پڇن ٿا تہ سنڌس اڪ ڪلي ٿي ۽ واپس ورڻ جا بہ پڇاڻ لڳي ٿو. مگر ھائي ڇا ٿيندو ويل ھٿان ويئي، ويسري ويھڻ وارن کي ڪاھلي، سستي ۽ غفلت جي سزا تہ اوس ملڻي آھي، لطيف ھائي مچ کي بيتن ۾ پنھنجي ڪيتي لوڙڻ جي خبر ڏئي ٿو.

(۱) جان واھڙ ۾ وڙ. تان تون مچ نہ موٽئين
ڪاني، ۾ ڪوڙ ڪرين، ٿو، موٽڻ جو پہ
سر مٿي سہ، مھميزون ملاحن جون.

(۲) جان جر ھڙو جال. تان تون مچ نہ موٽئين
بوندي، اڄ ڪہ ڪال، سانبويون سانگن جون

(۳) جان جڙ ھڙو سر. تان تون مچ نہ موٽئين
آڏا اڏي ڪر. ڪيھہ بہ جھليئہ ڪھاتوئين.

نفس جي جار ۾ ڦاٿل غافل انسان بہ ان مچ وانگر آھي. جيڪو دن دولت، شھرت ۽ عزت، جو بن ۽ جواني جي نشي ۾ الوٽ پنھنجي اصلي مقصد کان بي خبر پنھنجي عاقبت جو انديشو نٿو رکي. دنوي زندگي، عيش ۽ آرام کي دائم قائم سمجھي ھر وقت ان ۾ مگن ۽ مست رھي ٿو. جڏھن حياتي، جو حباب ٽٽڻ لڳي ٿو تڏھن سنڌس اڪ ڪلي ٿي ۽ بحناء جون تربون مھڻ لڳي ٿو. سنڌس دل پشيمان. حال جي ان ۽ وانبون بتال ٿي وڃن ٿيون. مگر ھائي ڇا ٿيندو، جو ٿيڻو ھو سو ٿي رھيو جو ھنڪي ڪرڻو ھو. سو ھو ڪري چڪو. ھائي ھو ھي، دنيا ڇڏي ابدي دنيا ڏانھن راھي ٿئي ٿو ۽ اتي انجو حساب ڪتاب ٿئي ٿو ۽ ملاحن جون مھميزون سھڻيون ٿيون ٿيون. قرآن شريف جي سورت "النسا" ۾ انھن محن ۽ انھن کي ملندڙ مھميزن جو ذڪر ھيئنڊ آيو ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

"بيشڪ دوزخ اوسيئڙي ۾ آهي (يعني) سرڪشن جو اهو ٺڪاڻو آهي. ان ۾ اهي مدتون پيا هوندا. اتي نہ ٿڌاڻ جو مزو ماڻيندا ۽ نہ ڪين پيئڻ نصيب ٿيندو. مگر گرم پاڻي ۽ وهندڙ غلاظت. (هي) بدلو آهي پورو پورو. اهي ماڻهو آخرت جي اميد ئي نہ رکندا هئا ۽ اسانجي آيتن کي ڪوڙ سمجهي ڪوڙو ڪندا هيا. اسان هر چيز لکي ڇڏي آهي. سو ڏاڍي مزو چکو اسان توهان تي عذاب ئي وڌائيندا وينداسين."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪاھوڙي خبرون

سر ڪاھوڙي بنيادي طرح تصوف جي طريقن ۽ روحاني رازن جو املهه خزانو آهي. مگر شاهه عبداللطيف انکي انهن مسڪين ۽ غريب ڪاھوڙين جي پس منظر ۾ پيش ڪيو آهي. جيڪي هن ڪي پيٽ گذر لاءِ وڏا ڪشالا ڪڍي جبلن ۾ جاکوڙ ڪندي ۽ ڏوريندي ڏسڻ ۾ آيا آهن

شاھ عبداللطيف جنهن دور ۾ پيدا ٿيو اھو جاگيرداري زميني ۽ زرعي سماج وارو دور هو. سنڌ جو عوام اڄ به ڏتڙيل آهي پر مغلن جي زوال ۽ ڪلهوڙن جي اوسر واري دور ۾ سنڌ جي هاري ناري، مزدور ۽ پورهيت جي زندگي نهايت ڏکي ۽ ڪڙي هئي. هن کي پنهنجي پيٽ پالڻ ۽ ٻارن کي جيئري رکڻ لاءِ وڏا جتن ڪرڻا پوندا هئا پوءِ به سندن حالت اها ئي ۽ چاڙهين ڏٺ ڏهاڙي سومرا واري هئي. شاھ جي حساس دل تي پورهيتن جي پيڙيل زندگيءَ ۽ انهن ڪشٽ ۽ ڪشالن جو گهرو اثر ٿيو ڏسجي جي اهي صبح شام گرمي سردي ۾ ڪندا رهندا هئا. شاھ پنهنجي ڪلام ۾ ڪيترن ئي پورهيتن جو ذڪر ڪيو آهي پر سر مارئي ۽ سر سارنگ ۾ ٿر جي پسن ۽ ٻڪرين ۾ رهندڙ مارن. سر سريراڳ ۽ ساموندي ۾ سمونڊ ڪنڌيءَ ڪيڙبندڙ ملاحن ۽ ميربحرن ۽ سر ڪاھوڙيءَ ۾ جبلن ۾ گذران لاءِ سر گردان ڪاھوڙين جو خاص ذڪر آهي. شاھ ٿر، بحر ۽ جبلن ۾ پيٽ گذر لاءِ جاکو ڏيندڙ انهن پورهيتن جي سخت زندگي جو جٽ اهڙو ڇنيو آهي جو ان جاگيرداري دور جي محنت ڪش عوام جي ڪسمپرسي واري حالت جو نقش اکين اڳيان اڀري ٿو اچي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهہ ٿر ۾ رهندڙ مارورئن جي زندگي جي تصوير هنن لفظن ۾ چٽي ٿو.

پلر پيئڻ. اوچن ان. جن جا پير مٽي پٽ پاڪ
وڃڻ وراڪـن ۾. اُن جي اجوڪـي. اوطـاق

ڪـارا ڪـپڙ ڏيه ۾ پيـا واري، ۾ وڻـاڻ

ٿر جي بورهيت جي زندگي، جي خوشحالي، جو مدار وسڪاري تي آهي انهو تہ ٿر نہ تہ بر ان ڪري شاهہ ٿر وارن جي حال جو بيان ڪندي چوي ٿو.

سارنگ ڪي سارين. مارهو مرڪهہ. مينهون
آريون ابر آســــــري، نارا تنواريـن.

ان ڪان بہ وڌي شاهہ سارنگ ڪي الله جو واسطو ڏئي مارن جي حال تي مهر ڪرڻ لاءِ التجا ڪري ٿو.

ســـارنگ ســار لهيج الله لڪ اڃن جي.

واهوندن جي وس ۽ ٻاٿي، جي ٻالوٽ ڪـان ٿو، بہ تـر جي بورهيت ڪي بيٺ ڪذر لاءِ هي نصيب ٿو ٿئي.

١- آئي وجهـن اهريـن سـنـدا ٿـوهـن ٿـــ
٢- سـما ڪنو سـد حٿي، سـانون سـڪـائين
٣- ميها، حـر، ڦنگون، جت ڏين سـ ٿي ٿوڪ

مگر ٿر جي بورهيت جي زندگي، ۾ اهو سڪ بہ ڪـي ڪڏهن ڪڏهن سـانون سدن سار نہ لهي ۽ ڪڪـر ڪمهري ڪن تہ سـرحا بورهيت وطن جا ون حذي نمت قـوت لاءِ، بردبهـــ ٿـڌ ٿيون ۽ سندن وهيون سند واپ واجهاندبون رهن ۽ نهنجي برن حالن جو هيئن بيان ڪن.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اوجن کنهرجي آجکو، جهوبو سهي نہ سي،
سنانج سوز کي حال مهجو هي.
اڳن آيو ٿي، تہ ڏولڻا ڪنهن ڏنگ ٿيان.

سر سيراڳ ۽ سر ساموندي، ۾ شاهہ انهن يورچين جو ذڪر ڪيو آهي جن جي بحر سان ڏيٺ ۽ سمنڊ جي ساجاهہ آهي. اهي ملاح ۽ مير بحر پنهنجي ست گذر لاءِ، پنهنجو ديس پنهنجا گهر پنهنجون زالون ڇڏي پنهنجون پيريون ڪاهي، سمنڊ جا دهشتناڪ دڙڪا، وچ جا واڪا، لهرين ۽ لوڏن جا اوڪا سر سهي دورانهن ديهن ڏانهن وڃن ٿا.

هنن جو الله کي عرض آهي تہ.

"سودو اهوئي سفرو سو مون بلشہ ٿاءِ"

هنن کي سمنڊ جي سفر تي اسهڻ کان اڳ پنهنجن مڪرين کي وڏي هوسياري ۽ خبرداري، سان تيار ڪرڻو ٿو پوي هنن کي خبر آهي تہ سمنڊ جي مسافري ڏکي ۽ جان جي خطري واري آهي تنهن ڪري هو مڪري کي مکڻ ۽ ان جي تن کي تيندا رهن ٿا.

ونئو ٿڻ تنيس، مک ڏيهائي مڪري
سنباهي سيد حي متي نيدوءِ نيئس
وسائي وڏا تدرا، لاڄو لڳا ٿيئس
آخر اهرائيس، تہ جوکو ٿئي نہ جهاز کي

تياري، کان پوءِ اهي يورچيت پنهنجين پيڙين کي مختلف وکر سان ڀري پنهنجين پيڙين کي پيڙا ٻڌي، نبي جام جو نذر جاري الله جي آسري سمنڊ جي حوالي ڪن ٿا. هو سمنڊ جي انهن خطرناڪ وهڪرن ۾ اچي پهچن ٿا جن جو ذڪر هنن پنهنجن وستين ۾ سمنڊ سوٽيندڙن کان ٻڌو هئو. "اهي سو ڏٺو، جو ڪير سوءِ ڪن سين" هاڻي هنن پيڙين کي پنهي پاسن کان لهرن جا حملا ٿيڻ لڳن ٿا. ڪن جا ڪرڪا سندن دلين کي دهڪائي ٿا ڇڏن. ڪنوڻيون ڪنون ليون لڳن ۽ طوفان ۽ برسات کين وڪوڙي ٿي وڃي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اڄي اهڙيون لڪيون ٻيڙي، ٻه ٻارا
جاڳو جي ٻارا! ته تڙ تواڻي نه ٿئي

لهرن ليکو ناه ڪي، جت ڪبر ڪن ڪارا
اڇا ڙا عميق جا اڇن اوبارا
آتي اسارا، وير وڙهند، ويرا

ڪوڻ ڪوايو، آءِ نند اياڻ جي
لڳي واءُ وڏاندرو، منجهاني مهراڻ

جڏهن مير ملاح سمنڊ جي خطرن جو مقابلو ڪندي پنهنجي منزل مقصود تي پهچن ٿا ته اتي پنهنجو وکر وڪڻي، گهڻو ڪجهه ڪمائي واپس وطن ورن ٿا.

چمڪيون چوڏار، ڏجون ڏاڙيجن جيون
ماءُ! ساموندي آئيا سهڻن ڪري سينگار
انين جي ٻجار، ڪالو ڪر ڪانگ ڪري

ڪيڙي ڪيڙي ڪنڊ، ماءُ! ساموندي آئيا.

شاه انهن پورهيتن کي جي سمنڊ جي مسافري ڪري پرڏيهه وڃن ٿا، وڏي ڀاڳ وارو ڪوٺيندي چو ٿو.

وڏي ڀاڳ ٻرن جي ڪيها ڪارونيار ڏي
اڪثي دلي انهن جي ڪمائي، جو ذڪر ڪندي چوي ٿو
ساموندي سائو، لنڪا لوبي آئيا.

سر ڪاهوڙي ۾ وري ڪلهوڙن جي دور ۾ پيٽ گذر لاءِ جبلن ۾ ڏٿ چونڊيندڙن انهن ڏتڙيل انسانن جو ذڪر آهي جيڪي وقت جي جاگيردارانه حالتن هيٺ نهايت ڪس ميرسي واري حالت ۾ زندگي گذاريندا هئا. هو وڏا سخت جان ۽ باهمت انسان هئا جيڪي جبلن جون تڪليفون برداشت ڪري ڪٿي ڪٿي وڃي نڪرندا هئا ۽ اُتان ڏٿ گڏ ڪري ايندا هئا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جڏهن سنڌ ۾ برسات جي موسم اچي ٿي، سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ تي ميگهه ملهار پالوٽ ڪري ٿو ۽ ترائيون ڀري ڇڏي ٿو، تڏهن قدرت پنهنجا رنگ ظاهر ڪري ٿي. جهڙي طرح ٿر جي ٽوٽ سڪل زمين سر سبز ۽ ساوي ٿي وڃي ٿي اهڙي طرح جبل به ساوڪ جو ساوو لباس پهري ٿا ڇڏن. قدرت ٿر ۽ جبل کي پنهنجن قدرتي ان ۽ ميوَن سان مالا مال ڪري ٿي ڇڏي. هاڻي اهو قدرتي ان ۽ ميوا سرڪاري ڏن ڍل ڪان آجا آهن جنهن کي جيترو وٺي اوترو ڍوئي.

نڪو راڄ ڏيهه ۾ نڪا جهل نه پل
آٿو وڃهن آهرين، روڙنو رتا ڪل
(مارئي)

پائهي پڇي پسون ري واهيت ري واڙ
(مارئي)

ڏٽ اماڻي ڪن، ان ڏورانهين ڏيهه جو
(ڪاهوڙي)

ڏٽ نه ڪنو ڏوٽئين، جيڪي ڏٽ ڪرين
(ڪاهوڙي)

شاهه عبداللطيف انهن جاگيرداري نظام جي ڏتڙيل ڏٽ ڏورينڌڙ ڪاهوڙين جي ڏتڙيل حالت بابت چوي ٿو ته ان دور جي مسڪين ماڻهن جي حالت ايتري ته خراب هئي جو انهن کي پنهنجي جسم کي ڍڪڻ لاءِ پورو ڪپڙو ميسر نه هئو هنن جو لباس اڳڙيون هيو.

ڪاهوڙين اهڃاڻ، انگ نه سڄي اڳڙي.

۽ هو جڏهن جبلن ۾ ڏٽ چونڊڻ وڃن ٿا ته انهن جي پيرن ۾ جتي نه آهي پر پراڻا ڪپڙا ويڙهي نوڙين سان ٻڌل ڪرڪنا آهن ۽ هنن جا جهرا غربت. پڪ، جبل جي ڪشالن سبب سڪي ويا آهن جن تي ڪنهن به قسم جي رت ۽ رونق نه آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سڪا منهن سندان پيرين پراڻا ڪيترا
سڪا سنڌ ڪڇن ۾، ڪرڪٽا پيرن
ٿمندي نيٽن آن ڪي، ڪاهوڙي ڪڏيا.

جهڙي طرح شاهه سر مارئي ۾ مارن بابت ٻڌائي ٿو ته سخت محنت ۽ پورهئي سبب سندن پير ڏوڙ سان ڀريا رهن ٿا.

مٿن ٽيڪ ٽيڪڙا، ڇڪندڙا اڇن
ڪڙيون ڪيئي ڀڪليون ڀڳهر سر ٻيرن
اي وڙ ويڙهيچن، مون لوڏان ٿي لڪيا

ساڳي طرح ڪاهورين جو سارو جسم جبلن ۾ رلندي ڏوڙ ۾ ڏوڙ ٿي ٿو وڃي.

ڀڪليا ڀولڻ، ڏڙڪي ڪڏيو ڏوڙ ۾
مون ڪاهوڙي لڪيا، ڪهرين نه ڪنهارين

جبلن ۾ هو ڪٿ ڪٿ ڏٽ جي تلاش ۾ وڃن ٿا ۽ ڪٿان ڪٿان ڏٽ چونڊي اچن ٿا انهن جو ذڪر ڪندي شاهه چوي ٿو ته ڪاهوڙي اوراهين پنڌ تان ڏٽ ڏورڻ وارا نه آهن انهن جا پيچرا پري تا وڃن.

ڏٽ ڪهٿائي ڪن، ان اوراهين پنڌ جو
سدا ڪاهوڙين پري سڄن پيچرا

ڏونئين جي ڏٽ چونڊڻ واري منزل ايتري ته مٿي ۽ اوکي آهي جتي انسان ته ڇاپر پکين جو به پير ڪونهي.

ڏيهه ڏيهائي ناهه، جتي پير نه پکيان
تتي ڪاهوڙيان، ور ڏيئي وڻ چونڊيا

جت نه پکيءُ پير، تت ٿمڪي باهڙي
هيو ٻارينڊو ڪير، ڪاهوڙي ڪير ري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اھو اھڙا مقام آھي جنھن بابت ڪنھن پڌو آھي ۽ نہ ئي وري انڪي ڪنھن ڏٺو آھي.

ڏوئي سا ڏورين، جا جاءِ سڀئي نہ پڌي

شاھ ان جاءِ کي نھايت واري جاءِ ڪوٺي ٿو.

ويا ات رھي، جت نھايت ناھ ڪا.

ڪاھوڙين کي ان ھوندي بہ جو وڏيون ۽ سخت تڪليف واريون منزلون ڪرڻيون پون ٿيون پر ھو باھمت رھي ڪري ڏٿ ڏور ايندا رھن ٿا. ھن کي پنھنجي مقصد حاصل ڪرڻ ڪانسواءِ آرام نہ آھي.

مون ڪاھوڙي لکيا، آئين نہ آرام
ڪيائون تن تمام، جہ ڏو تي ڏٿ ڳڏ ڪيا

مون ڪاھوڙي لکيا، ڪھرين نہ ڪھارين

ھو ڏوئي ھو ڏيہ، ھو ڏونگر ھو لکيون
ڪہ جہ لڌا نيہ، پٺا لوڻ لڪ پر.

پورھيت جو ڪم سستي، غفلت ۽ آرام نہ آھي. جيڪڏھن پورھيت ٿوري ئي غفلت ڪئي تہ ھو پنھنجو رزق وڃائي ويھندو ۽ وڏي ڇيھي پر پئجي ويندو. پورھيت کي تتيءَ تڏيءَ، صبح شام نيٺين ننڊ اکوڙڻي پنھنجي پورھئي جي پوئواري ڪرڻ ڳھرجي. سر مارئي پرشاہ مارن جي اورچائي ذڪر ڪندي چوي ٿو.

آڏي اٿين تي، جيلاه پاٽي پاتار پر
وارو ويرين کي، ڏيھا ڪونہ ڏئي.

شاھ سر سامونديءَ پر ملاح کي ڇيبندي سستي ۽ ننڊ ڪان پاسو ڪرڻ جي تلقين ڪندي چوي ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

پيڙيا تا پيٽي، تو نہ ڦٻنديون ڳالهڙيون
سـاري رات سـمهين، پـر سڪاڻ ڏيئي
صـبـاح سـيـيـئي، پار پڇندء خبـرون.

ڪاهوڙين جو جدوجهد ۾ ايمان ۽ اعتقاد آهي هو غفلت، ويـر ۽ سمهڻ کي پنهنجو ويري ڪري ٿا سمجهن. هو ڄاڻن ٿا تہ ننڊ نياڳ آهي جيڪو ستو سو نصيب ڪان ڇنو تنهن ڪري هنن کي ويـر، آرام ۽ ننڊ ڪندڙن تي ڪاوڙ ۽ غصو ٿو اچي.

ڪـاهوڙي ڪـجين پـيـو پورهيت ويـرا

هو چون ٿا، تون هڏ ڪچاڙيا، سنجهي سعيو نہ ڪرين.

جي ڪو ڏ ت ڪري، تہ ڏونڪر ڏورڻ ڏاڪـڙو
چپـر ڪين ڏٿي، سـوڪـڙيون ستن ڪي

شاهہ ڪاهوڙي لاء ٻڌائي ٿو ڪاهوڙي سمهڻ جي ويجها نتا وڃن ايتري قدر جو پيرن مان ڪرڪنا ٿي نتا لاهن جيئن انهن جي لاهڻ سان آرام اچي وڃي ۽ انهن جي پائڻ ۽ وقت ضايع ٿئي.

مون ڪاهوڙي لکيا، سـمهن ڪين پئي.

ڪـر ڪنا لاهي، سڪ نہ سُتا ڪڏهين
ساجوء ڏوري آئيا، سونهان جت منجهن.

شاهہ ڪاهوڙين جي روپ ۾ انهن محنت ڪش با همت پورهيتن جو ذڪر ڪيو آهي جيڪي پنهنجي گذر لاء، وڏي تڪليف، ڏاڪڙا ۽ پريشانيون سهي ٻئرن جا پيچرا پار ڪري ڏت ڪٺو ڪن ٿا. اهڙي طرح اسانکي سمجهايو اٿس تہ زندگيء جو مقصد تڪليفون ۽ ڏکن سهڻ سان ئي حاصل ٿئي ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جي پائنئين جوڳي ٿيان ...

سر رامڪلي جوڳين جي جوڳ ۽ ويراڳين جي ويراڳ جو سُر آهي، هن سُر ۾ لطيف حق ۽ حقيقت جي متلاشين جو بيان ڪيو آهي، جي دنيا ۽ جهان جا سڀ آسانگا ڇڏي، پوري عشق ۽ ارادي سان، پنهنجي جان ۽ جسم کي بکن ۽ ڏکن جو عادي ڪري، تن کي تپيا ڏئي من ماري خودي، کي ڪاٽي ائين پهر پنهنجي ڏئي، جي ڏيان ۾ گم رهن ٿا. هو جز آهن، ڪل سان هڪ ٿي وڃڻ چاهين ٿا. هو قطرو آهن، سمنڊ ۾ سمائڻ گهرن ٿا.

شاهه لطيف کان اڳ وارن شاعرن پنهنجي ڪلام ۾ هڪ اڌ هنڌ جوڳين جو تمثيلي طور ذڪر ڪيو آهي. قاضي قاضن چوي ٿو.

جوڳي جاڳايوس، سُتو هئس ننڊ ۾
تهان پوءِ ٿئوس، پربان سندي پيچري.

مخدوم نوح چوي ٿو:-

نہ سي جوڳي جوءِ ۾، نہ سا سڱي چاٽ
ڪاپڙين ڪنوات، وڏي ويل پلاڻيا.

ميون شاهہ عنايت چوي ٿو:-

تن سامين، ساجهر چڏئو، جوڳين جاڳي لو
تن کي لنگ لنگوٽا جان تي، ڪونهي ڪبيلو
جن جو هِت هي حيلو، هُتِ ڪُر ڪروڙين ڪڏ ٿا.

لطيف سچا سارا ٽي سال سندن سنگت ۽ صحبت ۾ رهيو ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سائن گڏ گهڻو وقت گنجي ٽڪر تي گذاري سائن گڏ مختلف ماڳن تي ڦرندو رهيو. هنگلاج، ناني، لاهوت لکپت. جهونا ڳڙهه ۽ ٻين مختلف هنڌن تي سنڌن تيرٿن ۽ ٽڪين تي به ويو. اهڙيءَ ريت هن سنڌن عادتن، ريتن رسمن، پوڄا، رياضتن جو مشاهدو ۽ ڄاڻ حاصل ڪئي. هن سُر رامڪلي ۾ گهڻن سادن جا نالا وٺي انهن جي عادتن ۽ عبادتن جو ذڪر ڪيو آهي.

لطيف جي جواني جو زمانو هو. هنکي عشق جي چوٽ لڳي هئي، جنهن لاءِ پاڻ چوي ٿو. "عشق نانگ نپٽ خبر ڪاڏن ڪي پوي" هن جي اندر ۾ عشق جي ٻاهه اهڙو پڙڪو ڪاڏو جو هن جي من کي رک ڪري ڇڏيو. هن دنيا جا لڳ لاڳاپا لاهي اڪيلائي اختيار ڪئي. هو پنهنجي ان وقت جي حال جو بيان هيئن ڪري ٿو.

مونکي ماءُ مجاز پڄاري جيئن پڄئو
ورد وظيفا وسريا، رهي ڪانه نماز
هيئڙو بحري باز، چائي چنبن ۾ ڪئو.

شاهه کي عشق جي اندوه وطن ۾ ويهڻ نه ڏنو. پنهنجي واهڻ جا وڻ ڇڏي نڪري پيو ۽ اچي گنجي ٽڪر تي نڪتو. جتي هنکي سنياسين جي صحبت ۽ جوڳين جو سنگ حاصل ٿيو. مجاز حقيقي عشق جي ڏاڪڻ آهي. هاڻي هن مجاز ڪان مٿي وڃڻ تي چاهيو.

فريد الدين عطار پنهنجي مشهور مثنوي "منطق الطير" ۾ حق (سيمرغ) تائين پهچڻ جون ست واديون بيان ڪيون آهن. جن کي طئي ڪرڻ ڪانپوءِ ئي ڪو سيمرغ جي درگاهه ۾ رسائي حاصل ڪري سگهي ٿو. جنهن مان پهرين وادي طلب جي آهي. فريد الدين عطار طلب جي وادي متعلق هڪڙي پکي جي پڇيل سوال جي جواب ۾ ٻڌائي ٿو:

"جڏهن تون طلب جي وادي ۾ داخل ٿيندين. تڏهن توکي هر

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

گهڙي ڪئين تڪليفون درپيش اينديون. ڪئين سال محنت ۽ ڪوشش ڪرڻي پوندي، ڇاڪاڻ تہ هن هنڌ حالتون ئي بدلجي وڃن ٿيون. مال، ملڪ، پٽ، مطلب تہ هر شيءِ کان هٿ کڻڻو پوي ٿو. جڏهن دل هڪ دفعو پاڪ صاف ٿي ويئي تہ پوءِ عالي دربار کان نور وٺڻ شروع ڪري ڏيندي ۽ جڏهن اهو نور تنهنجي دل تي ظاهر ٿيندو تڏهن تنهنجي طلب ۾ بي پناهہ اضافو اچي ويندو، پوءِ تنهنجي رستي ۾ ڪا ڪٽي باهہ ظاهر ٿئي تہ تون عشق جي ماريل پتنگن جيان پاڻ پيو باهہ ۾ سٽيندين. طلب جي درياہ ۾ هوندي بہ پاڻ کي اڃارو سمجهندين ۽ محبوب جي راز کي معلوم ڪرڻ ۾ اهڙو بيتابيءِ سان لڳل هوندين جو ان خاطر، ڪنهن بہ خطرناڪ شيءِ کان نہ گهبرائيندين."

سنڌ جي صوفين حق سان هڪ ٿي وڃڻ جون چار منزلون مقرر ڪيون آهن. شريعت، طريقت، معرفت ۽ حقيقت. سالڪ جڏهن پهريون ٽي منزلون طئي ڪندو تڏهن حق جي حضور ۾ رسندو. شاهہ سُهڻيءَ کي سمجهائيندي چوي ٿو.

ساري سڪ سبق، شريعت سندو سوهڻي
طريقتا تڪو وهي، حقيقت جو حق.
معرفت مرڪ، اصل عاشقن کي.

سهڻي جڏهن تون شريعت، طريقت ۽ معرفت کان اڳتي وک وڌائينديءَ تہ حقيقت تي پهچندينءَ. سر رام ڪليءَ ۾ بہ شاهہ جوڳين بابت ٻڌائي ٿو

راہ شريعت هليا، تفڪرُ طريقون
حال حقيقت رسا، معرفت ماڳون.

سنڌ جي صوفين جي خيال مطابق جڏهن سالڪ جي اندر ۾ حق کي رسڻ جي طلب پيدا ٿئي ٿي ۽ اڳتي وڌڻ چاهي ٿو ۽ هنجي راهہ ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

رستو ڏنل نہ آهي. انڪري هن لاءِ ضروري آهي. تہ ڪو بورائو ساڻ ڪري جو هن کي پلڻ ۽ ڀٽڪڻ کان بچائي ۽ منزل تي رسائي. شاهہ سر سريراڳ ۾ ان جي سمجهاڻي هيئن ڏني تہ:

ري همراهي هاديءَ جي، مور نہ مڙي ماءُ؛
لطف ساڻ لنگهاءِ، لهرو لهرن وچ مان.

تاري وانءُ تراز، منجهان موج ملاح
داهون ڪن درياهہ جون، اونهي جا آڳاهہ
سونهن جي صلاح، وٽ تہ وير لنگهي وڃين.

شاهہ جي زندگي جي ان مجازي عشق واري دور جي مطالعي مان معلوم ٿئي ٿو تہ شاهہ جي اندر ۾ طلب هئي ۽ هن کي ڪنهن اهڙي هستيءَ جي ضرورت هئي جو هن جي رهبري ۽ رهنمائي ڪري. هاڻي هن کي جوڳين، سنياسين، ڪاپڙين، ويراڳين وغيرہ جي سنگ ۾ اهڙا ساٿي ملي وڃن ٿا جيڪي پڻ ان طرف جا راهي آهن. پوءِ انهن ۾ هڪ اهڙو بہ آهي، جو انهن کي طريقت جي سڌي راهہ تي هلڻ جا طريقا پڌائي ٿو ۽ ڪين چوي ٿو تہ جيڪڏهن جوڳي ٿيڻ چاهيو ٿا تہ هن هدايتن تي عمل ڪريو. شاهہ انکي ڪرو ڪوئي ان جو ذڪر هن ريت ڪري ٿو:

جا ڪُر ڏني ڪودڙي، سا تبي لاهيندي لڄ
سندا تہ سهج، چيلو چوندو ڪيترا.

جا ڪُر ڏني ڪودڙي، سامون ڪهڻو سهاءِ
نيئي رسائي ماءُ، اوڏين جي ادب سين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ياد ڪرو ڪن ڪوڏڙيا، ٻَر بازار ويٺا.
پڙهن سَرَ سبحان جي، ڀِين تہ ويٺا.
جيلاڙ مہ سٺا. تيلاہ تشا چاڙهيائون تيہ جا.

گرو جوڳين کي "جي پاڻئين جوڳي ٿيان" چئي مختلف هدايتون ڪري ٿو. شاهہ چاڪاڻ تہ طلب جي وادي ۾ آهي، طريقت جي رمزن کان آگاهہ تيڻ ٿو چاهي تنهن ڪري انهن کي هنئي سان هنڌائي ٿو ۽ گرو جي هدايتن جو سر رامڪلي جي چوٿين داستان ۾ تفصيل سان ذڪر ڪري ٿو.

گرو جيڪا پهرين نصيحت شاهہ کي طالب جي حيثيت ۾ ڪري ٿو اها آهي تہ جي پاڻئين جوڳي ٿيان تہ دنيا ۽ دنيا دارن سان لڳ لاڳاپا لاهي ڇڏ. سالڪ جي راهہ ۾ پنهنجن عزيزن، دوستن جا يا ٻيا دنوي لاڳاپا هڪ رنڊڪ ۽ روڪ آهن. جڏهن طالب انهن ٻنڌڻن کي ڇِندو تڏهن ئي اڳتي وڪ وڌائي سگهندو.

جي پايين جوڳي ٿيان، تہ سڳ سيئي ڇِنُ
وِجي در دوستن جي نانگا ڪيم نِنُ
ٻَٽِ تنين جي ٻِنُ، جَنِ ٻجهي نہ ٻجهنو.

گرو ڪيس ٻي نصيحت ڪندي چوي ٿو، جڏهن دنيا جا سڀ سنگر ٽوڙي ڇڏين تہ پوءِ پنهنجي دل پنهنجي مالڪ سان لڳاءِ. جڏهن تون اهي ٻئي ڳالهيون ڪندين تڏهن تون حقيقي محبت جي توڙ تائين پهچندين.

جي پايين جوڳي ٿيان، تہ سڳ سيئي ٽوڙ
جي جاوا نہ جاپندا، جيّ تنين سين جوڙِ
تہ تون پهچين توڙِ، محبت جي ميدان ۾.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ٿين نصيحت اها آهي تہ جڏهن دنيا جا لڳ لاڳاپا ڇڏين، پنهنجي من ۾ خدا جي محبت پيدا ڪرين تہ پوءِ مرشد جي هدايتن تي عمل ڪر. رب جي راهہ تي رمندي من جون سڀ سڌون ماري ڇڏ ۽ پنهنجي ڏيل جي ڏکن سان ڏيٺ ڪر.

جي پايين جوڳي ٿيان، تہ پر ڳروءَ جي پار
هوائون هنگلاج ڏي، ويندي سڀ وسار
نانگا! ناٿ نهار، سامي وڏي سڪ سين.

جي پايين جوڳي ٿيان، تہ ٿي ڳروءَ جي ڪسِ
ڏک پاڻ کي ڏسِ، سامي وڏي سڪ سان.

انهن ڪانپوءِ جوڳي ٿيڻ لاءِ هن کي جيڪي شرط وڏا وڃن ٿا ۽ هدايتون ڪيون وڃن ٿيون تن ۾ ڪيس چيو وڃي ٿو تہ جي پايين جوڳي ٿيان تہ طمع کي ترڪ ڪَرِ پاڻ کي ڪُهہ بلڪ ڪولن جي ڪولَن جو غلام بڻاءِ، صبر اختيار ڪري ڪيني کي قتلام ڪَر. هر وقت پنهنجي دل ۾ پنهنجي مالڪ کي ياد ڪندو رهہ. "آئون" واري وائي وڃائي ڇڏ. ڪين جو پيالو پي ۽ پنهنجو لباس مٽائي فقيرائو لباس پاءِ، جي تو ائين ڪيو تہ طالب تون وحدت جي وي وڃين پهچندين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهہ عبداللطيف

۽ ڪربلا جو قضيو

اسلامي تاريخ ۾ امام حسين عليہ السلام جي شخصيت کي جو مٿاهون درجو ۽ رتبو حاصل آهي، تنهنجي تعريف ۽ واکاڻ چوڏنهن سو سالن کان وٺي هن وقت تائين جاري آهي. هو پنهنجي خدا جو سچو ٻانهو ۽ پنهنجي رسول جو صدق دل سان پيروي ڪندڙ هو. هن الله جي احڪامن ۽ پنهنجي رسول جي پيغام کي بحال ۽ برقرار رکڻ لاءِ سوين سور ۽ سختيون سٺيون، پنهنجي اولاد، پنهنجي عزيزن ۽ ساٿين جي جان جي قرباني ڏني. اسلام جي حفاظت لاءِ پنهنجو سڀ ڪجهہ قربان ڪرڻ جو عظيم مثال سندس شهادت مان ملي ٿو.

هڪ مومن جي زندگي جو مقصد هن دنيا جي جاهہ و جلال ڌن ۽ دولت، عيش ۽ عشرت کي ٺڪرائي حق جو ساٿ ڏيڻ ۽ سچ جي راهہ اختيار ڪرڻ آهي. امام حسين عليہ السلام جو ڪردار ان نقطہ نگاهہ کان نہ رڳو اسلامي دنيا لاءِ پر سموري انسان ذات لاءِ مشعل راهہ آهي. هن پنهنجو سڀ ڪجهہ لٽائي اهو ٻڌايو تہ حق جي راهہ ۾ پنهنجو سر ڪٽائي ڇڏجي. ٿي سگهي ٿو تہ سچ کي عارضي هار حاصل ٿئي پر اڪثر ڪري آخر فتح حق جي ٿيندي آهي. اهوئي سبب آهي جو هو بي سرو ساماني جي حالت ۾ پنهنجو وطن ڇڏي پنهنجن ٿورن عزيزن ۽ ساٿين جي قافلي سان ڪربلا جي ميدان ۾ اچي پهتو. امام حسين عليہ السلام ڪربلا ۾ پنهنجن ٻارن، ٻاتين، عزيزن ۽ رفيقن جي شهادت کان پوءِ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جڏهن يزيدي لشڪر جي مقابلي لاءِ اُسهي ٿو تڏهن سندس لبن تي هيءَ مناجات جاري آهي، " منهنجا پالڻ وارا مان پنهنجي زندگيءَ کان ان موت کي پسند ٿو ڪريان، جيڪو تنهنجي راهه ۾ ٿئي. منهنجا مولا! مونکي ان ۾ خوشي محسوس ٿي ٿئي ته مان ستر پيرا تنهنجي راهه ۾ شهيد ڪيو وڃان ۽ ان قتل تي فخر ڪيان، جنهن ۾ تنهنجي دين جي نصرت جو راز سمايل هجي."

دنيا ۾ جيڪي جنگيون ٿيون آهن، تن ۾ ڪربلا جي جنگ جو مثال ڳوليو نه ملندو. صديون گذري چڪيون آهن، پر ڪربلا وارو واقعو اڄ به هر مسلمان جي دل ۾ تازو آهي. ڪابه اهڙي اک نه آهي ۽ ڪابه اهڙي دل نه آهي جا امام حسين عليه السلام ۽ سندس عزيزن ۽ ساٿين جي شهادت تي ماتمدار نه آهي.

حضرت شاهه عبداللطيف ڀٽائي کي به امام حسين عليه السلام سان بي انتها محبت ۽ عقيدت هئي هو امام حسين عليه السلام سان پنهنجي محبت جو اظهار ڪندي چوي ٿو.

حسن مير حسين جو جنين نه هيڙي جارُ،
خالق رب جبار، ڪين مرهيندو تنکي.

مير عبدالحسين سانگي "لطائف لطيفي" ۾ ڄڻائي ٿو ته، حياتيءَ جي پوين ڏينهن ۾ شاهه عبداللطيف جي دل ۾ امام حسين عليه السلام جي اُڪير اچي پيدا ٿي. امام حسين عليه السلام جي روضي جي زيارت خاطر ڪربلا معليٰ سنيري نڪتو. واٽ تي هڪڙو خدا رسيدو مريد مليس جنهن چيس، "قبلا هي ڇا؟ ماڻهن کي چوندا ٿا وتو ته اوهان جو ڪفن دفن ڀٽ تي ٿيندو ۽ هاڻ وري ڀڄاڙي جي وقت نڪتا آهيو وڏي سفر تي." انهن اکرن لطيف تي گهرو اثر ڪيو. ڪربلا وڃڻ جو ارادو ترڪ ڪري واپس ڀٽ ڌانهن موٽي آيو. ڀهچندي شرط ويس ڪٽي ڪارو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڏيکيائين ۽ امام حسين عليہ السلام ۽ ڪربلا جي شهيدن جي ياد ۾ سر ڪيڏارو چيائين. هو ڪارن ڪپڙن پائڻ بابت چوي ٿو.

ميـر مدينـا نڪري، آيا نہ موٽي،
ڪارا رڳج ڪپـڙا، ادا نيـروٽي،
آن تنين لاءِ لوٽي، جي مير مسافر رانئيا.

سر ڪيڏاري جو مطالعو ڪندي اهو معلوم ٿئي ٿو تہ لطيف هن سر ۾ نہ صرف امام حسين عليہ السلام سان محبت ۽ عقيدت جو اظهار ڪيو آهي، پر ڪربلا جي سموري قضئي کي امام حسين عليہ السلام جي مديني مان اُسهڻ کان وٺي سندس ڪربلا ۾ آمد ۽ پنهنجن عزيزن ۽ سائين سميت شهيد ٿي وڃڻ جو ذڪر ڪيو آهي.

معاويہ جي وفات کان پوءِ جڏهن يزيد خلافت تي قبضو ڪيو تہ هن وڏ ۾ وڏ ڪوشش ڪئي تہ ڪنهن نہ ڪنهن نموني امام حسين عليہ السلام کان پنهنجي بعيت حاصل ڪري جيئن امام حسين عليہ السلام جي بعيت ڪرڻ ڪري عام مسلمانن تي هن جي فائدي ۾ چڱو اثر پوي. ڇاڪاڻ تہ يزيد بدڪردار هو ۽ اسلام جي پوري پابندي نہ ڪندو هو تنهن ڪري امام حسين عليہ السلام هن جي بعيت ڪرڻ کان انڪار ڪري ڇڏيو. يزيد کي ان ڳالهہ تي نهايت پريشاني ٿي. هن مديني جي حاڪم وليد بن عتبہ کي لکي موڪليو تہ يا تہ امام حسين عليہ السلام کان بعيت وٺو يا سندس سر مون ڏانهن ڏياري موڪليو. لطيف يزيد جي ان روش ڏانهن اشارو ڪندي چوي ٿو.

سختي شهادت جي، سُڻ! شادي، جو ڏيهہ
ذرو ناہ يزيد کي، نـورو ٿي نيـهہ،
مرگ آهي ميـهہ، عليءَ جي اولاد کي.

يزيد مديني جي حاڪم وليد بن عتبہ جو خط امام حسين ع

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڏانهن موڪليو. امام حسين عليہ السلام خط پڙهڻ ڪانپوءِ اهو بهتر سمجهيو تہ مديني مان ڪوچ ڪري سلامتي واري شهر مڪي ڏانهن وڃجي، تنهنڪري امام حسين عليہ السلام پنهنجي اهل و عيال سان مڪي شريف ڏانهن روانو ٿيو. مديني ڇڏڻ جو ذڪر لطيف ڏک سان هيئن هڪ وائيءَ ۾ ڪري ٿو:

آج مير مومن جا، مدينو ڇڏجي هلئا.
مدينو ڇڏي هلئا، سي مدينو لڏي هلئا،
هيءَ! هيءَ! مدينو ڇڏي هلئا!
سج چنڊ مصطفيٰ ڏي، يڪدل گڏي هلئا.
هيءَ! هيءَ! مدينو ڇڏي هلئا!
هيءَ! حي! انڌارو ٿيو، آن ري، تارا لڏي هلئا.
هيءَ! هيءَ! مدينو ڇڏي هلئا!

۽ شاه پنهنجي هڪ بيت ۾ امام حسين عليہ السلام جي قافلي جي مديني مان رواني ٿيڻ جو بيان ڪندي چوي ٿو:

مير مدينئا نڪري، رڙهيا مٿي رند.
گهوڙا تن گهوٽن جا، پرئا مٿي پند.
جتي رهئا راتڙي، سي سونهارا هند.
ڪلا، ڪرنگر ڪند، جهرن جونجهارن جا

امام حسين عليہ السلام جڏهن مڪي پهتو تہ مڪي شهر جي مائهن جا ٽولن جا ٽولا سندس خدمت ۾ حاضر ٿيڻ لڳا. مڪي جي والي سعد بن عاص يزيد ڏانهن لکي موڪليو تہ. "مائهن جو لاڙو امام حسين عليہ السلام ڏانهن اهڙو تڪڙو وڌي رهيو آهي، جنهن جو ڪو جواب ئي ڪونهي." انهيءَ تي يزيد امام حسين عليہ السلام کي مڪي ۾ شهيد ڪرڻ جون سازشون ڪرڻ لڳو ۽ ٻي طرف ڪوفين طرفان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

امام حسين عليہ السلام ڏانهن خطن تي خط اچڻ لڳا تہ توهان هيڏانهن هليا اچو اسين توهان جا تابع آهيون.
شاهہ چوي ٿو:

ڪوفين ڪاغذ لکيو، وچ وجهي الله،
اسين تابع تنهنجا، تون اسان جو شاهہ،
هيڪر هيڏي آءُ تہ تخت تابيني تنهنجو.

ڪوفين طرفان امام حسين عليہ السلام ڏانهن موڪليل هڪ خط ۾ لکيل هو.

"الحمد لله توهان جو وڏو دشمن (معاويہ) مري ويو. هاڻي اوهان اسان جي رهنمائيءَ لاءِ تشريف فرما ٿيو. جڏهن اوهان هيڏانهن جو قصد ڪندا، اسان ڪوفي جي حاڪم کي ڪوفي جي شهر مان ڪڍي ڇڏينداسين. اسان ان ڪان ڏار تي ويا آهيون ۽ جمعي جي جماعت ۾ هن سان شريڪ نہ ٿيندا آهيون."

ڪجهہ خطن ۾ لکيل هو. "جيڪڏهن اوهان تشريف فرما نہ ٿيندا تہ ان گناهہ جو بار اوهان تي آهي."

امام حسين عليہ السلام جڏهن مڪي مان ڪوفي ڏانهن وڃڻ جون تياريون ڪيون تہ سندس عزيزن خير خواهن کيس گهڻيون منتون ڪيون تہ هو اتي نہ ڪري ڄاڪاڻ تہ ڪوفين جي بيوفائي ايامن ڪان مشهور آهي، چوڻي آهي، "ڪوفي لا يوفي". يعني ڪوفين ۾ وفا ڪانهي. اڳتي هلي اها ڳالهہ ڪوفي وارن تي سچ ثابت ٿي. هو ڪوفي جي حاڪم عبيدالله ابن زياد ۽ يزيد .جي دباءَ ۽ لالچ ۾ اچي امام حسين عليہ السلام سان بيوفائي ڪري وڃي يزيد جا حمايتي ٿيا. لطيف چوي ٿو.

ڪوفين قهر ڪئو، ٿيا حمايتي يزيد جا،
پليتن کي پڙ ۾، ورنه وچ پئو،
سدر هون سهو، شير شهادت رسئو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

امام حسين عليہ السلام مدينو ڇڏي مڪي انڪري آيو هو تہ اتي سندس جان بچي ويندي، مگر هن کي مڪي معظم ۽ ڪعبہ محترم ڇڏڻ تي بہ مجبور ڪيو ويو. ايتري قدر جو پاڻ حج بہ نہ ڪري سگهيا حج کي عمره ۾ بدلي مڪي مان روانا ٿيا. شاهہ امام حسين عليہ السلام جي مڪي مان رواني ٿيڻ جو ذڪر ڪندي چوي ٿو تہ. مڪي جا ماڻهو امام عليہ السلام جي رواني ٿيڻ تي روئي رهيا هئا. مگر الله جو حڪم هو، تنهنڪري امام حسين عليہ السلام وڃي رهيو هو.

ڏنو محرم ماه، سنڪو شهزادن ٿيو.
مڪي مديني ماڻهين، رونو مٿي راه،
ته واحد کي واه، ـڪم مهرائي ڪري.

جڏهن مڪي جي ماڻهن امام حسين عليہ السلام کي روڪڻ جي ڪوشش ڪئي تہ پاڻ چيائون، "جي مان ڪول جي ٻر ۾ ڇپي وڃان تہ بہ مونکي ڳولي قتل ڪيو ويندو ۽ ٻڌو منهنجي ناني چيو آهي تہ، مڪي جي حرمت هڪ دنبي جي قتل سان برباد ڪئي ويندي. ڊڄان ٿو تہ اهو دنبو مان ئي نہ ڪوٺيو وڃان. منهنجي خواهش آهي تہ مڪي کان ٻاهر چاهي اها گراٺ پري هجي قتل ڪيو وڃان."

يزيد سمجهيو ٿي تہ مڪي ۾ امام حسين عليہ السلام جي حج جي موقعي تي قتل ٿيڻ سبب وڏو هنگامو برپا ٿي پوندو ۽ بدنامي بہ گهڻي ٿيندي، پر جي امام حسين عليہ السلام ڪوفي ويو تہ اتي سندس قتل آسان ٿي پوندو. امام جسين عليہ السلام کي ڪوفي ڏانهن ويندي واٽ تي خبر ملي تہ ڪوفي غداري ڪري ڦري ويا آهن ۽ هتي سندس موڪليل قاصد مسلم بن عقيل ۽ سندس ٻن معصوم ٻچن کي قتل ڪري ڇڏيو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

محرم جي پهرين تاريخ امام حسين عليہ السلام جو قافلو سفر ۾ روان هو تہ پريان سوارن جو ٽولو ايندو نظر آيو. ان ٽولي جو مهندار حر بن رياحي هو. هو امام حسين عليہ السلام جي خدمت ۾ حاضر ٿيو ۽ چيائين تہ ڪيس حڪم آهي تہ "آءُ اوهان کي گرفتار ڪري ابن زياد وٽ حاضر ڪيان". امام حسين عليہ السلام چيو تہ "منهنجي جيئري تہ ائين ٿي نٿو سگهي" پوءِ حُر امام حسين عليہ السلام کي مشورو ڏنو تہ رات جي وقت ماٺ ميٺ ۾ ڪنهن پاسي هليا وڃو. صبح جو وري حر کي پنهنجي پٺيان ايندو ڏسي امام حسين پڇيو تہ "هاڻي وري ڇاهي؟" حر وراڻيو. "ڪنهن جاسوس چغلي هنئي آهي. هاڻي مونکي حڪم آهي تہ مان اوهان کي ڪنهن سُڃي هنڌ تي روڪي ڇڏيان. هو گفتگو سان گڏ هلي بہ رهيا هئا ٦١ هجري ٽين تاريخ ڇنڇر جو ڏينهن هو. امام حسين عليہ السلام هلندو فرات ندي جي ڪناري ماريہ جي ميدان ۾ اچي پهتو. اتي عمر بن سعد چار هزار سپاهي وٺيو اڳ ئي ويٺو هو. اوچتو امام حسين عليہ السلام جي گهوڙي هلڻ کان قدم روڪي ڇڏيو. پاڻ ماڻهن کان پڇيائون "هن زمين کي ڇا چوندا آهيو؟" ماڻهن ٻڌايو "ڪربلا". اهو ٻڌي امام حسين عليہ السلام چيو هي "ڪرب ۽ بلا" جي زمين آهي. هتي قضا الاهي اسان کي ڳلي لڳائيندي."

جڏهن امام حسين عليہ السلام کي يزيدي لشڪر فرات ندي کان پري خيمن کوڙڻ تي مجبور ڪيو تہ عمر بن سعد کي جنهن کي امام حسين عليہ السلام سان جنگ جوٽڻ ۽ امام حسين عليہ السلام کي شهيد ڪرڻ جو ڪم سونپي لشڪر جو مهندار بڻائي موڪليو ويو هو ابن زياد جو خط پهتو تہ امام حسين عليہ السلام تي بعيت جي سختي ڪر جيڪڏهن هو نہ مڃي تہ سندس پاڻي بند ڪري ڇڏ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ابن زياد جو حڪم ستين محرم تي پهتو ۽ ائين محرم کان امام حسين جو پاڻي بند ڪيو ويو جنهن ڪري امام حسين جي قافلي وارن کي سخت تڪليف پهتي ۽ بيحال ٿي ويا شاهه اهو منظر هيئن چٽيو آهي:

ڪوفي ڪربلا ۾، پاڻي نـه پيــــارين،
اتي علي شــاهه ڪي، شــهــزادا ســارين،
نڪرنو نهارين، چڙهه، مير محمد عربي!

واٽي جي هڪ بند ۾ امام حسين عليه السلام جي پاڻيءَ جي تنگي تي ڏک جو اظهار ڪندي شاهه چوي ٿو:

ان نـه پاڻي انڪي، نڪـو اٽـڙن مـيـه
مؤمنا ماتام! واويلا.

يزيد طرفان ڪوفي جي والي عبيد الله بن زياد عمر بن سعد ۽ ٻين ماڻهن جي سپه سالاريءَ هيٺ امام حسين عليه السلام جي مختصر ماڻهن جي مقابلي لاءِ وڏي تعداد ۾ لشڪر موڪليو هو. تاريخ نويس ان جو تعداد پنجاهه هزار تائين لکيو آهي ۽ امام حسين عليه السلام ۽ سندس ساٿين تي اُن جو ڪو اثر نـه ٿيو. هنن الله جي راهه ۾ پنهنجي جان قربان ڪرڻ ئي بهتر سمجهي. شاهه چوي ٿو:

ڪربلا جي پڙ ۾ خيــمــا ڪــوڙيائون،
جهيڙو يزيد سامهون، جنبي جوڙيائون،
منهُ نـه مــوڙيائون، پـسي تاءُ ترار جو

شاهه عبداللطيف انهن ماڻهن جي يزيد جو پاسو وٺي امام حسين عليه السلام سان جنگ ڪرڻ آيا، تي افسوس ڪندي چوي ٿو:

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جنين جهيڙئو ڪال، عليءَ جي اولاد سين
هيءَ! تنين جي حال، جي حمايتي يزيد جا

شاهه عبداللطيف امام حسين عليه السلام جي شهادت جو ذڪر جنهن سر ۾ ڪيو آهي ان کي ڪيڏارو ڪوٺيو ويو آهي. ”ڪيڏارو“ لفظ جي معنيٰ آهي، جنگ ۽ جنگ جو ميدان. جيتوڻيڪ هن سر ۾ شاهه قضئي ڪربلا جو پيو احوال اشارتاً ٿورو گهڻو ڪيو آهي. مگر سندس توجه جو مرڪز ڪربلا جو جنگ جو ميدان رهيو آهي جتي هن امام حسين ۽ سندس مختصر ساٿين جي يزيد جي وڏي لشڪر سان دليرانه جنگ ۽ الله جي راهه ۾ مرڪي مرڻ جو بيان وڌيڪ تفصيل سان ڪيو آهي.

عاشورن جو جمعي جو ڏينهن، محرم جي ڏهين تاريخ ٦١ هجري نمودار ٿيو. جنهن دنيا کي سياهه پوش ڪيو ۽ رت جا ڳوڙها وهرايا. ان ڏينهن علي ۽ فاطمه جي باغ ۾ خزان آئي ۽ محمد جو گلشن اجڙي ويو. ان ڏينهن سج لڙئي کان اڳ لڙائي جو آغاز ٿيو. ابن سعد جو حڪم ملنديئي سندس لشڪر جنگ لاءِ وڌيو. مگر حر ابن يزيد رياحي لشڪر کان علحده ٿي بيٺو. يزيدي لشڪر کان منهن موڙي، لشڪر ۾ پنهنجي مان ۽ مرتبي، جاهه و جلال کي ٺوڪر هڻي امام حسين عه جي خدمت ۾ هليو آيو. هن سمجهيو ٿي ته يزيدي فوج ۾ رهڻ سان دنوي فائدو آهي ۽ امام حسين عليه السلام سان ساٿ ڏيڻ سان موت ملڻو آهي، پر هن اهو بهتر سمجهيو ته پنهنجي نبي جي ڏوهٽي تان سر قربان ڪري الله ۽ سندس رسول صلعي الله عليه وآله وسلم جو راضپو حاصل ڪجي. شاهه حر جي آمد جي خبر هيئن ٻڌائي ٿو؛

حر هلي آئيو، ماڻجهي مردانو،
آهيان عاشق اڳ جو، پتنگ پروانو،
مان راضي ٿئي رسول رب جو، نبي تو نانو
هي سرُ سمانو، ڪهوٽ مٿائين ڪهوريان.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

امام حسين جي خدمت ۾ حاضر ٿيڻ کان پوءِ حر امام حسين عليہ السلام کان جنگ جي اجازت ورتي ۽ جنگ جي ميدان ۾ يزيدي لشڪر سان وڙهندي شهيد ٿي ويو. شاهه چوي ٿو:

هٿي هدايت حــــر کي ازل کـــــان اصـــــلا
چڙهـــي آيـــو جنـــگ تـــي هـــلـــي هــن پـــارا
ايندي ڇپائين امـام کي، ڪـهـوريس آنءُ متـاءُ
لا يُڪلّف الله نفساً الاّ وَسعها، جيڪا پڄندم سا
ڪهوٽ ۾ لڳا ڪهاءُ هي ۾ شير شهيد ٿـيـو.

امام حسين عليہ السلام جي ساٿين جي ميدانِ جنگ ۾ آمد جو نظارو بيان ڪندي شاهه چوي ٿو. ڌرتي ڌٻڻ لڳي ۽ آسمان لرزڻ لڳو.

ڪـامـل ڪـربـلا ۾، آيـا جـنـگ جوان.
ڌرتي ڌٻي، لرزي، تـر ٿلـٿـا آسـمـان.
ڪره هٿي ڪان، هو نظارو نيـهـن جو.

امام حسين جي ساٿين اهو پڪو پہ ڪيو هو تہ امام حسين جي مٿان قربان ٿيڻو آهي، پٺتي هٽڻو ناهي، بهادري سان وڙهڻو ۽ وڙهي مرڻو آهي.

آيـا اجارين تـنـڪ!. تـراريون ٽِـٺـــرا.
سانگيون سائن هٿ ۾، ڪُلنٺون نہ لاهين.
اُيـــائي آهين، مُهـــائي مـــرڻ تـي.

ڪاري ڪڪر هيٺ، مون جهيڙيندا ڇڏ ٿا.
ڪارا ڪَندَ هٿن ۾، اڙل وڇيـرا هيٺ.
تي تنين سين ڏيٺ، موٽڻ جنين ميـهـڻـو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آخر امام حسين عليہ السلام جي ساٿين امام حسين عليہ السلام جي مٿان وڙهندي پنهنجا سر فدا ڪيا. شاھ چوي ٿو انهن شهيدن کي حورن سهرا ٻڌا.

ڪوپا ڪلي ڪوڏيا. راوت ڪين رهن.
سائن سِرَ فدا ڪيا اڳيان امامن.
يُجاهدون في سبيل الله. ڪم اهو ئي ڪن.
حورون هار ٻڌن، سهرا شهيدن کي.

امام حسين جي ساٿين سان گڏ امام جا ڀائر . پٽ ڀائٽيا بہ جنگ جي ميدان ۾ شهيد ٿي ويا. جن ۾ امام حسين جو ڀاءُ حضرت عباس. پٽن ۾ حضرت علي اڪبر ۽ حضرت علي اصغر ۽ ڀائٽيو حضرت قاسم عليہ السلام بہ شامل آهن. شاھ چوي ٿو:

ڪوپا ڪلي ڪوڏيا. سائو سلحدار.
هڪ ڀائر. ٻيا ڀائيا. ٽيا جاني جگر يار.
آرڙن ۾ احسان سين. سوهنا ٿيا سردار.
حورن ٻڌا هار، سهرا شهيدن کي.

شهيدن جو درجو بيان ڪندي شاھ چوي ٿو تہ الله جي راھ ۾ سر ڏيڻ ڪري الله کين فردوس نصيب ڪيو ۽ پنهنجي روءِ جو نظارو ڀاڻيو.

جنت سندن جوءِ. فائق ٿليا فردوس ڏي.
فاني ثنا في الله ۾. هوءِ ۾ ٻشاهوءِ
رب ڏيکارين روءِ. اُنين جي احسان سين.

امام حسين عليہ السلام پنهنجي ڀاءُ امام حسن عليہ السلام جي وصيعت تي حضرت قاسم جي شادي پنهنجي نياڻيءَ سان ڪربلا جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ميدان ۾ ڪرائي. شادي واري صبح حضرت قاسم جو امام حسين عليہ السلام کان جنگ جي اجازت وٺي حق جي راه ۾ شهيد ٿيڻ لاءِ اچڻ جو نظارو شاه هيئن بيان ڪري ٿو:

ڪانڌي ڪارين ڪپڙين، ور ونائيو آهُه،
جِتِ سانگين جي، سَٽَ وهي اتي وِکَ وڌندي پاءِ
تان تان پوءِ مَ پانءِ، جان جان نونڌي نہ چڙهين.

امام حسين عليہ السلام جا سڀ رفيق، يائر، پاٽنيا ۽ پٽ شهيد ٿي ويا. خيمن ۾ ماتم مچل هو. عورتون شهيدن تي ماتم ڪري رهيون هيون. شاه چوي ٿو:

جهمنديون اچن، جهوليون جهنجهارن جون
پايو پَڪ پهارَ جا ان جون وهون واڪا ڪنِ
پٽيـن، پار ڪدِن، رڻ ڳجهو راڙو ٿئو.

هاڻي امام حسين عليہ السلام اڪيلو رهجي ويو. يزيدي لشڪر سان مقابلي ڪرڻ جي تياري ڪرڻ لڳو. شاه چوي ٿو:

چار ترارين چيلهہ سين ٻڌي ٻہ پاڳون
اڳين جون آڳون، ڪونر ڪلي ۾ موڪيون

امام حسين عليہ السلام حضرت محمد صلعم ۽ حضرت علي عليہ السلام جي پڳ سر تي رکي ذوالفقار تلوار ڪٽي ذوالجناح تي سوار ٿيو. اتي ڪيس پنهنجا شهيد ٿيل پٽ عزيز ۽ ساٿي ياد آيا. چوڻ لڳو. "افسوس جو هاڻي منهنجي مدد ڪرڻ وارو ڪو بہ نہ رهيو. سڀ شهيد ٿي ويا. ظاهري زندگي کان محروم منهنجي مدد ڪيئن ڪري سگهندا."

ڪهوڙو ڪهوٽ پلاڻيو، مٿس زين ڌري،
علي شير ٻچن ڪي. اُيو سڌ ڪري،
قضا ڪيئن ٽري، جيئن امر الاهي آئيو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

امام حسين ميدانِ جنگ ۾ آيو تہ يزيدي لشڪر امام حسين تي حملا ڪرڻ شروع ڪيا. ان جي باوجود جو امام حسين عليہ السلام پنهنجي عزيزن جي شهادت جي غم ڪان چور هو ۽ ٽن ڏينهن جو اڃايل هو. مگر عليءَ رضہ جي اولاد هو وڏي بهادري ۽ همت سان يزيدي فوج جو مقابلو ڪرڻ لڳو. شاهہ امام حسين عليہ السلام جي لڙائي جو منظر هيٺن بيان ڪري ٿو:

پاونگ ايـــــو پڙ ۾، هٿي هزاري هول،
جوهرَ ۽ جڙاءِ سين، ڪامل ســر ڪنگول،
رتو رتِ رتول، مـولهـيـو سَر حُسين جي.

امام حسين جي جنگ ڏسي عمر بن سعد لشڪر کي گڏجي حملي ڪرڻ جو حڪم ڏنو. امام حسين عليہ السلام جي جسم تي تيرن، ڀالن ۽ تلوارن جا تمام گهڻا زخم رسيا. سندس خون سان ڪربلا جي زمين ۽ سندس گهوڙي جا پير رڱجي لال ٿي ويا.

ڪربلا ڪـڪـــوري، ڏلـــڏلِ رتا پيـــر
ســتون ڏيندي شـيـر، متاءِ سڄ مرڪيو.

ٽيهري جو وقت اچي ٿيو. امام حسين گهوڙي تان هيٺ پٽ تي ڪري پيو. شمر ڪيس شهيد ڪرڻ لاءِ ٽپ ڏئي وڃي ڇاتيءَ تي ويٺو. امام حسين چيس، "ٿورو صبر ڪر، نماز جو وقت ٿيو آهي. مهلت ڏينم تہ پنهنجي مالڪ جي حضور ۾ آخري سجدو ڪري فرض پورو ڪري وٺان." شمر امام حسين عليہ السلام جي سيني تان لهي هيٺ ٿيو. امام حسين عليہ السلام نماز پڙهڻ شروع ڪئي ۽ سجدي ۾ ويو تہ شمر خنجر سان سندس سر مبارڪ ڌڙ ڪان ڌار ڪري ڇڏيو.

دوست ڪهـائي دادلا، محب مـارائي،
خاص خليلن کي، سختيون سهائي،
الله الصمد بي نياز، ساڪري جا حال
انهيءَ منجهہ آهي، اونهي ڳالهہ اسرار جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

شاهہ امام جي قلم ڪيل سر جو نهايت دلسوز منظر بيان ڪيو آهي.

ڏاڙهي رت رتياس، ڏند تہ ڏارهون گل جين،
چوڏهي ماه چنڊ جين، پڙ ۾ پاڳڙياس،
ميڙي ۾ محمد جي، مڙ مرڪي ماس،
تنهن سورهيہ کي شاباس جو متي پڙ پرزا ٿئي.

امام حسين جي شهيد ٿيڻ سان خيمن ۾ ماتم پئجي ويو. بيبيون پار ڪڍي اوسارڻ لڳيون. شاهہ چوي ٿو:

مہ متاهان جن جا، سي پٽيو ڪڍن پار
جيڏيون جن جهنجهار، اجاري سڀ اجا ڪئا.

نہ صرف خيمن ۾ پر امام حسين عليہ السلام جي شهادت تي زمين آسمان ۾ ماتم پئجي ويو. ساري ڪائنات ۾ امام جو غم ڇانئجي ويو پکي، جانور، ماڻهو، ملائڪ سڀ هن ڏک ڀري قضئي تي روئڻ لڳا.

حسن مير حسين کي، رنو ٿن ٽولن،
ڪهر مانهنين،جهنگ مروئين، اين ۾ ملڪن،
پکن پاڻ پڇاڙئو، تہ لڏئو هوت وڃن،
الا شهزادن، سويون ڏين سچا ڏٺي.

ڪربلا جي قضئي جي خبر ساري جهان ۾ پکڙجي وئي. امام حسين عليہ السلام پنهنجي قرباني ڏئي پنهنجن وڏن جو مان ۽ مرتبو قائم رکيو.

حسن مير حسين جي سٽي جَنگ جَهان،
اَڏاٿا اور ڪري، ڪارين پکين ڪان،
پي ڏاڏاٿا پاڻ، سيد سڀ ملهائيا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهه عبداللطيف امام حسين جي شهادت تي حيرت جو اظهار ڪندي چوي ٿو ته ھي سختي جيڪا الله جي پاران پنهنجي پياري ھاٿهي امام حسين عليه السلام جي سرتي آئي، جنهن مرڪي الله جي راھه ۾ پنهنجو سڀ ڪجهه لٽايو. ھڪ الاھي راز آھي. ان راز کي عام ماڻهو نه پر الله جا رند ئي رسي سگهندا.

سختي شهادت جي، نورو ئي ناز،
رند پروڙن راز، قضئي ڪربلا جو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهه جا پاراتا ۽ دعائون

انسان کي زندگي ۾ ڪيترن پاڻ جهڙن انسانن. ٻين ساهه وارن. مختلف شين ۽ زندگيءَ جي ڪيترن اهڙن واقعن سان واسطو پوي ٿو جي ڪڏهن هنکي سرهائي ۽ خوشي ڏين ٿا ۽ ڪڏهن غم ۽ ڏک. انسان قادر جي پيدا ڪيل ٻين جيون جي ڀيٽ ۾ وڌيڪ حساس ٿئي ٿو. هن سان ڪنهن ٻئي انسان جي چڱي هلت ۽ سٺو برتاءُ هن ۾ خوشي ۽ سرهائي پيدا ڪري ٿو ۽ جيڪڏهن هو ڪنهن ڪان سندس هلت ڪري تمام گهڻو سرهو ٿئي ٿو ته هن جي اندر مان هن لاءِ دعا نڪري ٿي. پر جي ڪو انسان هن سان برو هلي ٿو. تڪليف ۽ رنج پهچائي ٿو ته هن جي اندر ۾ ڏک ۽ غم پيدا ٿئي ٿو. پر جي اها هلت اهڙي خراب آهي جو اڪيلي انسان کي گهرو صدمو رسائي ٿي ۽ سندس اندر کي وڍي وجهي ٿي ۽ هن ۾ ڪروڌ، ڪاوڙ ۽ غصو پيدا ڪري ٿي ته هن جي اندر مان گهڻي سور سبب ٽڪ ۽ پاراتو نڪري وڃي ٿو.

ڪيترن وقتن تي ان ماڻهوءَ لاءِ، جنهن ڪان دل راضي هوندي آهي جنهن سان پيار، محبت ۽ همدردي هوندي آهي، دعا نڪرندي آهي ۽ ڪڏهن دعا پياري جي پار لاءِ به نڪرندي آهي. ماءُ جي دل مان اولاد لاءِ نڪرندڙ دعا به دعا آهي ۽ عاشق جي دل مان محبوب لاءِ نڪرندڙ دعا به دعا آهي.

تاريخ، ادب، سوانح عمرين ۽ ٻين ڪتابن ۾ پڙهن. پاراتن ۽ دعائن جا ڪيترائي عجيب ۽ غريب واقعا ملن ٿا ڪڏهن ڪن بزرگن ڏکوئجي ڪن کي پاراتا ڏنا آهن ۽ ڪڏهن مهربان ٿي ڪن جي حق ۾ دعا ڪئي آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

تاريخ جي ورقن ۾ شيخ حمّاد جمالي جو ڄام جوڻي لاءِ پاراتو ۽ ڄام تماچي لاءِ دعا وارو واقعو هن ريت محفوظ آهي تہ جڏهن سنڌ تي محمد تغلق جي ڪاهہ جي شڪست جو بدلو وٺڻ لاءِ سلطان فيروز شاهہ ڪاهي آيو تہ ڄام جوڻي جي سازش سبب سلطان فيروز شاهہ ڄام تماچي کي نظر بند ڪري پاڻ سان دهليءَ وٺي ويو. ڄام تماچي جي نظر بند ٿيڻ کانپوءِ ڄام جوڻو "علاؤالدين" جي لقب سان سنڌ جي حڪومت جون واڳون سنڀاليون. سنڌ جي ماڻهن کي ڄام جوڻي لاءِ ڪابہ محبت ڪانہ هئي پر ڄام تماچي لاءِ گهڻو پيار هو.

شيخ حماد بن رشيد الدين جمالي سنڌ جي وڏن بزرگن مان هو. جنهن کي اها خبر پئي تہ ڄام جوڻي ڪهڙي ريت سازش ڪري ڄام تماچيءَ کي نظر بند ڪرايو آهي تہ هن جي دل ۾ ڄام جوڻي لاءِ ڪاوڙ ۽ ڄام تماچي لاءِ همدردي پيدا ٿي ۽ بي ساختہ هن جي زبان مان ڄام جوڻي لاءِ پاراتو ۽ ڄام تماچي لاءِ دعا بيت جي صورت ۾ نڪتي.

جوڻو مست اوٺو، ڄام تماچي آهہ

سباجهي پاجهہ پئي، توسين ٿئو راهہ!

درويش جي پاراتي ۽ دعا اثر ڪيو جلد ئي ڄام تماچي سنڌ واپس آيو ۽ ڄام جوڻي کان حڪومت وٺي سنڌ جو والي ٿي ويٺو.

شاهہ عبداللطيف جي زندگيءَ جي احوال جي مطالعي مان معلوم ٿو ٿئي تہ شاهہ ڏمرجي ڪن کي پاراتو ڏنو آهي ۽ ڪن جي حق ۾ دعائون ڪيون آهن. سنڌس مغل بيگ کي ڏنل پاراتي جو احوال هن ريت آهي تہ شاهہ عبداللطيف پنهنجي نئين جواني ويل مرزا مغل بيگ جي نياڻي تي عاشق ٿي پيو. انهيءَ ڳالهہ تي مرزا مغل بيگ ۽ سندس عزيز

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪاوڙجي پيا. شاهه عبداللطيف ۽ سندس عزيزن کي آزارڻ لڳا ايتري قدر جو هو مرزا مغل بيگ جي حويلي وٽان لنگهي به نه سگهندا هئا لاچار پنهنجي ڳوٺ ڪوٽڙيءَ مان لڏي ٿورو پريرو جدا پاڙو ٻڌي وڃي ويٺا. شاهه عبداللطيف جي لڏ پلاڻ کان ٿورو عرصو پوءِ ڪي دل ذات جا ڏاڙيل مرزا مغل بيگ جي گهر ۾ گهڙي سندس سمورو مال متاع ڪٽي ويا. مرزا مغل بيگ کي ان واردات جو پتو پيو ته هن پنهنجا ماڻهو ساڻ ڪري ڏاڙيلن جي پٺيان وڃڻ لڳو. جڏهن مرزا مغل بيگ شاهه عبداللطيف جي ويڙهي وٽان اچي لنگهيو ته شاهه عبداللطيف پنهنجي ماڻهن سميت سندن سات ڏيڻ جي آڇ ڪئي. مرزا مغل بيگ کي شاهه تي خار هئي سو هن نه صرف مدد وٺڻ کان انڪار ڪيو بلڪ شاه عبداللطيف کي گهڻو گهٽ وڌ ڳالهيائين. شاهه عبداللطيف کي سندس اڻ ڏنگي هلت ۽ لفظن تي ڏاڍو رنج پهتو ۽ سندس زبان مان بي اختيار هي پاراتو نڪتو.

بيگ تنهنجي بيگي ڪوٽڙيءَ ۾ ڪان

اٿم آس الله ۾، دل ماريني مانَ

ان پاراتي جو اثر اهو نڪتو جو مرزا مغل بيگ ۽ سندس ساٿي دل ڏاڙيان جي مقابلي ۾ مارجي ويا.

ڳلان نالي عورت لاءِ شاهه عبداللطيف جي دعا وارو واقعو هن ريت بيان ڪيو ٿو وڃي ته ڳلان نالي هڪ سهڻي نوجوان عورت شاهه جي مجلس ۾ حافظ جو هي غزل جنهن جو مطلع آهي.

دل مي رود زدستم صاحبدلان خدارا

دردا ڪه راز پنهان خواهد شد آشڪار

(منهنجي دل قابو ڪندڙ منهنجي دل منهنجي هٿن مان وڃي رهي آهي افسوس منهنجي دل جو لڪل راز پڌرو ٿيڻ وارو آهي).

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڏاڍي دلفريب ۽ ڏک ڀريل انداز ۾ ڳايو جڏهن هوءَ هن شعر تي پهتي.

در ڪوي نيڪنا مي، مارا گذر نہ دادند
گر تو نمي پسندي تغير ڪن قضارا.

(نيڪيءَ جي راهہ تي مونکي وڃڻ ئي نہ ڏنو اٿائون. جيڪڏهن توکي اهو پسند نہ آهي تہ منهنجي قضا بدلائي ڇڏ) تہ محفل تي رقت طاري ٿي وئي ۽ فقيرن جي جماعت تي روح ۽ بي خودي ڇانئجي وئي. گلان هٿ ٻڌي شاهہ عبداللطيف کي عرض ڪيو تہ منهنجي حق ۾ ڪا چڱائيءَ جي دعا ڪريو جيئن هن گندي پورهئي کان ڇوٽڪارو حاصل ٿئي. شاهہ ان وقت وجدواري حال ۾ هو تنهن ڪيس دعا ڪئي. "گلان مان ڪل ٿيندو تنهنجي شادي سنڌ جي حاڪم سان ٿيندي تنهنجي پيٽان ۾ بادشاهہ جمندو جو پيءُ کان وڌيڪ مان مرتبي وارو ٿيندو."

شاهہ جي دعا جو هي اثر ٿيو جو گلان جي شادي سنڌ جي حاڪم ميان نور محمد ڪلهوڙي سان ٿي ۽ کيس غلام شاهہ نالي پٽ ڄائو جو پيءُ کان وڌيڪ نالي وارو ٿيو.

شاهہ عبداللطيف پنهنجي ڪلام ۾ سنڌ جي لوڪ داستانن کي اهڙي انداز ۾ بيان ڪيو آهي جو اهي ٻڌندڙن جي دلين تي جادو جو اثر ڪري ٿا ڇڏن. شاهہ انهن لوڪ داستانن کي پنهنجي معجزہ نمان زبان سان ابدي بنائي ڇڏيو آهي. شاهہ کان اول ڪن شاعرن انهن لوڪ داستانن کي بيان ڪيو آهي پر اهڙي تفصيل سان نہ جهڙي تفصيل سان شاهہ عبداللطيف جي بيان ڪيل داستانن ۾ ڪردار ۽ داستانن جا پيا پهلو اڀري اسان جي سامهون ٿا اچن. شاهہ جي داستانن جا ڪردار اسان جي زندگين جي ڏکن سورن، ڪل خوشين، خوبين ڪامين، اوڻ اوڇاين جي ترجماني ڪندڙ ڪردار آهن. شاهہ جي داستانن جا ڪيترا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مکيہ ڪردار نهن کان وٺي چوٿيءَ تائين محبت سان سرشار آهن. شاھہ جا ڪردار نهايت حساس آهن. اهي جڏهن ڪنهن کان ڏکوئجن ٿا ۽ سندن دلين ۾ ڪنهن لاءِ رنج پيدا ٿو ٿئي اهي انکي پٺون ۽ پاراتا ٿا ڏين ۽ جي ڪن کان ڪين خوشي ۽ راحت نصيب ٿي ٿئي يا انهن کي ڪنهن سان محبت آهي تہ پوءِ انهن لاءِ سندن وات مان دعا نڪري ٿي وڃي. وقت تي شاھہ داستان جي راوي جي حيثيت ۾ پاڻ بہ ڪن کي پاراتا ٿو ڏئي ۽ ڪن کي دعائون.

شاھہ سريمن ڪلياڻ ۾ موکيءَ متارن جو مختصر بيان ڪيو آهي. هي داستان سنڌ جا سگهڙ هن ريت ٿا بيان ڪن تہ ڪو نکر واري موجوده بستي جي آس پاس موکيءَ جو ڪلال خانو هو. جتان جو چڪايل ۽ سنڌيل شراب هنڌين ماڳين مشهور هو " وڏو دور دکان جو. هي موکي هو هٽ" هن ڪلال خاني تي ڪتان ڪنان جا پياڪ ايندا هئا. انهن ۾ اٺ متارا هئا جي پاڻ ۾ يار هئا.

اچي اٺ جتا ٿيندا ها. موکيءَ گهر ميهمان
بہ سما، بہ سومرا، بہ جتا، بہ چهوان.

هڪ پيري جڏهن هو آيا تہ پرائو سنڌيل سرو هوئي ڪونہ. موکيءَ کي هڪ ڪنڊ ۾ پيل مٽ ياد آيو. جنهن کي اتي پٺي کي ڏينهن ٿي ويا هئا. ان تي ڪافي لٽ چڙهي وئي هئي. ڏنائين تہ ان ۾ پرائو سنڌيل شراب پيل آهي پر ان ۾ هڪ شاهي نانگ سرڪي وڃي اندر پيو هو.

موکي سنڌي مٽ ۾ سري سپ پيو
ماس مٿي ٿي ويو، ڪنڌا رهيا تر ۾.

موکي منجهي پئي. آسائتن کي موٽائڻ مناسب نہ ٿي چاتائين نہ ئي کين نراس ڪرڻ ٿي چاهيائين. سو لاچار ان مٽ مان ٻنيون ڀري آئي ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

اچي ڪين پياريائين. هڪ پراڻو شراب پيو ان ۾ واسينگ جو وه مليل هو سو، ڪهني ۽ ڪڙي منڊ پيئندي ئي متارا ڪيف سان ڪڪورجي ويا.

موڪيءَ سندي مٽ ۾، ڪو جو زهر ذرو
پيئندي تن پوشيدن کي، ٻَڙُو ڪونَ ٻرو
تُڙن ڪيف ڪِرو، تڏ ڪهوت ڪهڏي ڪهر آئيا.

پارنهن مهينن کان پوءِ وري متارا پان ۾ مليا موڪي جي ڪلال خاني تي اچي سهڙيا. موڪي سندن آدريا؛ ڪري ٻتيون پري اچي سندن پٽن ۾ پلٽيون ڪين پر پيالي تي پيالا پيڻ ڪانيو، ٻه ڪين اڳين سرڪيءَ وارو ساءُ نه آيو. موڪيءَ کي چيائون ته هيو کو ڪڪوءَ آن پر ڪين تازو سنڌيل سروڪين سيايو.

موڪي متارن کي ڪاپرو کي پيار.
وٺيون ڏيئي وار. موڪي متارن کي.

جڏهن موڪي ڏٺو ته متارن کي تسلي نٿي ٿئي. ته لاچار هن کي سچي ڪرڻي پئي هن چيو "اڳيون سرو جو اوهان پيتو هو هڪ ته سانن جو هو پيو ته ان ۾ سن جو ساز ڪڏيل هو."
اهو ٻڌي متارن کان رڙ نڪري وئي، "مار! اسان سيني زهر پيتو هو." ڪين سڀ جو سيراپ وکوڙي ويو ۽ متارن جي ڇاتي ڇجي پئي ۽ مرُس مري ويا. (۱)
شاهه موڪي جي وڻ تي متارن جي مرڻ جو ذڪر هيئن ٿو ڪري.

سري ڪين ڪيئون، وڻ موڪيءَ جي ماريا
ڪو جو سخن ڪلاڙ جو، پتي تي پٺون
تهان پوءِ تئون مرڻ، متارن کي.
(سر يمن ڪليان)

(۱) هي داستان ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ جي لوڪ داستانن تان ورتل آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهه کي موکي جي وڻ تي متارن جي موت اهڙو سخت صدمو پهچايو آهي جو موکي کي ان ڏک ڀري حادثي تي پاراتا ڏيندي چوي ٿو.

١- موکي چوکي نہ ٿيي، اصل اوڇي ذات
وٽيون ڏيئي وات متارا جہ ماريا.

٢- متارا مري ويا، موکي تون نہ مرين
کيهي پر پرين. ڏکي ڏاتارن کي

٣- متارا مري وٺا موکي تون پي مَرُ
تهجو ڏوس ڏمر، کين سهندو اَن ري.
(سر يمن کلياڻ)

نوري غريب گندري منڪي ڌيءُ هئي. منجهس هئي هڪ ليءُ جي لغار ہي ککي جي کوڙ سندس مائٽن جو حال هي هو جو سندن پوشاڪ پاپوڙا، کاچ ڪکيون ۽ مال چارا، کارا، مڏ ۽ مکڙيون، سندن رهڻ سهڻ اَٿڻ ويهڻ پانڌيين سرهو. سچو ڏينهن لڏڙن وانگر پاڻي ۾ پيا تڙڪندا هيا. هر وقت مڇيءَ سا وهنوار هئڻ ڪري سندن جسم مان بوءِ پئي ايندي هئي ۽ وري سندن عورتون ڪاريون، کوجهيون، کوڙيون ۽ منهن مهانڊي موچاريون نہ هيون. انهن جي هڪ چوکري نوري اٿين هئي جيئن کنڊن ۾ گلاب اُما هٿين پيرين، ارکٿين، مہ مهانڊي مهائي نہ هئي هوءَ اٿين هئي جيئن سگو سرندي ۾ هوندو آهي.

هٿين پيرين ارکٿين مہ نہ مهائي
جي سگو وچ سرندڙي، تئن راٺن ۾ راٺي

وقت جو حاکم جام تماچي مٿس موهيا ٿي پيو. کيس پنهنجي دل ڏيئي ڇڏيائين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

نيــڻ سين ناز ڪري، ڀنڀــيــائين راءِ
ســمــون ســڀ مــلاءِ هيــريائين حِرفت سين

ڄام تماچي نوريءَ کي دل ڄا ڏني سڄو ســارو مــهاڻن جو ٿي ويو مٿن احســان ۽ ايڇيا. مهربانيون ۽ نوازشون، ســهوليتون ۽ ســهنج ڪرڻ لڳو.

ڪڪيءَ ڪاٿيـون ڪـاريون، ڇڇيءَ ڪاٺا ڇڄ
پاند جنين جي پاندســين لڳو تـــنئي لڄ
ســـمـون ڄام ســـهج، اَيـو ڪري ان سين

نوريءَ جي نينهن ڪري ڄام تماچي سندس ماڻن تي ايترو تہ مهربان هو، جو ننڍي وڏي ڪندري ڄام تماچيءَ جي ماڙي ۾ بي ڌڙڪ هلي ٿي وئي ۽ ڪينجهر ۽ ان جي آس پاس رهندڙ ســڀني مهاڻن کي ڄام انعام ۽ اڪرام ســان ڍئي ڇڏيو هو. لازم آهي تہ جن ڪيڻ. ڪارڻ ۽ ڪوجهن مهاڻن مٿان وقت جو حاڪم ايڏو مهربان هجي تہ آهي انڪي جي ڀيو ڪجهہ نہ ڏئي سگهن تہ دعائون ئي ڏين. شــاهہ عبداللطيف ڄام تماچي کي مــهــاڻن جي واتان ور ور دعــائو تــو ڏي. ڄام تماچي جڏهن قــرب ڪري انهن مــهــاڻن جي اوطاق وجي ٿــو جن جي ڳوڏين ۾ ڳنڍ آهي تہ شــاهہ انهن جي واتان هيئن دعائون ڏياري ٿو تہ " الله ڪندو ڄام جي ڄمار وڏي هوندي."

پــکــن پــوءِ پــچار، اڄ تمــاچي ؏ نيـــــــو.
مـــرڪــن مـــلاحــن جا مـــٿي پاندي پار
وڏي ڄام ڄمــار، جه ميــائيون مــوڪــيون

نوري جنهن جي مـن ۾ ڪيرب ۽ ڪاڻ ڪونهي نوڙت ۽ نـياز آهي جنهن کي اهو احـــــاس آهي تـہ هن ۾ عـيـب اپار آهن. جا ڄاڻي ٿي تہ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سنڌس ۽ سنڌس ملاح مائٽن جو ماڻ سمي جي پاڄهه سان آهي، جڏهن ڄام تماچي ڪينجهر ڪنڌي سائس ملڻ وڃي ٿو ته نوري ڪيس دعائون ڏيندي ڪجهه ڏينهن وڌيڪ رهڻ جي التجا ٿي ڪري.

سر سلامت سپرين، مُرڪڻ تون م مريج
هيين ٿار اکين جو، وتان مون م وڇيج
تماچي تڪيج، ڪو ڏينهن ڪينجهر ڪنڌيين

ڪيس وري به دعا ڪندي ليلائي چئي ٿي سائين تنهنجي ڪري ئي منهنجو مان مٿاهون ٿيو آهي ڪجهه ڏهاڙا وڌيڪ رهي پئه!

ڪو ڏيه ڪينجهر ڪنڌيين، تون تماچي ٿڪُ
اونچو ٿئو اڳ، مون ڪڙ ملاحن ۾

شاهه، نوري ۽ سنڌس مهائن مائٽن کي ڄام تماچي جي نوازشن کان خوش ڏيکاري سنڌن واتان ڄام لاء دلي دعائون بيان ڪيون آهن.

شاهه عبداللطيف پنهنجين سورمين ۾ سهڻي کان وڌ جنهن سورميء جي واکاڻ ڪئي آهي اها سهڻي آهي. شاه سهڻي لاء چوي ٿو، " هلو ته پچون سهڻي جا ڪر ڄاڻيندي نيهن." سهڻي جي شادي سنڌس مرضيء خلاف ڏم سان ڪئي وڃي ٿي پر هوء چوي ٿي. " ميثاقا ميهار سان لڏيون مون لائون". يعني سنڌس شادي ازل کان ئي ميهار سان ٿي چڪي هئي. هوء ڏم وٽ رهندي به هن کي پنهنجو مڙس نٿي قبول ڪري هر وقت ميهر کي ساريندي ٿي رهي.

سهڻي جنهن جي من ۾ ميهر ئي ميهر هو، جنهن کي ڏم جا ڏک، ڏيرائين ۽ ڪهر وارن جا طعنا ۽ تنڪا هئا. سنڌس ڪو هڏڏوکي ۽ حال پائي احڙو نه هو جنهن سان ويهي پنهنجا ڏک ۽ سور سلي ۽ محبتي ميهار جون ڳالهيون ڪري. هن جي حالت ڪامان. پڇان. پڇران. ڳجان ۽

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

لوچان واري هئي. سهڻي جڏهين دريا پار ڪري ميهر سان ملڻ ٿي وڃي ته ڪيس ميهروٽ مينهن جي صورت ۾ حال ڀائي ملي ٿو وڃي هوءَ ميهر جي وڇن سان ويهي اندر جو احوال اورڻ ٿي لڳي.

(۱) وڇن سان ويٺي، سور وياڃي سوڻي

(۲) ڪِچيءَ ڀايو ڀانهن، ويٺي روءَ وڇن سين.

سهڻي محبت جي مهراڻ ۾ ايترو ڪر آهي ۽ هنڪي ميهار سان ايترو پيار آهي جو ان لاءِ هر وقت دعا گهرندي رهي ٿي.

مري تان مَر ميهارَ، وٺاڻ ولهو نه ٿئي

وڇن جي وچار جو، ولهو ٿئي مَر وارَ

ساهڙ مون سينگار، ماڻهن ليکي ميهٽون

سهڻي ميهار جي مينهن سان پنهنجي محبت جو اظهار دعائن رستي ڪري ٿي هوءَ ميهر لاءِ ته دعائون گهري ٿي پر مينهن ڪي ٻه دعائون ڪري ٿي. انهن سان پنهنجي پيار جو ذڪر هيئن ڪري ٿي ته انهن جي مالڪين سندس من کي موهي رکيو آهي.

ميهون هن ميهار جون، الا سب ٻچن

وڇون جي ڪيرن سين، سدا ٿيون سونهن

منکي مالڪين، تاڻي هنيو تار ۾

جيئن ته سهڻي کي ميهار جي مينهن سان محبت آهي تنهن ڪري انهن جا نالا وٺي ڪين دعا ڪندي چوي ٿي ته شل اهي ڪاريون، ڪڪيون، ڪنڊيون، وين، وڏن ۽ ويجهن ڄاڪاڻ ته اهي پيلن جي سونهن آهن انهن سان ئي ٻيلا سهڻا ٿا لڳن.

ميهون هن ميهار جون، الا سب ٻچن.

ڪاريون، ڪڪيون، ڪنڊيون، واراڪيو وين.

جوءِ جا جاندارن جي، ٻيلا ٻه ٻه ڪن.

اڇي ريل رهن، مون سانيارا سڀرين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهه جيڪي لوڪ داستان بيان ڪيا آهن انهن ۾ شاهه سورمن جي پيٽ ۾ سورمين کي وڏيڪ اُڀاري پيش ڪيو آهي ۽ سندن ڪردار کي وڏيڪ اجاگر ڪيو آهي. هن انهن جي جذبن، اُمنگن، آرزوئن، ڏکن سورن جو ذڪر تفصيل سان ڪيو آهي. داستانن ۾ سور ۾ آهن ته سورميون، جي ڏکن ڏوجهرن ۾ آهن ته سورميون، جي رڻن ٿيون ته سورميون، جي دعائون ڏين ٿيون ته سورميون مگر سهڻي ميهار جي داستان ۾ شاهه ميهار کي هڪ حساس عاشق جي صورت ۾ پنهنجي محبوب جي موت تي رڙندو روئندو پٽون ۽ پاراتا ڏيندو ڏيکاريو آهي.

سوهڻي سه سياري اونداهي رات. برسات ۽ طوفان ۾ ڪچو گهڙو کڻي پنهنجي نيه کي نڀائڻ خاطر دريا جنهن ۾ دهشت، دم، هلاچو ۽ هل لڳو پيو آهي. اهو چئي گهڙي تي ته سر جيڪڏهن يار جي قدمن تان قربان ٿئي ته پل ٿئي. دريا جا قهري ڪن سمن پوري سوهڻي کي پوڙي ڇڏن ٿا ته ميهار دريا جي سخت دلي، ظلم ۽ جور تي رڙ ڪري چوي ٿو، "محبتي ماري ڪونهي داد درياه ۾."

هو پنهنجي محبوب کي پنهنجي اکين آڏو ٻڏندو ڏسي رهيو آهي مگر ران تان گوشت جي وڍجي وڃڻ ڪري ان کي بچائڻ خاطر ڪجھ بي نٿو ڪري سگهي. دريا جون موتمار لهرون سندس محبوب کي پنهنجي دامن ۾ وٺي پاتال تائين پهچي وڃن ٿيون. ان وقت ميهر جي دل تي حشر جو عالم طاري ٿي وڃي ٿو هو دريا جي ڪنڌي تي بيٺل ڪانهن کي جهلي رڙي، روئي دريا کي ڏوراپا ڏيندي چوي ٿو: "درياه تو جو ناحق منهنجي محبوب کي پوڙي ڇڏيو تنهن جي ان ظلم خلاف قيامت ڏينهن الله اڳيان فرياد ڪندس."

ڪنڌي ۽ جهليو ڪانه، عاشق اُبو اُهون ڪري
تو ڪئين پوڙي سهڻي، ٻيلي منهنجي ٻانه
دريا توتي دانه ڏيندس ڏينهن قيام جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ميهر جي اندر ۾ سهڻي جي ٻڏڻ جو جيڪو صدمو رسيو آهي ان جو سور ڪيس سانت ڪرڻ نٿو ڏي هو دريا کي پاراتو ڏيندي چوي ٿو ته تون جو هيڏا ظلم ڪرين ٿو خدا ڪندو ته تنهنجي اها مستي، اهو جوش اها دهشت نه رهندي تون سڪي پيلاٽيون ٿيندين ۽ تنهنجي پيٽ ۾ لاٽا، لوٽ ۽ ليار پيدا ٿيندا.

واهڙ وهين م شال، سڪي پيلاٽيون ٿئين
پسان تنهنجي پيٽ ۾، لاٽا، لوٽ، ليار
جه تو سپ جمار آسائتيون پوڙيون.

شاه عبداللطيف سسئي جو اهڙو ڪردار بيان ڪيو آهي جيڪا ڏکن جي ڏڌيل ۽ سورن جي ستايل آهي. شاهه جي هن سورمين کي به سور مليا آهن پر سسئيءَ جا سور هن جي پيٽ ۾ سرس ۽ سوايا آهن. هن هين ڪان وڏ ڏک ڏوجهرا، ڪشٽ ڪشالا، مشڪلون ۽ تڪليفون سٺيون آهن. هن جي ڏيرن هن سان فريب ڪيو. جتن هن جي پنهونءَ کي ڏاگهن تي ڪٽي ڏونگر جي راهه ورتي. صبح جو جڏهن هن جي اک کلي ٿي ته ڏسي ٿي ته سائس ڏاڙو ٿي ويو سندس جانب کي جت ڪسڪائي ڪٽي ويا تڏهن پنهونءَ جو پيار ڏاگهن ۽ ڏيرن جو ڏاڍ ۽ جتن جو جور ياد ڪندي رڙي چوي ٿي.

اڳي ايئن هياس جو پنهونءَ ڏوتم ڪيڙا
هاڻي ائين ٿياس جو جت نه نيندم پاڻ سين

هاڻي پنهونءَ ڪان پوءِ هن کي پنڀور ۾ دوزخ جو دونهو ڏسڻ ۾ ٿو اچي ٿو. هوءَ پنهونءَ جي پويان وڃڻ چاهي ٿي. سندس سرتيون هن سان سات ڏين جي آڇ ڪن ٿيون. هن کي خبر آهي ڏونگر جو ڏاکڙو ڏکيو. ڪيچ جي راهه ڪٺن. اوکي ۽ اٿانگي آهي واٽ تي واري پٽي واڪا ڪري. راڻو ۽ رڃ آهي. پاٽيءَ جو پتو ڪونهي هنن جي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

پنهونءَ سان پريت نہ آهي متان رستي جي تڪليف سهي نہ سگهن ۽ پنهونءَ کي پاراتا ڏين تنهن ڪري کين هلڻ کان منع ڪندي چوي ٿي.

سرتيون سچي سچ، متان ڪامون سين هلي،
پاڻي ناهہ پند ڪهڻو، اڳيا رائو رهي رُڃ،
مچڻ مري اُڄ، ڪاڏي پاراتو پرينءَ کي.

سچي محبت جي تقاضا اها آهي تہ محبوب لاءِ محبت جي راهہ ۾ ڪيڏيون بہ تڪليفون اچن تہ اهي صبر سان سهجن. محبوب لاءِ ڪو ڪوسو اکر واتان نہ نڪري جي نڪري تہ دعائي نڪري. سسئي کي پنهونءَ جي پٺيان پريندي ڏاڍيون تڪليفون پيش اچن ٿيون، سور ۽ سختيون سهيون پون ٿيون ٿا هوندي بہ هن جي واتان پنهونءَ لاءِ پاراتو نہ پر دعا ٿي نڪري ٿي. هوءَ چوي ٿي.

پيرين پيم پرڪٺا، رہ ۾ گهڻو رنوم،
پاراتو پرينءَ کي، تي تان نہ ڏنوم،
چڪي تان چيوم، "سواهرو" سڄڻين.

هوءَ جي پنهون کي پاراتو ڏئي ٿي تہ هيئن ڏئي ٿي.

پنهـــــون ڏيانءَ پاراتو پٺي هٿ ڪـــــٽي
هڪ جڙيو هوندين جڳ ۾، پيو ڏيندءِ رزق ڏٺي.

پنهونءَ جي وڇوڙي جو صدمو سسئي کي جهوري رکي ٿو. سندس دل ۾ درد جو دونهون دکڻ ۽ باهہ ڀڙڪڻ لڳي. ڏک ۽ سور سٺيون ڪيون سائس شريڪ ٿي ٿا وڃن. هوءَ چاهي ٿي تہ هن کان پنهونءَ کي جدا ڪرڻ ۾ سندس ڏيرن، ڏاگهن ۽ جتن جي ئي سازش آهي انڪري انهن کي پنهجو ويري ٿي ڪوٺي.

اٺ ويري، اوٺار ويري، ويري تيڙم ڏير

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سسئي وقت به وقت انهن ٽنهي جي شڪايت نهايت ڏک ڀري انداز ۾ ڪندي رهي ٿي.

١- ڏاگهن ڏيرن، ڏونگرن، ٽنهي ڏنم ڏک

٢- ڏاگهن ڏيرن، ڏونگرن ڏکن آءُ ڏڏي

سسئي جو عشق عام رواجي نه پر اوچي ۽ اعليٰ درجي جو آهي. هوءَ پنهونءَ جي عشق ۾ ايتري سرشار آهي جو جتن، ڏاگهن ۽ ڏيرن جي سندس پنهونءَ کي زوري ۽ چوري وٺي ويا تنهن کي به پٽ پاراتو نه ٿي ڏي هر هڪ جي ڏاڍ جي شڪايت ته نهايت ڏک ۽ درد ڀري انداز ۾ ڪري ٿي پر پوءِ به ور ور ڪين دعائون ڪندي رهي ٿي. ٽنهي کي دعا ڏيندي چوي ٿي.

اس مَ لڳي اوٺيين، ليڙان لڪُ ۾ لڳ
الله آريچن کي ڪوسو واءُ مَ وڳ
جت جهجها ۾ جڳ، پر منهنجي پرت پنهونءَ سين

سسئيءَ کي پڪو ويسهه آهي ته مون سان دوکو ۽ جاڙ جتن ڪئي آهي. انهن جي شڪايت ڪندي چوي ٿي ته ڇاڪاڻ ته جت مون جارت ڀائي نه هئا ڌاريا هئا تڏهن ته هو مون کي ڇڏي پنهونءَ کي ڪٺي ويا.

جت نه ڀائي رت، ڌاريا ڌاري ڏيهه جا
آءُ ستي هو هليا، پلاڻي پربت
اکين جي آهت، ڪٺي ڇلايس ڇپرين

هوءَ چوي ته جيئن ته هوءَ پنهونءَ جي وني هئي تنهن ڪري جتن کي لحاظ رکي اٿين نه ڪرڻ ڪپندو هو. مون ته جتن جي پنهونءَ جي ڪري وڏي خوشامد ڪئي هئي تن جتن مون سان قرب ۽ دوستي جو ناتو نه نڀايو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جتي ياراڻو، ڪيچن مون سين ڪين ڪيو

ياراڻي بجاءِ مون سان ٺڳي ڪري ويا جو وڃڻ وقت چورن وانگر چپ چپ هليا ويا.

لڏيندي لباس، جتن جيڏ وٺي ڪيو
اڃي آري ڄام جو، وڻ وڻ منجهان واس
مرون ڪينم ماس، هڏ هلندا هوت ڏي

ايڏي شڪايت جي باوجود هوءَ ڪين ياراتو نه ٿي ڏي پر ڪين دعا ڪندي چوي ٿي "جتو! شال جيئو" توهين پل جاڙون ڪندا رهو پر محبت ۽ عشق جو ناتو ٽٽڻ جو نه آهي پنهل سان زماني جو سڳ نه آهي جو ڇجي پوي اهو ته محبت جو سڳ آهي جو ڇجڻ جو نه آهي.

جتا شال جيئو! جتو تا جاڙون ڪريو
پانيڻ ڪي پروچ ري، پيلي ناه پٽو
ڇنو تان نه پٽو، هي سڳ نه ڇنڻ جهڙو.

سسئي کي پنهنجن ڏيرن کان به شڪايت آهي. هوءَ حيرت ۾ آهي ته سندس ڏيرن هن سان ويل ڇو وهايو هوءَ ته پنهون، جي نسبت سان سندن ٿي هئي. هن ته کين عزيز سمجهي جيءَ کولي آجيان ڪئي هئي، مرحبا ۽ آدر ياءَ ڪيو پر هو پنهنجي من ۾ مر رکي مون وٽ ميهمان ٿيا هئا. ڏريان ٿي ڏاريا هئا تنهن ڪري مونکي پنهنجو نه ڪيائون.

ڏريان ٿي ڏاريا، مٽ ميءَ جا نه ٿيا،
مدي ڏيرن من ۾، ڪليو ڪيڪاريان،
صبح ٿي ساريان، ته اٿ نه اوطاقن ۾.

هو پنهنجي ڏيرن جي سازش جي شڪايت ڪندي چوي ٿي. هو پاڻ ۾ ويهي پنهون، کي پاڻ سان نيڻ جي سٽ پار سي ۽ پاروچي ٻولي ۾ رٿيندا هئا جيئن آءُ سندن بدنيتي واري رٿ کان اڻ ڄاڻ رهان.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

بڻ تـــــــا پـلاڻين، اونـي اٺ ابـڪـڙا
به پارســــــــون پاڻ. ڏيـر ڏهـاڙي ڏين
هوت پنهـون ٿـا نين، پاروچي پـولي ڪـٺـو.

جڏهن ســـــــئي ڏسي ٿي ته ســندس ڏير ڏمر ڪري سندس ور

وٺي ويا ته سندن شڪايت هن لفظن ۾ ٿي ڪري ته هو ســـئي جي لاءِ
حشر ڪري ويا.

وارو ور وٺـي ويـا، ڪـري ڏيـر ڏمـــــــر
هائي ٿـيـو حـشـــر، پنا قـول قـيـامَ جا

انهيءَ هوندي به جو ســـئي جا ڏير ســـئي سان فريب ڪري
پنهون پاڻ سان نيئي سـاڻـس حـشـر ڪري ويا ته به هوءَ انهن کي بد
دعا يا پاراتو نه ٿي ڏي بر هن لفظن سان کين دعا ٿي ڪري ٿي.

ڏير قـرارنا ڏيه ۾، تن اُنَ گـهـوري آءُ

ســـئيءَ کي جتن ۽ ڏيرن ڪان وڌيڪ شڪايت اُنَ ڪان اهي جي
پنهونءَ کي پنهنجي پٺيءَ لاٿي، ســـئي ڪان وڇوڙي ويا. ســـئيءَ جي
جڏهن اُنَ تي نظر پوي ٿي ته سندس ســتا ســور سرجڻ لڳن ٿا. اونيءَ
کي واڪو ڪري چوي ٿي.

اٺ مَ اوري آڻ آءُ ڏاڪـهـن ڏڌي اهيـــان
هـئي هـٿ هين کي، پري نـيـــئي پلاڻ
هوتُ منهنجو هاڻ. پنهون نياڻون پاڻ سين.

هوءَ پنهنجي من ئي من اُنَ جي وصفن تي ويچاريهي اهي جن
اُنَ هن ڪان هن جو پنهون ڏار ڪيو اهي ۽ هڪ سچي عاشق وانگر اهو
فيصلو ڪري ٿي اهي هحارا جيڪي جبلن جا لڪ لنگهي ويا اهن سي آءُ
سر تي سهايان ٿي ۽ پنهونءَ جي خاطر ڏونگر ڏوريندس.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ويلي ٻڪي ٻاڪ، جهولي جهنڪ جهٽي ڪئي
آير تن ائن سين، جنجا پير ڏڏا ڏڙ ڏاڦَ
لنگهيا لڪ لطيف چئي، توڏا تڙ ٻنگ طاڦ
ڪير لنگهندي ڦاف، اي ٻَرُ برهمڻ باسيو

پروچ جي ٻاڻ سسئيءَ جي سيني ۾ سڪ ۽ سوز جا سل ڪري چڏيا هئا. پنهونءَ جو پڻ سسئي جي روح جي راحت ۽ اکين جو آرام هو. ائن قضا قن وارو ڪم ڪيو ڏنارن جيان ڏاڙو هڻي، پنهونءَ کي بحري باز وانگر ڪنيو هليا ويا. فراق موت کان ٻه وڌيڪ مصيبت آهي. سسئي هاڻي ائن جي ارڏائي ڪري موت کان ٻه وڌيڪ مصيبت ۾ مبتلا آهي پر ڏاڪهن جن من کي ڏک ڏنو آهي انهن لاءِ اها دعا گهري ٿي ته انهن جي مٿان اُها ماڪ نه پوي جيڪا ائن لاءِ اوکي آهي نه ٿي اُهي ڦهاڙ ۾ پنهنجي منزل تي پهچڻ اڳ آگتجن.

١- لڳم ٻاڻ پروچ جو، ڪرها تيا قضاڪ
آهڪي جا ائن کي، مين پوي مَ ماڪ
اڪــڙين خوراڪ، پڻ پر ڏيهين جو

٢- جاڳائي جتن ڪورا ڪَس هلائيا
پهتي ري پهاڙ ۾، اَٺ م آگتجن
لتاڙي لطيف چئي، لنگهيو بربوتن
تن ڪهڙو غم ڪنگن، هوت حمايتي جن جو.

سسئيءَ کي ائن جي ايتري اون ان ڪري آهي جو انهن تي پنهون سوار آهي، هو سمجهي ٿي ته ائن کي تڪليف رسڻ ڪري مٿان پنهونءَ کي ڪا تڪليف رسي تنهن ڪري پل پل دعا ٿي گهري ته اُهي صحيح سلامت پنهنجي منزل تي پهچن. جت پنهونءَ جو ڏاڙو هنيون ائن کي سٽيندا تکڙو تکڙو هڪليندا ٿا وڃن. سسئيءَ کي انديشو تو ٿئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

تہ متان تڙ تڪڙ سبب اُن جون ترِيُون ترڪن ۽ پنهل ان تان ڪري پوي ۽ ڪيس ڪا ضرب رسي. تڪليف پهچي تنهن ڪري انهن اُبهرن اُن لاءِ بہ دعا گهرڻ لڳي ٿي.

ڪــو را ويڄن ڪـــام. ڏيرن سندي ڏيہ تي
توڏن جون تڙ پيــرڻ، ترِيُون ترڪن تامَ
اُوٺيـــڙا آرام. لنگهي پب پري ٿـــا.

شاهہ عبداللطيف سسئي جي صورت ۾ اهڙو ڪردار بيان ڪيو آهي جنهن جو پنهنجي پرينءَ سان پيار آهي هن وٽ ان لاءِ چا پر ان سان واسطو رکندڙ هر ڪنهن لاءِ پيار آهي پوءِ ان هن کي ڪيڏو بہ ڏجهو ڏنو ۽ رنج رسايو هجي پاراتو نہ پر دعائي دعا آهي.

جتي شاهہ پنهنجي ڪردارن کي صبر ۽ سور سهڻ وارا ڏيکاريو آهي جن وٽ پٽ پاراتو نہ پر دعائي دعا آهي اُتي جڏهن اسين ڪيس پاڻ کي ڏسون ٿا تہ ڪٿي ڪٿي سندس هٿن مان صبر جو دامن ڇڏائجي ٿو وڃي ٿوري ٿوري ڳالهہ تي ڪڏهن پاراتي جو دڙڪو ٿو ڏيڻ لڳي ۽ ڪڏهن ڪڏهن پاراتو ٿو ڏئي وڃي.

شاهہ عبداللطيف چانگي تي چڙهي پنهنجي محبوب سان ملڻ لاءِ وڃي رهيو آهي. ڪيس محبوب سان جلد از جلد ملڻ جي اڻ تڻ آهي. اهو ڏسي ڪيس ڪاوڙ تي لڳي ۽ خار ٿا اچن تہ سندس چانگو وک وتري نہ وڃي رهيو ۽ ڍلي ڍار هلي رهيو آهي. عاشق لاءِ محبوب سان ملڻ ۾ هڪ گهڙي جي دير بہ برداشت کان ٻاهر آهي هو ڪرهي کي ڪاوڙ مان چتاءُ ڏيندي چوي ٿو تہ عاشق جي آه کان ڊڄ. ڪيــر جڏ. تڪڙو هل. جلد مونکي منهنجي محـبوب سان ملاءِ اٿين نہ ٿي تہ تنهنجي سست رفتاري ڪري سڪايل جي سيني مان ڪا پٽ پاراتو نڪري توکي ساڙي ۽ تنهنجا سنڌ سڪي پون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪر ها ڪــر ڇڏ، وڪون وجهه وڏنديون
هيڪر حبين سان، مون ڪي نيئي ڳڏ
مــــچڻ! پوني هڏ، آهون اُڪنديـن جون

شاهه عبداللطيف سان اونداهي رات جو محبوب جي ملڻ جو واعدو آهي. آسمان ۾ چنڊ ڪڙيو بيٺو آهي. شاه جي اندر ۾ اها ڌڙ ڪر آهي تہ چنڊ جلد لهي، اونداهہ ٿئي تہ سندس پرين لڪ لڪوتي ڪري هن جي اڳڻ اچي پر چنڊ لهڻ جو نالوئي نٿو وٺي تہ شاهہ پوسر جي چنڊ کي پاراتو ٿو ڏي.

چنڊ لڳئي منڊ، سنجهيئي شيخ ٿيين،
ڪر اونداهي انڊ، تہ ملان محبوبن کي.

سخا انسان جو اهڙو ڪڻ آهي جيڪو ڪيس نہ صرف پين مائهن ڪان مٿاهون ڪري ٿو پر عوام ۾ مشهور ۽ مقبول بہ ڪري ٿو. دنيا ۾ ڪيترائي سخي مرد ٿيا آهن جن سخا جا انيڪ ۽ انوکا ڪارناما سر انجام ڏئي ملڪ ۽ مائهن ۾ پنهنجو مان مٿاهون ڪيو آهي. پنهنجو مال متاع سخا ۾ لٽائڻ پنهنجو سڀ ڪجهہ سوالي جي حوالي ڪرڻ وڏي ڳالهہ آهي پر پنهنجو سِرُ، سُرَ جي صداتي ڏيڻ اهڙو ڪارنامو آهي جنهن جهڙو مثال دنيا جي تاريخ ۾ مشڪل ملندو. شاهہ جي سُرَ سورٺ جو داستان هڪ اهڙي سخي جو داستان آهي جنهن پنهنجو سِرُ چارڻ جي ساز تي ريجهي پنهنجي هٿن سان پاڻ وڍي ڏئي ڇڏيو.

بيجل چارڻ راء ڏياچ جي ويري انيراء جي چوڻ تي راء ڏياچ جو سر وٺڻ لاء پرديسان پنڌ ڪري جهونا ڳڙهہ پهچي ڪينرو ڪڍي سر جون صدائون ڪرڻ لڳي ٿو.

مــحلين آيو مڱڻــو، ســاز ڪــئي ســرندو،
سِر جي صــدا سُرَ ۾، ڪــهــور هٿي ڪـهـرندو،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ســـــــــــي ري ملـوڪ جي، چارڻ نـه چرنـدو،
جهونا ڳڙه جهرندو، پوندي جهانئہ جهروڪ ۾.

راءِ ڏياچ کي ٻيجل جي ٻولن ۽ سندس سـاز جي آواز مـوهي مفتون ڪري ڇڏيو. راجا ريجهي سندس قدر ڪندي ڪيس وڏا وڏا ڏان ڏين ٿو ڳهري پر مڱتو سڀ مال ۽ متاع موٽائي هڪ سوال ورجائي ٿو.

مون وٽ مال متاع جي ڪمي آهي ڪانَ
ڪارڻ رب رحمان سر وڍي سلطان ڏي.

جادو تہ گهڻن قسمن جا آهن پر ساز جو جادو انسان کي اهڙو بيخود بنائي ٿو ڇڏي جو هو پنهنجو پاڻ وساري ٿو ويهي.
راءِ ڏياچ جو ٻيجل جي تند تنوار تي موهجي سر صدقو ڪرڻ لاءِ راضي ٿي ويو آهي سو سندس تند تنوار جي تعريف ڪندي چوي ٿو.

سُـي اُتي موهجي، جي هٿا سـرن سـوهزار،
تہ تهجي تند تنوار، هر هر وڍئم هيڪڙو.

هيءَ زندگي جنهن کي بقـا نـه آهي جنهن کي فنا ڪرڻ لاءِ عزرائيل جا تيز ۽ تکا گهوڙا ڊوڙي ڊڪي رهيا آهن. اڄ نہ سڀان ختم ٿيڻ واري آهي. هن فاني سراءِ ۾ ايامن ڪان بي تعداد انسان آيا ويا ۽ ايندا ويندا رهندا. انهن مان ڪي آگرين تي ڳڻڻ جيترا آهن جن ڪي اهڙا ڪارناما ڪيا آهن جو انهن جو نالو هر وقت زنده ۽ امر آهي ۽ جيستائين هن ڌرتي جو وجود باقي آهي سندن نالو بہ باقي رهندو. راءِ ڏياچ بہ انهن ماڻهن مان هڪ آهي جنهن ساز جي سر تي، سخا ۾ سر ڏئي پاڻ کي امر بنائي ڇڏيو آهي. راءِ ڏياچ ڄاڻي ٿو ٻيجل سندس ويري جو موڪليل ماڻهو آهي، تنهن ڪري هو پنهنجو سر وڍڻ کان اڳ ۾ ٻيجل ڏانهن منهن ڪري مخاطب ٿئي ٿو. "ٻيجل! هي سر توتان گهور

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آهي، منهنجو سر ڪٽي ٽڪرو ٽڪرو انيراءِ وٽ وڃ جيئن تنهنجي ان سان ڪيل واعدي ۾ ويرم نہ پوي."

متو متائين گھوريان، متو تو متاءِ
مڏو مي ھٿ ڪري، جا جڳ! وھلو جاءِ
تو سين انيراءِ، جـر واچا ۾ واھو ٿـئي.

جڏھن راءِ ڏياچ جي سر ڏيڻ جي خبر جھونا ڳڙھ ۾ پکڙجي ٿي وڃي تہ ملڪ ۾ ماتم پئجي ٿو وڃي. عورتون پار ڪڍڻ اوسارڻ ۽ اوڇنگارڻ لڳن ٿيون.

ڪل چنو ڪرنار جو، پٽڻ ٿيون پٽين
سھسين سورٺ جھڙيون، اپيون اوسارين
چوتا چارڻ ھٿ ۾، سرُ سينگارئو ڏين
ناريون ناڏ ڪرين، "راجا رات رمڪيو."

ھڪ سخي مرد جي سر وڍڻ وارو وقعو اھڙو تہ دل سوز ۽ ڏک ڀريل آھي جو ڪوبہ حساس دل انسان اھڙي واقعي تي پنھنجي اندر راءِ ڏياچ سان محبت عقيدت ۽ احترام وارو جذبو محسوس ڪرڻ کان رھي نٿو سگھي ۽ بيجل لاءِ سندس دل ۾ حقارت نفرت ۽ ڪروڌ پيدا ٿو وڃي. شاھ بيجل جي راءِ ڏياچ جي سر وڍڻ واري ڏکوئيندڙ واقعي کان متاثر ٿي ڪيس پاراتو ڏيندي چوي ٿو. اھو پاراتو شاھ جي دل مان نہ پر ھر انھيءَ ماڻھوءَ جي دل جو آواز ٿي نڪري ٿو جيڪو اھو دل ڏاريندڙ واقعو پڙھي ٿو.

موٽي مڱڻھار شال مَ اچين ڪڏھين
اٿي پھر اجل جو، ڪندو مجھہ ڪپار
جہ تو سپ جمار، ھنيا چٽ پٽن سين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

يعني اي مگٿهار شال وري تون هن جوء ۾ موٽي نہ اچين جو هر گهڙي تون اجل اجل ڪندو ٿو وتين تو وڏا وڏا تاج ۽ تخت جا مالڪ ماري ڇڏيا آهن.

امام حسين جي شهادت وارو واقعو اهڙو الم انگيز ۽ ڏک ڀريو آهي جو صديون گذرڻ ڪانپوءِ بہ اهو مسلمانن جي دلين ۾ تازو آهي ۽ عالمِ اسلام جون اکيون ان ڏک ڀرئي واقعي تي ڳوڙها ڳاڙينديون رهيون آهن. اسان جي پياري نبي جي ڏوهٽي اسانجي سائڻ خاتون جنت حضرت فاطمه جي لاڏلي خيبر جي فاتح صوفين جي سرواڻ حضرت علي جي نور نظر حضرت امام حسين ۽ سندس اولاد. ڀائرن ۽ ڀائٽين ۽ ساٿين کي يزيد جي لشڪر جنهن بيدرديءَ سان قتل ۽ بي رحميءَ سان سندن خيمن کي لُٽيو ۽ ساڙيو ۽ سندن پاڪ لاشن کي پنهنجي ناپاڪ گهوڙن جي سنبن هيٺ پائمال ڪيو. جنهن نموني ڪربلا جي ميدان ۾ سندن لاشن کي بي گور بي ڪفن ڇڏي ويا جو داستان پڙهي هر مسلمان جي دل ۾ امام حسين سان محبت ۽ يزيد ۽ سندس ساٿين سان نفرت جو جذبو بيدار ٿئي ٿو. دنيا جي ڪيترن شاعرن ان غم ۽ رنج ڀري واقعي کان متاثر ٿي ان تي هنجون هاريون آهن ۽ امام حسين سان پنهنجي محبت جو اظهار ڪندي سندس خدمت ۾ عقيدت جو نذرانو پيش ڪيو آهي ۽ يزيد سان سندس اهڙي ظالمانہ حرڪت تي نفرت ڪئي آهي. شاهہ عبداللطيف حضرت امام حسين سان پنهنجي عقيدت ۽ محبت جو اظهار سر ڪيڏاري جي صورت ۾ ڪيو آهي. ڪيڏاري جي شروعات ان غم ڀري سٽ سان ٿئي ٿي "موٽي محرم آيو آيا تان نہ امام." شاهہ عبداللطيف امام حسين سان پنهنجي محبت ۽ عقيدت جو اظهار هنن لفظن سان ٿو ڪري.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مـيـر مـدينا نكـري آيا نـ مـوتي
ڪارا رڳج ڪپـڙا ادا نيـروتي
آءُ تنين لاءِ لوتي، جي مير مسافر راتيا.

نـ صرف ايترو بلڪـ هو چوي ٿو تـ جنهن بـ ماڻهوءَ ڪي الله جي پياري پاڻهي جنهن سندس راهـ ۾ سـر ڏنو جي محبت ڪانهي تـ قيامت جي ڏينهن الله ان جي شفاعت نـ ڪندو.

حسـن ميـر حسين جو جن نـ هيـڙي جار
خالق رب جبـار، ڪين مـر هيندو تن کي

شـاهـ عبداللطيف امـام حسين جي شـهادت جي واقعي بابت نهايت حساس نظر اچي ٿو. جتي امام حسين سان محبت جو اظهار ڪري ٿـو اتي يزيد کي پاراتو ڏيندي چوي ٿـو " اي يزيد! تون ڪنهن سـان جنگ جوٽي رهيو آهين! علي جي اولاد سـان. قـيامت جي ڏينهن جڏهن امـام حسين خوشين ۾ هوندو ان ڏينهن تون خوشين کـان دور ملال ۽ ملامت ۾ هوندين".

جهـيـڙو لاهـ يزيد عليءَ جي اولاد سين
سا نـ پسندين عيد جا هوندي مير حسين سين

شاهـ يزيد جي ساٿين جي حالت تي افسوس ڪري ٿو.

جنين جهـيـڙيو ڪال عليءَ جي اولاد سين
هيءَ! تنين جي حال، جي حمـايتي يزيد جا

امام حسين ۽ سندس ساٿين کي يزيد جو لشـڪر شـهيد ڪري سندن لاشن کي ڪربلا جي رڻ ۾ لا وارث ٺڏٺڪـو ڪري هليـو ويو شاهـ کان اهو سـٺو نـ ٿو ٿئي تـ امام حسين ۽ سندس ٻين رفيقن مٿان اس هجي تنهن ڪري ڪربلاجي رڻ ۾ لامـارا ڏيندڙ ڳجهن کي پاراتو ڏيندي چوي ٿـو " اي ڳجهـ افـسوس آهي تنهنجي حال تي ٿـل تنهنجا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪنب ڪسن ۽ تنهن جا هڏ سڪن. تو ههڙن شهزادن جيڪي ساري اسلامي دنيا جا سردار هئا تن جي مٿان اُس، ڏڪ ۽ گرمي کان بچاءُ لاءِ پنهنجا پر پکيڙي ڇانو نه ڪئي."

ڪنب ڪسني ڪجهڙي! لڳين ڀونئي واءُ،
اميرن مٿاءُ، جنءِ تو ڦلين ڇانون نه ڪيون.

سر بلاول ۾ شاهه سمن حڪمرانن جي دور جي منگتن ۽ مڱڻهارن جو ذڪر ڪيو آهي جيڪي سمن سخي سردارن کان ڏان وٺڻ لاءِ ويندا هئا ۽ وٽي سندن سخا جي ساراهه ڪري من جون مرادون مائيندا هئا. جيتوڻيڪ شاهه ڪيترن سخي سردارن جي واکاڻ ۾ بيت چيا آهن مگر هن سر ۾ سندس دعا جو صرف هڪ بيت ٿي ملي تو جيڪو سمن بابت آهي. شاهه منگتي جي واتان ڪين دعا ڏيندي چوي ٿو ته الله اهي سخي ڄام سدائين جيئرا رهن جن جي اجهي سخاجي ڇانو هيٺ آءٌ ساهه ٻبو ڪئان.

شل سندن قائم ڪيل ويري يعني نندڙو تلاءُ آباد رهي جتان ايندڙ ويندڙ مسافر پاڻي پي پنهنجي اُڃ پوري ڪن ٿا. اهڙي سخي مردن جي ڇهري ڪي ڏسي ڏاڍي سرهائي ٿي ٿئي.

الله! ڄامَ جيئن، اجهي جني ڪهاريان
شال مَ سڪي ويري جتان پِهي پِين
مرڪن اکڙين، جن ڏٺي مون تني.

شاهه عبداللطيف جڏهن سنڌ جا مشهور روماني قصا بيان ڪندي انهن جي مکيه ڪردارن جي واتان ڪي پاراتا ڪي دعائون بيان ڪيون آهن يا جيئن موڪي ڪي بت ۽ پاراتا ڏنا آهن تيئن ٻاڻ به ڪيترن اهڙن شخصن کي ٻئون ۽ پاراتا ڏنا آهن جن کان هنکي ٻاڻ کي تڪليف پهتي آهي جيئن سندس رقيب يا انهن جن جو ڪردار اسان جي سماج ۾

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

گندو ۽ ڪڏو رهيو آهي جيئن ملان ۽ بليڪ مارڪيٽيئر جن کي شاهه ڌڪاريو ئو ڪوني. شاهه کي پنهنجي جنم ڀومي سنڌ سان ازلي پيار هو تنهن ڪري هو سنڌ جي ماڻهن جي خوشحالي، خير سڳالي ۽ سنڌ جي شادابي ۽ سر سبز رهڻ لاءِ دعا گهري ٿو پر جيئن ته هو انسان دوست هو تنهن ڪري هو ساري دنيا جي انسانن سان پنهنجي محبت جو اظهار ڪندي ساري عالم کي آباد ڏسڻ ٿو چاهي ۽ ان جي آباد رهڻ لاءِ هٿ مٿي ڪري دعائون ٿو گهري.

عشق جي دنيا جا ٽي اهم ڪردار ٿين ٿا. عاشق، محبوب ۽ رقيب، جتي گل آهي اتي ڪنڊا به آهن جتي عاشق ۽ محبوب ٿين ٿا اتي رقيب به پيدا ٿي ٿو پوي. ان ڳالهه کي پارسي شاعر ظهير فاريابي هيئن بيان ڪيو آهي.

بتي هر جاڪ پيدا مي ڪنم، اغيار هم دارد
گلي مي دمد در اين گلستان خار هم دارد

يعني جتي محبوب آهي اتي اغيار رقيب به آهي جيئن گلستان ۾ جيڪو گل ٽڙي ٿو ان سان خار پڻ آهي. رقيب جو ڪم آهي عاشق ۽ معشوق جي محبت جي راهه ۾ رنڊڪون پيدا ڪرڻ. محبوب کي ابتيون سبتيون ڳالهيون ٻڌائي عاشق کان بدظن ڪرڻ. عاشق جي خلاف محبوب سان لڳ لاڳاپا رکندڙن کي ڀڙڪائڻ. انڪري اغيار عاشق جي اکين جو خار ٿي ٿو پوي ڇاڪاڻ ته هو سندس دل کي پنهنجين ٻڇڙاين، برين حرڪتن سان ايذائي ۽ رنج رسائي ٿو. عاشق رقيب جي ڏنل سورن کان سڙي سڙي وقت به وقت نه صرف رقيب کي کهٽ وڏ ڳالهائي ٿو پر ڪيس پاراتا ۽ پٽون به ڏيندو رهي ٿو. شاهه جي ڪلام جي مطالعي مان معلوم ٿو ٿئي ته محبت جي راهه ۾ شاهه کي به رقيب سان واسطو پيو آهي جنهن کي شاهه کهٽ وڏ به ڳالهايو آهي ۽ پاراتا به ڏنا آهن ۽ ان کي هن ڪر جي نالي سان ياد ڪيو آهي.

Scanned with CamScanner

شاهہ جو رقيب، شاهہ ۽ سندس محبوب جي وچ ۾ جا ڳالهہ ٻولهہ ٿي رهي آهي سا ڪن ڏئي ٻڌڻ جي ڪوشش ڪري رهيو آهي اها ڳالهہ شاهہ کي نٿي وڻي ڪيس پاراتو ڏيندي چوي ٿو.

ڪر ڪي ڪپر ڪاءِ، نانگ مٺيارو نڪري
اپي جو اوناءِ، سر پر سندي سڄڻين.

شاهہ جو رقيب سازشون ڪري شاهہ جي محبوب جون شاهہ سان ملڻ جو راهون بند ڪرائي ٿو ڇڏي جنهن ڪري شاهہ ۽ سندس محبوب جي ملاقات جو سلسلو بند ٿي ٿو وڃي شاهہ رقيب جي ان روش تي رنج ٿي ڪيس کهٽ وڌ ڳالهائيندي پاراتو ٿو ڏي.

کـــہر خراب ٿـــئين، هيــــا هچارا
پوراينــــــــــ پرين جا، چوڏاري چارا
مـرين مـہ ڪارا، سـڙي انهيءَ سـور ۾

شاهہ جي ڪلام جي مطالع مان اهو محسوس ٿو ٿئي تہ شاهہ کي پنهنجي رقيب تي وڏا خار هئا تنهن ڪري هو ان جي لاءِ وڏي سزا تجويز ٿو ڪري ۽ وڏو پاراتو ٿو ڏئي تہ رقيب جنهن جي هر وقت اها خواهش رهي آهي تہ شاهہ ۽ سندس محبوب جو ميل نہ ٿئي اهو ايستائين زنده رهي جيستائين شاهہ ۽ سندس پرين جون اميدون پوريون ٿين يعني وصل ٿئي پوءِ انهيءَ وصل واري ساڙ ۾ ڪر پل سڙي مري.

الله! ڪـــر جين مـــدي جن جي من ۾
اســـان ۽ پرين جون امــــيدون پــن
تهـان پوءِ مـرن، سـڙي انهيءَ سـور ۾

ملان جو ڪردار هر دور ۾ ڪيئو ڪري ناپسنديده رهيو آهي. صوفين جو توجہ هميشہ اندر کي اجارڻ تي رهيو آهي. ڇن لاءِ من جي ميراڻ حقيقي محبوب کان دوري آهي. شاه جي دور جي مذهبي حالتن جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جي غور سان مطالعو ڪيو تہ ڏسبو تہ ملا الله کان پري دنيا جي حرص هوس ۾ مشغول ۽ سندس مَنْ الله جي الفت کان آجو ۽ مايا جي موهہ ۾ ميرو ڏسڻ ۾ ايندو. اهڙا ملا ظاهري تہ نيڪ ۽ چڱا نظر اچن ٿا مگر سندن اندر ۾ ابليس ويٺل ٿو رهي جنهن ڪري شاهہ انهن کان حقارت ڪندي چوي ٿو.

اندر ۾ ابليس، منهن ۾ ملا جهڙو
اهڙو خام خبيث ڪڏي ڪوهہ نہ ڇڏين

دنيا آهي ڏوڙ، ڏوڙ دنيا جي منهن ۾. شاهہ جڏهن ڏسي ٿو ملا الله جي راهہ ڇاڏي پيو، بہ اهو رستو ڇڏي دنيا جي ڏوڙ جي پٺيان لڳو ٿو رهي تہ هن جي اندر ۾ ان جي لاءِ پاراتو ٿو نڪري. جي الله جي راهہ کان بي خبر آهن اهي جي اوجهڙ وڃن تہ ڪا وڏي ڳالهہ ڪانهي پر اهو انسان جو الله جي راهہ ۽ رستو ڇاڏي ٿو پيو، بہ اهو ڇڏي غلط رستي تي هلي. ماڻڪ ڇڏي ڪچ جي پٺيان ڪاهي. سون ڇڏي ڏوڙ جي پٺيان پوي تہ اهڙي انسان تي افسوس صد افسوس آهي.

ملئين ملي ماءُ، جه پتو ڦتو پيٽ ۾
سجائي الله، ٿيي ڏنائين ڏوڙ ۾

ڏڪارڻي يا بلئڪ مار ڪيٽيئر جو ڪردار هر دور ۾ ڪتو رهيو آهي. هن کي انسان ذات جي ڏک بک جو ڪوبہ احساس نہ هوندو آهي. هن جي دل جي تمنا صرف دولت هوندي آهي. هو جائز ناجائز نموني مايا ميڙڻ جي موهہ ۾ مبتلا هوندو آهي. خاص طرح اناج جو واپار ڪندڙ فصل لهڻ وقت انهيءَ ڪري اناج ڪٺو ڪري رکندو آهي تہ فصل جي مند گذرڻ ڪانپوءِ جيئن جيئن اناج جي اڻاٺ پيدا ٿيندي تيئن تيئن ڪيس پنهنجي وکر جو دل گهريو دام ملندو. هن کي احساس نہ ٿيندو آهي تہ غريب غربو. مسڪين ماڻهو جن جو گذر آئن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

۽ چاڙهڻ تي هوندو آهي اهي ايڏي وڏي قيمت تي ان ڪيئن خريد ڪري سگهندا جو پنهنجو ۽ پنهنجي ٻچن جو پيٽ پالي سگهن. مگر ڏڪارين جي دل ۾ ديا هوندي ٿي نه آهي ڌن جو مقصد هوندو آهي پنجن مان پندرنهن ڪرڻ. وسڪاري جي موسم ٿئي ٿي. سارنگ سنڌ سان سهج ڪري ٿو. بادل برسن ٿا. پلرجي پالوٽ ٿئي. سانگي سرهائين ٿا. چائن ٿا ته ڌرتي ماتا سر سبز ۽ سائي ۽ سرهي رهندي سندن گنديون اناج سان پرجي ويندي اهو نظارو ڏسي شاهه جي دل ۾ به سرهائي پرجي ٿي وڃي ۽ هو خوشيءَ مان ڏڪارئي کي ننديندي چوي ٿو.

:

السو اوهيـڙا ڪري، عـاشق مـٽي اچ

ڏور ڏڪار يا ٻچ، مـينهن منهن ڏيکاريو.

جن ڏڪارين مهانگو لهي انهيءَ مراد سان ميڙيو هو ته پنجن مان پندرنهن ٿيندا اهڙن انسانن جي ويرين کي پاراتو ڏيندي چوي ٿو اهي موذي جن جي اندر ۾ انسان نه پر دولت سان دل آهي اهي ملڪ مان مرن جيئن سندن عذاب کان انسان ذات آجي ٿئي.

جن مهانگو لهي ميڙيو، سي ٿا هٿ هڻن

پنجن مان پندرنهن، تن اٿين تا ورق ورن

ڏڪريا ڏيه مان، موذي شل مرن

۱۹۳۵ع کانپوءِ سنڌ جي آباديءَ جو گهڻو دارو مدار ڪئنالن ۽ واهن تي ٿي ويو آهي مگر ان کان اڳ سنڌ جي اڪثر آبادي جو دارو مدار برسات تي هوندو هو ۽ فصل گهڻو ڪري باراني ٿيندا هئا. جي الو ته تر نه ته بر. تر لاءِ ته چيو ٿي ويندو هو پر سنڌ جو به ساڳيو حال هو. جي مينهن پوندو هو ته ماڻهو سرها ۽ سکيا ٿي ويندا هئا جي نه ته ڏيه ۾ ڏڪر ۽ بک جي باهه ٻرڪڻ لڳندي هئي. ڍور ڍڳا ڏٻرا ۽ بکي بکڻ پياسا ٿي پياسا رهندا هئا اهڙي ويل انسان. جيون ۽ جانورن جون اکيون آب ڏانهن نهاريندون رهنديون هيون. شاهه ان وقت سنڌ وارن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جي حالت هيئن بيان ٿو ڪري.

سارنگ ڪي سارين، ماڻهو مرڪهه ميهون
آڙيون ابر آسري، تازا تنوارين
سپون جي سموند، جون نئين سچ نهارين
پلر پيارين تہ سنگهارن سک ٿئي.

شاھ عبداللطيف وطن دوست ۽ انسان دوست هو. هو جڏهن ماڻهن، جانورن، پکين کي مينهن لاءِ پاڏائيندو ۽ پاڪاريندو ڏسي ٿو تہ هڪ وطن دوست ۽ عوام دوست جي ناتي هن جي من ۾ جهيو پيدا ٿئي ٿو ۽ الله جي سرڪار ۾ هٿ مٿي ڪئي سارنگ کي سڏي ٿو.

جيئن سندس وطن تي وس ٿئي سندس وطن سرهو ۽ سائو ٿئي سندس وطن جا سانگي ۽ سنگهار سکيا ستابا تين. ڏڪر جو ڏولاڻ ڏيه تا ڏور ٿئي.

سارنگ سار لهيج الله لڳ اچن جي
پاڻي پوچ پٽن تي ارزان ان ڪريج
وطن وسائيج تہ سنگهارن سک ٿئي.

شاھ جيئن تہ سنڌ دوست آهي هنڪي پنهنجي سنڌ سان پيار ۽ محبت آهي هو سنڌ کي سر سبز ۽ شاداب ڏسڻ ٿو چاهي. هو وسيع قلب جو مالڪ آهي هنکي پنهنجي وطن سان گڏ باقي دنيا جو بہ خيال آهي. ساري عالم جي آباد هجڻ جي التجا اهوئي ڪهري سگهي ٿو جنهن کي پنهنجي ملڪ ۽ ماڻهن سان الفت هجي. پنهنجي وطن سان گڏ ساري دنيا جي ڀلائي جي دعا اهوئي ڪهري سگهي ٿو جنهن جي دل ۾ محبت ئي محبت آهي. انفرادي احساس ڪشاده دل انسانن ۾ اجتماعي خير ۽ خوشحالي جو احساس پيدا ڪري ٿو. شاھ کي پنهنجي سنڌ سان پيار هو تنهن ڪري هو ساري دنيا کي پنهنجي سنڌ سان گڏ دعا ڏي ٿو.

سائين سدائين، ڪرين مٿي سنڌ سڪار
دوست مٺا دلدار عالم سڀ آباد ڪرين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهه جو ڊرامائي انداز

ڊرامو فقط ڊائيلاگ آهي جنهن جي ذريعي هڪ ڊراما نويس پنهنجي ڊرامي جي ڪهاڻي جي اوسر ڪري ٿو ۽ پنهنجن ننڍن وڏن ڪردارن جي واتان ڊائيلاگ ڳالهرائي مختلف سچوئيشنس ۾ جان پيدا ڪري ٿو. هو ڪڏهن انهن وسيلي اسان ۾ غم، ڪڏهن خوشي، ڪڏهن حيرت، ڪڏهن سسپنس ۽ ڪڏهن ڪاميڊي ۽ مزاح پيدا ڪري ٿو. هو ڪردارن جي ڳالهايل ڊائيلاگ ذريعي ئي ڊرامي جي ننڍن وڏن ڪردارن جي ڪردار کي اُڀاري اُجو اجرو ڪري يا انهن کي ڪيرائي برو ۽ بڇڙو ڪري اسان جي اڳيان پيش ڪري ٿو. جو اسين ڊرامي جي ڪن ڪردارن کي پسند ۽ ڪن کي ڌڪارڻ لڳون ٿا. ڪن سان اسان جي همدردي ۽ محبت پيدا ٿي وڃي ٿي ۽ ڪن کان نفرت ۽ حقارت.

نثر جي ٻين صنفن جهڙوڪ ناول ۽ افساني ۾ به مختلف سچوئيشنس ۽ وقتن تي ناول نويس ۽ افسانہ نويس پنهنجن ڪردارن کان ڊائيلاگ ڳالهرائي پنهنجي ڪهاڻي جي پلاٽ کي وڌيڪ زور ڀريو بڻائيندو آهي ۽ ان سچوئيشن کي، جنهن ۾ اهي ڊائيلاگ ڳالهايا ويندا آهن، وڌيڪ جاندار بڻائيندو آهي.

شاعريءَ جي ڪيترين صنفن ۾ ڊائيلاگ جي گنجائش نہ هوندي آهي. پر شاعري جون اهي صنفون جن ۾ لوڪ داستان، داستان، قصا يا ڪهاڻيون بيان ڪيون وينديون آهن. انهن ۾ شاعر وقت به وقت مختلف سچوئيشنس ۾ پنهنجن ڪردارن کي ڳالهرائي ڪنهن ماجرا،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ڪنهن معاملي. ڪنهن پيڙا ڪنهن خوشي ۽ غم يا ڪنهن ڪردار کي وڏيڪ جاذب، پُر اثر ۽ وڻندڙ بڻائيندو آهي. شاعري جي انهن صنفن ۾ بيت ۽ مثنويون سرِ فهرست آهن.

سنڌ ۾ بيتن ۾ جيڪي لوڪ داستان بيان ڪيا ويا آهن. انهن ۾ حفيظ تيوڻي جو مومل راڻو نهايت مشهور ۽ مقبول آهي. حفيظ، راڻي جي رُسي وڃڻ کان پوء، مومل جون راڻي کي خطا معاف ڪرڻ ۽ پرچڻ لاء منٿون ۽ راڻي جي رسامي ۽ ڪاوڙ ۽ ڪروڌ ڀري جوابن کي ڊائيلاگ واري ڊرامائي پُر اثر انداز ۾ ڇيڻ بيان ڪيو آهي.

راڻو چوي ٿو:

جي مومل وڃهه ۾ مامرا ورائي ويچار،
مَڪَرَ مون معلوم ٿيا، ترڪ تنهنجا تار،
ڪوڙ اهڙا نه ڪجن پونري سان پتار،
حرف حريفن هيڪڙو ملوڪن ميار،
توڙي منڌ مٿا ڏين، حيلا ڪرين هزار،
تہ بہ پنڌ انهيءَ پار، موٽي منهنجو نہ ٿئي.

مومل چوي ٿي:

جي پنڌ ڪري پير ڀري هڪ پيرو هت آءُ،
ڀڃي پاريچن ڪان، سارو ڪر سماءُ،
ڪُجهه تہ اهڙي ڳالهه جو رکندو ڪونہ رياءُ،
خون ڪٿوري نالڪي، جي جيي شمس شعاع،
توکي راوَ رسڻ جو، ڪنهن دشمن ڏسيو داءُ،
ڪرڻ جي خيال پئي، تون سودا مٿ م ساءُ،
بنا حق حفيظ چئي تون ڪر نہ وير وڏاءُ،
توڙي ساني ساءُ، آءُ مرد مڪو ميندرا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

راڻو جواب ڏي ٿو:

جي مومل ويهہ ماٺ ڪري، اهڙا حرف م ٿ ڪَلَ.
ڪوڙ لڪائيندين، ڪيترو، ڪري شرط شهل.
آيس تو انجام تي آءُ ڪڏهاني ڪرڪِل.
ڏلر عيب اکين سان، مستي ڪٺ ڪلل.
ستي ٻني هنسن سگهري، هڪ رني رليل.
ٻانہ ٻلي هڪ پل، مونسو سين مان رکي.

مومل:

جي مان رکي ميرو نہ ڪيَئم، عشق اهو تو آهہ،
قرب سجاتئي ڪارڻي، توکي جس جڳاهہ،
حق وڪيل حفيظ جئي، ڏسي تو بہ خداءِ،
آءُ اٿين پي نہ چوان، تہ ڪا مهڙ مونڊي ناهہ،
راڻا رسن رهاءِ، پوليسون ڪر نہ پڌريون.

ايران، ڀارت، پاڪستان ۽ سنڌ ۾ جيڪي عشقي قصا ۽ داستان وڏ ۾ وڏ مشهور ۽ مقبول آهن، انهن ۾ ليليٰ مجنون جو قصو بهترين صف ۾ شمار ٿئي ٿو. ليليٰ مجنون جي عظيم عشق جي احوال کي مختلف ملڪن ۾ ڪيترن شاعرن نهايت پُر اثر ۽ پُر سوز نموني مثنوي جي انداز ۾ بيان ڪيو آهي. سنڌ ۾ ميان علي محمد قادري جو مثنوي ۾ لکيل ليليٰ- مجنون جو قصو نہ صرف سنڌ جي بهترين لکيل نظمي قصن مان هڪ آهي، پر ٻنهنجي بيان جي خوبي سبب نهايت مقبول آهي. فن بہ هن قصي ۾ مختلف سيچوئيشنس ۾ ڊرامائي انداز اختيار ڪندي ڊائيلاگن کان ڪم ورتو آهي. جنهنڪري سندس بيان ڪيل ليليٰ مجنون جي قصي ۾ وڌيڪ اثر پيدا ٿي پيو آهي. جڏهن مجنون جي عشق جو چوڌول چوڌاري ٻکڙجي وڃي ٿو،تڏهن هن جو پي: جو هڪ امير ۽ وڏي شان ۽ دٻدٻي وارو ماڻهو آهي ٻنهنجي پٽ قيس (مجنون) کي ليليٰ جي محبت کي ڇڏي ڏين، بدنامي، بدناموسي کان ٻانہ ۽ پي: کي بجائن جي نصيحت ڪري ٿو. ٻنهنجي پي: جي نصيحت ٻڌي مجنون پي: کي نہ صرف ليليٰ جي حسن جي تعريف ٻڌائي ٿو بلڪ آن کي اهو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

بہ چوي ٿو تہ تون جي ليليٰ کي منهنجي اکين سان ڏسين تہ تون بہ سندس عشق ۾ چريو ٿي پوين. بابا! ھاڻي منهنجو مرڻ جيئڻ ليليٰ جي لاءِ آھي. ميان علي محمد قادري اھو منظر ڊرامائي انداز ۾ ڊائيلاگ رستي بيان ڪندي قصي کي وڌيڪ وڻندڙ بڻائي ڇڏيو آھي.

منجون جي پيءُ جي پٽ کي نصيحت

نہ ڪر بدنام مانکي نيڪ اختر
گھڻي عزت سان رھ خوش گھر ۾ نينگر
نہ آھي باغ ۾ گل کي بقا ڪجھہ
نہ ڪي کي حسن وارن ۾ وفا ڪجھہ
تون لاھي خيال ڇڏ ليليٰ جو دل تان
اھا ھرگز نباھي ڪين تو سان.
تون روئين ۽ رڙين ڏک ۾ رھين ٿو
ھميشہ درد ۾ دانھان ڪرين ٿو
نصيحت تي عمل ڪر ٿي سياڻو
اجايو ڇو ڪھمين در در ديوانو

مجنون جو پيءُ کي جواب:

ٻڌي مجني جڏھن پيءُ جي نصيحت
چيائين انکي بابا نيڪ خصلت
سڀن سھڻن کان سھڻو منهنجو جاني
زماني ۾ نکو مٽ ان جو ثاني
اکين منهنجين سان جي ليليٰ ڏسين تون
لٽا ڦاڙي چريو مون جان گھمين تون
جيئڻ ۽ جان آھي يار ڪارڻ
اکيون دلدار جي ديدار ڪارڻ
سڄڻ تان ساھہ ا صدقو ڪرڻ لئي
اکيون آھن. انھيءَ جي منهہ ڏسڻ لئي
وڃي نڪري جي سک ۾ يار جي ساھ
سجايو آھ سو الله آڪاھ.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهہ عبداللطيف سنڌ جي عظيم شاعر سنڌ جي مشهور لوڪ داستانن سهڻي ميهار، سسئي پنهون، ليلا چنيسر، مومل راڻو، عمر مارئي، نوري ڄام تماچي، سورٺ ڪي ذهن سرن ۾ بيان ڪيو آهي. شاهہ انهن عوام ۾ مشهور ۽ مقبول داستانن ۾ پنهنجي جادوءَ جهڙي اثر رکندڙ بيان سان نهايت جان ۽ جذبو پيدا ڪيو آهي. هن انهن مان اڪثر داستانن ۾ ڪيترن هنڌن تي ڊرامائي انداز اختيار ڪري انهن ۾ وڌيڪ اثر ۽ جاذبيت پيدا ڪئي آهي. شاهہ مختلف وقتن ۽ سيچوئيشن ۾ پنهجن ڪردارن کان ڊائيلاگ بيان ڪرائي سيچوئيشنس ۾ نواڻ پيدا ڪئي آهي ۽ مختلف ڪردارن جي عظمت ۽ احترام کي وڌيڪ اجاگر ڪيو آهي. جيتوڻيڪ شاهہ جو اهو انداز سندس مڙني بيان ڪيل سڀني سرن ۾ ملي ٿو پر سر ليلا چنيسر ۽ سر سورٺ ۾ اهو ايتريقدر گهڻو ۽ گهرو ملي ٿو جو آهي ڄڻ داستان ڊرامي جا ڊراما لڳن ٿا. شاهہ سنڌ جو اهو پهريون شاعر آهي جنهن پنهنجي ڪلام ۾ اهو ڊرامائي انداز اختيار ڪيو آهي، جنهن کان پوءِ سنڌ جي گهڻو ڪري سمورن شاعرن جڏهن بہ بيتن ۾ ڪو داستان بيان ڪيو آهي تہ سندس گس ورتو آهي.

سر مومل راڻي ۾ آهي مومل جي راڻي کي منٿ ۽ ميڙ، آزي ۽ نيزاري، رسامي ڇڏڻ ۽ پرچڻ لاءِ ايلاز ۽ عاجزي پر شاهہ هن سُر جي شروعات ۾ ڪاڪ جي ڪنڌيءَ ۽ ڪونرن، محل ۽ ماڙيءَ، سوڍين جي سونهن ۽ مومل جي مجاز سان گڏ برديسن جي دل سان گڏ مال متاع جي ڦرائي فراق ۾ فقير ٿيڻ ۽ راڻي جو مومل کي ماڻڻ جو بہ ذڪر آهي.

شاهہ هن سُر جي شروعات ۾ ڊرامائي انداز اختيار ڪيو آهي جڏهن همير سومرو پنهنجن ٽن وزيرن راڻي مينڌري، ڏونر ڀٽي، سنهڙي تماچائي سان شڪار تي وڃي ٿو ۽ سندس ملاقات هڪ سوامي سان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ٿئي ٿي باقي حصي ۾ زياده تر اڪيلي مومل ئي مومل آهي جا رڙندي ۽ روئندي نظر اچي ٿي.

شاهه ٻڌائي ٿو تہ: همير سومرو ۽ سندس وزير ڪي شڪار ڪندي هڪ سامي مليو، سندس ٻت ڀڀوت سان ڀريل هو. ڪلهن تي سائي شال ۽ ڳچيءَ ۾ سوني مالها پيل هيس. اهڙو ٻهڻو موجهڙو ماڻ منير سندس چهرو اهڙو وڻندڙ هو جهڙو صبح جي ڪتي ڪيندڙ سج. هو نهن ڪان چوليءَ، تائين نينهن جو نهوڙيل هو. هو ڪاڪ ڪان ڪڪورئو ٿي آيو.

جوڳيءَ تي جڙاءُ، نسو روئي نيہ جو.
ٻتنگ جن پيدا ٿئو، سامي سچ وڙاءُ.
آيو ڪاڪ تڙا، ڪنئارن ڪڪوريو.

شاهه هن داستان ۾ مومل ۽ سندس ڀينرن جي سونهن ۽ ڪردار کي چٽو ڪرڻ لاءِ ڊرامائي انداز اختيار ڪندي ڊائلاگ ڪان ڪم وٺندي ٻڌائي ٿو تہ همير سومرو ۽ سندس ساٿي سامي کان ڪاڪ جي ڪمارين بابت پڇن ٿا.

همير ۽ سندس ساٿي،

آءُ لانگو تيا لال، ڪہ ٻر ڏٺي، ڳجريون
آب ارتو، اڪيين، لڙڪ وهائين لال
ڏٺم جي جمال، سامي! ڪہ نہ سلائين.

هن اول ئي مومل جي حسن جي هاڪ ٻڌي آهي، تنهنڪري وري هن کان سنئون سڌو سوال مومل بابت ڪن ٿا

خبر ڏي ڪري، ڪا مومل جي مجاز جي

ان سوال سان سامي جا ڇنا ڦٽ چڙي پون ٿا ۽ ڪاڪ جون ڳالهيون ڪري ڳوڙها وهن لڳنس ٿا.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڳاليون ڪندي ڪاڪ جون ڳوڙها پٽس ڳڙي
ڪا جا انگ اڙي، جن ڇتا ڦٽ فقير جا.

هاڻي جڏهن مومل جو ذڪر هن جي زبان تي اچي ٿو ته هو بس ٿي نٿو ٿئي. هو ڪين مومل جي سونهن جي ساراهه سان گڏ سندس زور ڀرين زبرن جو بيان به ڪري ٿو ۽ ڪين ٻڌائي ٿو خاص عام جيڪو ڪاڪ وڃي ٿو سو وڃي ٿو وڃي. مومل انهن کي ٺڳي ماري ٿي جن جي مٿن به مٺيو آهي.

شاهه ڊراماٽي انداز ۾ سامي جي واتان پنجن بيتن جو وڏو ڊائيلاگ بيان ڪري ٿو.

سامي:

ڪجر ڪي ڪجمل جون، تارن ۾ تبرون
هئي حاڪمين کي، زور ڀريون زبرون،
ڪاڪ ڪندي، قبرون، پسو برڏيهين جون.

ڪجر ڪاروڙين، اچو آڏي آيي
متان ييئي تن، ٻڌا ٻاڻ هڻن جي.

مومل کي مجاز جا اکين ۾ الماس
نڪا عام نه خاص جي وڻاسي وڃيا.

مومل کي مجاز جا اکين ۾ اٽبوڙ
هئي حاڪمين کي، ٻٽ نهاري ٻوڙ
ڪهوٽ ٻهري ڪهور، جي وڻا سي وڃيا.

مومل ماري مير آميڙين ڪان اڪري
سودي ڪهڻا سڪا نيا ٻڙهل ٻنهت ٻر
هئي تن کي تير، مٿيون جن متن ۾.

www.sindhsalamat.com
books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سامهون واتان مومل جي مجاز جو احوال ٻڌي سيٺي يار پنهنجي قسمت آزمائي ڪرڻ لاءِ ڪاڪ ڏانهن روانا ٿين ٿا.

شاهه جي بيان ڪيل سرن ۾ سُر سهڻي ٻين سرن جي ڀيٽ ۾ انهيءَ ڪري وڌيڪ اهميت رکي ٿو جو شاهه هن سر ۾ پنهنجين ٻين سورمين جي ڀيٽ ۾ سهڻي کي عشق جي معاملي ۾ ڏيک پختي، همت واري ۽ بي ڊپي ڏيکاريو آهي. شاهه سندس محبت جي عظمت جي واکاڻ ڪندي چوي ٿو. هلو ته انهيءَ جو ان همت سهڻي کان عشق جا اسرار معلوم ڪريون جيڪا عشق ڪري ڄاڻي ٿي، جنهن جي من ۾ ڏينهن رات ميهر ئي ميهر آهي.

سياري سه رات ۾، جا گهڙي وسندي مينهن
هلو ته پڇون سوهڻي، جاڪر ڄاڻي نيهه.
جه کي راتو ڏيهه. ميهار ئي من ۾.

پنهنجين ٻين سورمين جي ڀيٽ ۾ شاهه سهڻيءَ جي وڌيڪ واکاڻ ڪندي چوي ٿو:

توڏيءَ کي تعظيم، پڻ سيٺا اڪري

سهڻي عشق ۾ ايتري ثابت قدم هئي جو شاهه چوي ٿو ته اهڙي عظيم اولاد ڄڻڻ تي سندس والده کي فخر هئڻ گهرجي. ڪاڪا اولاد اهڙي هوندي آهي جيڪا پنهنجن عظيم ڪارنامن ڪري پنهنجي خاندان جو منهن مٿي ۽ سر اوچو ڪندي آهي. شاهه به سهڻي کي اهڙي اولاد مان سمجهي ٿو.

جهول نه جهلي سوهڻي، سائر سٽ سنديا س.
جه اهڙي ڄائي عاجزا. سا مَرَ مرکي ماس.
ٻين جي ٻئاس، ته ڪين عشق آئين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاھہ سھڻي لاءِ وڏيڪ چوي ٿو تہ ھين سورمين جي پيٽ ۾ ھوءِ توڙ کان نيھن جي نوازيل ھئي

توڏي تـوڙائين نيـــھ نوازي ســـوھڻي.

شاھہ سھڻي جي عشق جي انتھا کي چٽو ڪرڻ خاطر ڊرامائي انداز اختيار ڪندي ڊائيلاگ رستي سھڻيءَ کي چوي ٿو. "اي سھڻي! عشق وارن کي عشق کي پنھنجو رھبر ۽ رھنما بڻائي. سڀ خوف خطرا ڦٽا ڪري. درياھہ ۾ ٽپي پوڻ گھرجي. اھي ٺي دريا مان پار پونديون جيڪي عشق کي پنھنجو رھبر بڻائينديون."

شاھہ:

پاڻ مَ ڪــڄ پاڻ سين، وســيـلا وســار.
لڙ لنگھــائي، ســوھڻي، پرت وجھندي، پار.
سـي ترت لگھنديون تار، اڪنڊ آگھ جن سين.

وري ڪيس چوي ٿو

شاھہ:

ڪونہ آگھ اھڙو، جھــڙي مـــحــبت مِن.
اُپيون اوري پار ڏي، ڪوڙيون ڪک پچن.
ندي تن نيــرُ ٿــيي، جي ريءَ ترھي ترن
سـک رســائي ســوھڻي! اصل عــاشــقن
سي جھليو ڪين، ڪن، پچن جي مھار کي

شاھہ جي انھيءَ نصيحت کي قبول ڪندي سھڻي چوي ٿي:

سھڻي:

پچن جي مــيــھــار کي، پچي سي مــيـھــار
ترھو تنين بـار، عــــق جنين کي آڪرو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

عـــشق جنين کي آکرو، ٿرهو مـــتي تَنِ
جي ساهڙ کي سـکن، تنين جڙ جنڊ ٿـئي

شـاهه عـبداللطيف سـر سـهڻي ۾ درياهه جي دهشـتناڪي، سـه سياري مينهن جي وسڪاري ۽ ڪاري رات ۽ اهڙي وقت ۽ حال ۾ سهڻي جو ڏم ڪُهران نڪري گهڙو کڻي ميهر ڏانهن وڃڻ واري منظر کي اهڙي انداز ۾ بيان ڪيو آهي جو سارو منظر پڙهندڙ جي اکين اڳيان ڦري وڃي ٿو.

سي سيارو، پاڻي پارو، جت جُهڙ جَهڪ جهول

ڪاري رات ڪچو گـهـڙو، مـتـاءِ وسـي مـيـه
هڪ پوءِ بيـراهَ جو، پـئـو سـانـيـارا سـيـهَ

ان ڪـان وڌيڪ هـو درياهه جي چاڙهه، دهشت ۽ دم ۽ نـهـايت تيز ۽ تند وهڪري جو منظر بيان ڪندي ٻڌائي ٿو ته درياهه اهڙو موج ۽ مـسـتيءَ ۾، ڪرڪا ۽ ڪُن. هيبت ۽ هلاچو ڪندو، وهندو ۽ وڏندو وڃي ٿو جو ماهر تارون به ان ۾ سنڌ کٽي گهڙڻ جو ست نٿا سارين.

دهـشـت دم درياهه ۾ ، جت هـيــــــبـت هَلاچو

ڪر ڪَل ڪوچ ڪُنَ ڪهٽا، جت ڏڙڪو منجهه درياهه

دهـشـت دم درياهَ ۾ جت ڪُن جا ڪـرڪا
سـهي ڪين سـمـونڊ جا. مـانـدي دل ڏڙڪا

دهـشـت دم درياهه ۾ جت ڪـرڪا ڪُن ڪـرين.
ٻـچل ٻانـدي ٻـار ۾. اُت لـهـــــريون لوڏا ڏيـن.
سـناور سـامـيـا، اُت سـيـٽـايا نـه سـنديـن.
جت ويرون وات نـه ڏين، اُت سـاهڙ سير لنگهائين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

دهشت دمر درياهہ ۾ جت جايون جا نارن
نڪو سنڌو سير جو مپ نہ ملاحن
ورندا درياهہ جا واڪا ڪئو وڙن
سچا پيڙا پار ۾ هليا، هيٺ وچن
پرزو پڌانہ ٿبي، تختو منجهان تن
ڪو جو قهر ڪن ۾، وٺا ڪين ورن
اتي اڻ تارن، ساڄڻ سير لنگهاءِ تون

عشق جي ماريل سوهڻي جو اهڙي ويل ۽ وقت، دريا جي اهڙي خوف ۽ خطري واري حالت ۾ بہ من ميهر جي ملاقات کان نٿو رهي. دم ۽ ساهن جو سوڻون سر سهي، ساهہ جو آسرو سهائي ۽ جيءُ جوکي ۾ وجهي، ڪهڙو ڪٺي الله توهار ڪري دريا ۾ ڪهري پوي ٿي. شاهہ ان سٽيوئيشن کي وڏيڪ جاذب، پُر اثر ۽ سهڻي جي ڪردار کي وڏيڪ باغي، بهادر ۽ مڪمل عشق جي تصوير پڌائڻ خاطر سهڻي ۽ سنڌس سرتين جي وچ ۾ ڊرامائي انداز اختيار ڪندي ڊائيلاگ ڪرائي ٿو. سهڻي جون سرتيون هن کي تن ڳالهين جي مت ڏين ٿيون. ٻهريون ڏم جو خيال ڪر، پيو سياري پاري ۽ درياهہ جي دهشت ڏانهن ڏس. ٽيون ڪهڙي ڏانهن ڪهور. محبت جي ماريل، ميهر جي سڪ جي سڪايل سهڻي جنهن سِرَ جو سانگو لاهي ڇڏيو آهي، اهڙي جري ۽ همت واري انسان وانگر ڪين جواب ڏي ٿي تہ سِرَ جي يار جي راهہ ۾ قربان ٿيو تہ ڪا وڏي ڳالهہ نہ آهي.

سهڻي جڏهن اڏرات جو اٿي ميهر سان ملڻ لاءِ وڃڻ لڳي ٿي تہ سرتيون هن کي درياهہ جي دمر، ڪاري رات ۽ ڪن جو خوف ڏيارينديون دم جي ڏمر کان ڊيڄارينديون جون ٿيون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

سرتيون:

مــتــان گـهــڙين ســوهڻي، اڄ دريا ۾ دم
ڪاري رات ڪنن ۾ ڪـهـــــڙو اٿي ڪم
مـــــتـــــان جاڳي ڏم، پڇي پاڙي واريون

باغي سهڻي جنهن کي ڏم کان نفرت ۽ ان جي پرواهہ ناهي ۽ دريا جي دهشت جو ڪو خوف ۽ خطرو ڪونهي سا کين جواب ڏي ٿي.

سهڻي:

پڇي پــاڙي واريــون، ڪــوه ڪــريــنــدو ڏم
ڪاري رات ڪنن ۾، آه ڪاڻيـــارين ڪم
هي هڏو ۽ چم، گهوريو محب ميهار تان.

جڏهن سندس سرتيون ڏسن ٿيون تہ سهڻي کي ڏم جي ۽ دريا جي دهشت جي پرواهہ ناهي تڏهن چون ٿيون تہ سهڻي جي اٿين آهي تہ اونداهي اڌ رات بجاء، ڏيه کي ڏيکاري پريات پهر ميهر ڏانهن وڃ.

سرتيون:

ســـــدا ٻڄ م ســــــوهڻي! اونداهي اڌ رات
پريان ڏي پريـــــات وڃ ڏيکاري ڏيه کي

ســهــڻي کين جواب ڏي ٿي تہ آءُ اونداهي رات جو انهيءَ ڪري ٿي وڃان جو ڏينهن جو منهنجي نگاهہ ڪن ٻين تي ٻہ پئجي سگهي ٿي. پر آءُ ميهر ڪانــسوا، غير ڏانهن ڏسڻ ڪند، ٿي سمجهان.

وڃ اونـــداهـــي راتـــڙي، چانـــدو نـــي چانـــدا
اوري مـــهـــارا، مـــه ۾ پـــــان ڪـو پئـــو.

ســرتيون جڏهن ڏسن ٿيون تہ سـهـڻي پنهنجي محبت ۾ پڪي پختي آهي، هن کي سندن صلاحون ۽ مـشـورا اثر نـہ ٿـا ڪن ۽ هوء پنهنجي ارادي تان ڪنهن بہ حالت ۾ نہ لهندي، مرندي پر مـيـهـر ڏي وڃڻ کان نـہ مڙندي. تڏهن کيس سمجهائيندي چون ٿيون خطرناڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

درياه ۾ گهڙڻ تي وڃين ٿنهن ڪري جي ڪنيار ڪان ڪچو گهڙو مليئي
ته اهو ڪيس مٽائي ڏجان، جاچي جوچي پڪو گهڙو ڪڍجان، ايئن نه
ٿئي جو موجن جي حوالي ٿي وڃين.

سرتيون:

پڪو ڪنج پاڻ سين، چڱو چٽائي
ڪچو ڏيج ڪلاڪ کي، مه تي موٽائي
سو سڻ هين، سين سوهڻي، جيڪي فائق فرمائي
موجون منجهائي، مارينئي مهراڻ جون.

سهڻي کين جواب ڏي ٿي، عشق جي راه ۾ ڪچي ۽ پڪي جو
سوال ناهي. ڏم سان جا گهڙي گذري ٿي جا نظر من تي پوي ٿي جڻ
ڏوهه ڪري رهي آهيان. مونکي جيڪو گهڙو مليو، طوفان مچي يا
آنڌاري مچي مونکي ميهر ڏانهن وڃڻو آهي.

سهڻي:

ڪچو تان ڪوه؟ پڪو نظرَ پرين جو
ساهڙ مهجو سپرين. ڏم ڏئيٺي ڏوهه
جي ڇتو جي ڇوهه، ته پوريندس پار مٿي.

هاڻي جڏهن سوهڻي سيه سياري، بوندڙ پاري، وسندي مينهن ۾
گهڙو کڻي هلڻ لڳي ٿي ته ڏسي ٿي ته گهڙو ته ڪچو آهي. تڏهن
سرتيون کيس چون ٿيون.

سرتيون:

ڪچو ڪان ڪنيار اوڪي، ڪنئون آٿين
ڪ تو ڪَنين نه سڻي؟ پيلي تي پلڪار
لوڙها لک لطيف چئي، ڪوڙين ڪارونيار
اُڪارين آڏار، آرا آڪي وارين.

سهڻي ڪچي گهڙي ملڻ تي جواب ۾ چوي ٿي ڪلال جيڪي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

خال ان گهڙي تي ڪڍيا هئا سي موکي وٺيا هئا. ان جي مٿان
جي ڇٽ هئا تن منهنجي ڇت کي ڇريو ڪيو هو ان جي مٿان جي ڏاءُ
(رنگ) هئا تن مونکي ڏتاريو هو. آءُ اهو نہ ڀانيو تہ آءُ ڀيلي تي ڀلي
آهيان

سهڻي:

ڀــــانيم نہ ڀليــــو منکي ڏاءُ ڏتارئو
آڪي مــــــتي آســــري، روح ڏنلو ريلو
تيــــــلا هم ويلو، ڀئم واهڙ وچ ۾.

وري چوي ٿي منهنجي قسمت ۾ ڪچو لکيل هو نہ تہ ڪنيار
جا سمورا رچ پڪا ئي پڪا هئا.

سهڻي:

پڪــا رچ ڪنيــار ڪا، پڪي نهــائين
مــونکي تئــائين، ڀيلو ڀــاڳي آئيــو.

هوءَ ڪچو ســـاڻ ڪري درياه ڏانهن وک وڌائيندي چوي ٿي،
پڪن جي پرواه تہ اهي ڪنديون جن جي جيءَ کي جهوري ناهي جن جي
من ۾ محبت جي ميخ لڳل نہ آهي جي آرام ۽ اطمينان ســان رهن ۽
گذارين ٿيون هي ڪچو ئي مهجي ڪم جو آهي جو ميهر ڏانهن وٺي
ويندو.

سهڻي:

آڪــو تـــہ آڪــو، ڪــچو آيم ڪــم
جي جنين جا جم، پڪــا سي پچنديون

جڏهن سهڻيءَ جون سرتيون ڏسن ٿيون تہ سهڻي کي نہ ڏم
جي پرواهہ، نہ سياري پاري، درياه جي دهشت، ڪنن جي ڪڙکن جو
خوف خطرو آهي نہ ئي ڪيس پڪي يا ڪچي گهڙي جو خيال آهي، تڏهن
ڪيس چون ٿيون تہ اي سهڻي جي تون هر حال ۾ ميهر ڏانهن وڃين ٿي
تہ پوءِ ڏم ڏانهن واپس نہ ورجان،.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سرتيون:

مرج وٽ ميهار، متان موٽين سوھڻي
ساھڙ جا سينگار، متان ڏم ڏيکارين.

هوءَ کين ٻڌائي ٿي جي ميهر مونکي چوي "سهڻي! موني نہ وڃ تہ جيکر آءٌ ساري ڄمار، دوست جي دونهي جي پاسي گذاري ڇڏيان.

سهڻي:

ڄونم جي هيڪار، "مَ وڃ، موني سوهڻي!"
دونهي پاسي دوست جي گهاريان سڀ ڄمار
ٻانڌيٽا ٻيهار، هنڌ نہ لڳين لائيان."

سهڻي محبت ۾ ايتري ٻڏل آهي جو سرتين کي ٻڌائي ٿي تہ "ميهر جي رهڻ جو نہ ٻہ چئي تہ آءٌ ري چئي رهي پوان، مگر فراق ۽ وصل جو جدا جدا مزو آهي." عاشقن لاءِ فراق ايئن آهي جيئن لوهہ جو ٻاهہ تي تپڻ ۽ وري وصل انهيءَ تتل لوهہ تي پاڻيءَ جا ڇنڊا آهي. هڪ پارسي شاعر پنهنجي محبوب کي چوي ٿو:

فراق و وصل جدا گانہ لذتي دارد
هزار بار برو صد هزار بار بيا

اي منهنجا محبوب! وصل ۽ فراق ۾ پيو پيو مزو آهي، تون هزار ڀيرا وڃ يعني مونکي فراق عطا ڪر ۽ سوين هزار ڀيرا واپس اچ اچي مونکي وصل عنايت ڪر.

سهڻي پنهنجي خيالن جو اهڙو اظهار ڪندي چوي ٿي:

سهڻي:

وڃان کين وري، هنڌ ري چئي رهي پوان
دنهي پاسي دوس جي، ماڳہ پوان مري
صورت نہ سنهڪا. ڪيس چت چري
وصالا فراق جي، سجي ڳال ڳري
تيلاهم تري، مہ ڳنٺو موني وڃان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهه جو سر مارئي هڪ عظيم ڪردار واري انسان جو سر آهي، جنهن کي نہ صرف پنهنجي وطن جي مسڪين، غريب، نادار ماڻهن، وطن جي تر ترائين، ٽرن برن، واري وٿاڻن، پر وطن جي خسيس کان خسيس شيء لاء بہ محبت ۽ پيار آهي. وطن جي محبت ايمان جو جزو آهي ۽ اهو جزو اسان کي مارئي ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿو.

سر مارئي جو داستان مارئي جي عمر جي ڪوٽ ۾ بانديائيء جي حيثيت سان شروع ٿئي ٿو. مارئي عمر جي ڪوٽ ۾ قيد ٿيڻ کي قسمت جو ڪم سمجهي ٿي.

قسمت قيد قوي، نات ڪير اچي هن ڪوٽ ۾
آئي لکئي لوح جي، هند ڏيکاريم هي
پرچي ڪين پنهوار ري جان جسو ۽ جيءُ
راجا راضي ٿيءُ، تہ مارن ملي مارئي.

هوء عمر جي قيد ۾ وطن واسين، سهيلين سرتين، ڪاٺر ٻاٺر، ولين وٿاڻن، ڦره لاٽي ۽ مختلف موسمن کي سارينڌي نيڻن مان نير هارينڌي رهي ٿي. هوء پنهنجي مارو، پکن ۽ ڪولاڙن ۽ ڪاه کي ياد ڪندي چوي ٿي.

سنهيءُ سيءُ سبيو مون ماروءَ سين ساه
ويٺي ساريان سومرا، ڪولاڙا ۽ ڪاه
پکن ۾ پساه، ڦالب آهي ڪوٽ ۾.

هوء وطن جي معمولي کان معمولي ولين ۽ وڻن سان پنهنجي پيار جو اظهار ڪندي چوي ٿي.

وليون وڻ ڦلاريا، لُلر نکيو لُس
آئيو وجهن آهرين، سندي لوهن لُس
ميوا مير ماکيون، سڪا جکن جُس
ماڙيءُ وهي مُس، ملير ويندي مارئي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مارئي سمجهي ٿي جيڪو حاڪم پنهنجي رعيت جي نيائي پاڻ پنهنجي سر زوريءَ زبردستيءَ ڪٺي آيو آهي. اهو ان کي قيد مان آجو نہ ڪندو. انڪري الله کي التجا ڪرڻ لڳي ٿي تہ پهريان وطن وڃان پوءِ پل منهنجي حياتيءَ جا ڏينهن پورا ٿين.

الا! ايَ مَ هوءِ، جنءِ آن مـــــاران بند ۾
جسُو زنجيـــــرن ۾، راتو ڏيهـــــان روءِ
پهـرين وڃا لوءِ، پوءِ مـرپڄنم ڏينهـڙا.

شاه عبداللطيف وطن جي حب سان گڏ هڪ هيڻين ۽ غريب طبقي جي فرد جي عظمت هن نموني سان بيان ڪئي آهي تہ هو نہ لوڀ ۽ لالچ ۾ وڪامڻ وارو آهي نہ ئي ان کي جبر ۽ جور جهڪائي سگهي ٿو. انهيءَ ڳالهہ کي وڏيڪ اثرائتي انداز ۾ بيان ڪرڻ ۽ مارئي جي بلد ڪردار کي اجاگر ڪرڻ لاءِ شاه ڊرامائي انداز ۾ ڊائيلاگ ڪان ڪم ورتي مارئي جي داستان کي وڏيڪ وزنائتو بڻائي ٿو.

عمر مارئي کي کوهہ تان ڪٺي اچي پنهنجي ڪوٽ ۾ قابو ڪري ٿو. هو ڪيس پنهنجي بنائڻ لاءِ هرڪائيندي چوي ٿو تہ "اي مارئي! هي محل هي ماڙيون سڀ تنهنجيون آهن، جي چاهين تہ اجا بہ وڏيڪ توکي جوڙي ڏيان تون انهن مارن لاءِ ڇوٿي روئين ۽ رڙين جن توکي وساري ڇڏيو آهي جن کي تون ياد بہ نہ آهين."

عمر:

در دروازا دريـــون، هـــائـي هـــتـي هـــو
ڪوڙين اڏيان ڪيـتـرا، تنبـــو مـــتـان تو
جي مل نہ آيا مـــــــارئي تنين رڙم رو
ڪو ڪٿ آهي ڪو، پـــي پنهـــوارن ڏي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

عمر جي هن ڊائيلاگ جا ٻہ حصا آهن، هڪ مارئي کي لالچائڻ ۽ مارئي کي مارن وسارڻ جي ترغيب ڏيڻ.

مارئي جيڪا نهايت غريب گهر جي ڇوڪري هئي، جن جي پيٽ گذر اهو هو جو

آٿين ۽ چـاڙهـين ڏٿ ڏمـاڙي سومرا

هن جو گهر گهاٽ اهو هو.

وهن ورا ڪن ۾ جن جي اجوکي اوطاق

۽ جن جي غربت جو اندازو ان مان لڳائي سگهجي ٿو تہ جڏهن پنهنجي نياڻيءَ جي شادي ڪن ٿا تہ ڏاج ۾ سڄ ڏين ٿا.

مونکي ماروئڙن سڄ ڳنڍائي سيج ۾

مارئي عمر جي محلن ماڙين واري ۽ ٻي هر آڇ کي ٺڪرائي ٿي. شاهہ اتي ڊرامائي انداز اختيار ڪندي مارئي واتان ڏکهو ڊائيلاگ ادا ڪرائي ٿو جو ڪيترن بيتن تي ڦهليل آهي. جن ۾ هوءَ سندس هر آڇ جو ذڪر ڪندي انکي ٺڪرائيندي وڃي ٿي.

مارئيءَ

پٽولا پنهواريون، مور نہ مٽي ڪن
جہ لاک رتائون لوئيون، تہ سالنئا سونهن
اُن ايلاچنئون اکري، بخمل بافتن
سکر ڀانيا سومرا، ڪٽي ڪان ڪنهن
جا ڏنير ڏاڏائن، سا لاهيندي لڄ مران

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

تيل نہ لائيان تهجو، مون ماروءَ جو من
ڪريان ٻي نہ ڪَنِ، آهر انهيءَ آهيان

پکن سين نہ پاڙيان هند هتي جا هي
آهل اباڻن کي، مري شال ملهائيان.

مارئي عمر جي انهيءَ ڳالهہ تہ جي مارو هنکي ياد نتا ڪن تنکي هوءَ وساري ڇڏي جي جواب ۾ چوي ٿي. منهنجو من مارن سان مليل آهي.

مارئي:

جنءَ ڳنڍيون منجهہ ڳنڍير. تنءَ مون من ماروئڙن جيئون

آئون ڪيئن ڇڏيان سومرا تن پنهوان پچار
جڙ جنين جي جان ۾ لڳي ريءَ لوهار
ميخون محبت سنديون، هينئڙي ۾ هزار
پکا ۽ پنهوار، ڏني مون ڏينهن ٿيا.

جر ۾ سپون جيئن اهن ابر آسري،
جين ڪنجون سارن روهَ کي مون تن اندر تينءَ
هُتِ وعدا وڃن جا، هتِ نہ ياڻيم هينءَ
ڪوئين وهان ڪينءَ، جي نظر بندياڻي نہ هئان.

عمر جي لوبہ لالچ کي ٺڪرائيندي مارن سان پنهنجي محبت جو اظهار ڪرڻ کان پوءِ مارئي عمر کي الله جو واسطو ڏئي آزاديءَ لاءِ التجا ڪندي چوي ٿي

ڇڏ سٻرايون سومرا، عمر لڳ الله
تير نہ تورا ڏينهڙا. مارئين ڳاريم ماه
سڪ مهجي ساه، ماروءَ جي مس لهي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مارئي مارن کان پري عمر جي ڪوٽ ۾ بند آهي. سندس مارو شريف، با عزت، با سيرت، با عصمت ۽ بلند ڪردار جا ڏٺي آهن. هو مارئيءَ ڏانهن سنيهو موڪلين ٿا تہ هوءَ جنهن حال ۾ آهي اها وڏي آزمائش آهي جي تون ان مان پار پئي پنهنجو ست قائم رکي ملير موٽندينءَ تہ تنهنجو مان ۽ عزت ٿيندي.

مارو:

ستي تهجي ست ۾ ڳال ڪهر جي ڳچ
وڏئو، چيريو، چچرئو، پر ۾ اُپي پچ
ساڻ امانت اچ، تہ ٿئين سماني سائيه ۾.

مارن جو ست نيائڻ واري مشوري جو جواب ڏيندي مارئي چوي ٿي.

مارئي:

جا نڪي ستين سيڙ، تان ڪين وهنديس ڪوٽ ۾
سپ سمندين سچي، نديءَ پيي نہ نيڙ
جڻ هوءِ ابر آسري، تہ مون من مليڙ
ڪائر پين ڪيڙ، جي امانت اَت وڃي.

مارئي جو عمر جي ڪوٽ ۾ قيد هئڻ مارن کي ناگوار لڳي ٿو. ڪڏهن ائين نہ ٿيو آهي جو مارن جو ننگ انهيءَ نموني ڪچي ويو هجي. عمر جي ڪوٽ ۾ مارئي جي بند هئڻ ڪري مارن جا ڪنڌ شرم کان جهڪيل آهن هو مارئي کي خطاب ڪندي چون ٿا اهڙي ڏيءُ نہ ڄمي ها تہ بهتر جنهن عمر جي ڪوٽ ۾ مارن جي لوئيءَ کي لڄائي ڇڏيو جو مارن جي نيائي ماڙين ۾ خوش گذاري ٿي.

مَر سپني مارئي، مٺي مَر ڄائي
جہ اچي عمر ڪوٽ ۾، لوئي لڄائي
جا سانگين سيڏائي، ساڪين مَرڪي ماڙين

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مارن جي غيرت، عزتِ نفس پنهنجي جڳهه تي ماري جو ست سيل پنهنجي جڳهه تي مارئي مارن جي وين ملڻ کان اڳ لوئي جي لڄ رکندي عمر کي چوي ٿي:

مارئي:

پنولا پنهواريون مور نه متي ڪن
جه لاک رتائون لوئيون ته سالنئا سونهن
اِن ايلا چنئون اڳري، بخمل بافتن
سکر پانئيا سومرا، ڪتي ڪان ڪنبهن
جا ڏنير ڏاڏئن. سا لاهيندي لڄ مران.

هو مارن جي وين ته، "جا سانگين سيڏائي، سا ڪين مَرَ ڪي ماڙين" جي جواب ۾ چوي ٿي ته مارن جو وين اجايو آهي. خدا جو قسم مان هڪ طاقتور حاڪم جي قيد ۾ آهيان ۽ منهنجي الله در التجا آهي ته هو عمر کي مهربان ڪندو ۽ مان پنهنجو ست قائم رکي واپس ورنديس.

مارئي:

يا الله آهيان بند ۾، ڏنان تي ڏهر
وين ورائي ناه ڪا، سومرو سبر
ميان مهربان ڪريين الاهي عمر
ويڙ بان سو وڙ. عالم جيڏاه عالم آسرو

سر مارئي ۾ شاهه ان وقت وڏيڪ ڊرامائي انداز پيدا ڪري ٿو جڏهن مارئي، جون سرتيون هن کي اڏنگا وڻ ڏين ٿيون جنهن ۾ ڪيس اهو طعنو ڏين ٿيون ته، "مارئي! تو عمر جي لذيذ کاڌن تي هرڪجي مَن مائٽن کي وساري ڇڏيو آهي." مارئي جوي ٿي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ماروئي:

اڄ اڏنگا وينڻ، مڪي مڪا مارڻين
ماري هميرن جا، جيڪس ڪاڏهن ڪيڻ
سانبيڙا ۽ سيڻ، ڪ تو وٺا وسري.

مارن وٽ ست ۽ سيل جو وڏو قدر ۽ مان آهي مارن جي ڪابہ ڇوڪري نہ آهي جيڪا باعصمت نہ هجي. ماروئيءَ جون سرتيون سمجهن ٿيون تہ ماروئي عمر جي محلن ۾ وڃي عمر جي ٿي وئي آهي ۽ پنهنجو ست سلامت نہ رکي سگهي آهي، تنهنڪري هن کي نهايت چيندڙ وينڻ ڏياري موڪلين ٿيون تہ اي ماروئي! ڀلائي بهتر آهي تہ تون زهر کائي پنهنجو انت آئي ڇڏ جئين تو جهڙي بي عصمت عورت سان ملير ڄائيون ڪو لڳ لاڳاپو نہ رکن. ڀلائي تون پاڻ کي انهن مان نہ ڪونرائيندي ڪر.

ماروئڙيون:

هي مہ ڏيئي ٻن تون وہ کائي نہ مرين.
جي ملير ڄائيون توسين سنگ نہ ڪن.
تون ڪيئن منجهان تن پاڻ سڏائين ماروئي.

ماروئي انهيءَ وينڻ جي جواب ۾ ڪين چورائي ٿي موڪلي.

مون سين ماروئڙيون، کهڙي ريت رسنديون.
چگن ۾ چيز، پيہ، پيہ رت جيون.
هتي جي هيون، تہ سڏ ٻوي ها سيل جي.

ماروئي عمر جي بند ۾ هر آزمائش جي آڳ مان سون وانگر اڇي اجري ٿي نڪتي آهي. هوءَ عمر جي قيد جي آزمائش وارن ڏينهن لاءِ چوي ٿي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ماروئي:

سکر سيئي ڏينهن جي مون گهاريا بند ۾،
وسـايـر وڏ ڦـڙا، مـتـي مـاڙيءَ مـينهن،
نيـڻ مـهـجي نيـه، اُجاري اڄ ڪـئو.

ماروئي جي ان قول ته هتي جي هيون ته سڌ پوين ها سيل جي. جي روشني ۾ جڏهن مـاروئيءَ جي ڪردار کي ڏسـون ٿـا ته هوءَ هڪ عظيم انـسـان نظر اچي ٿي جيڪا نه ته لوڀ ۽ لالچ تي وڪامي ٿي وڃي نه ئي ڏاڍ ۽ سـختي اڳيان جهڪي ٿي. ڪنهن ارڏي انـسـان جي آزمائش انهن ٻنهي طريقن لوڀ لالچ يا ڏاڍ ۽ سـختي سـان ئي ٿي سگهي ٿي جيڪو انهن ٻنهي آزمائشن مان پار پيو اهو بيـشـڪ عظيم انـسـان آهي.

سـينگار عـورت جي ڪـمـزوري آهي. مـاروئي هڪـڙي غريب کهرجي جوڪري آهي. عمر جڏهن عورت جي فطري ڪمزوري ۽ ماروئي جي غربت مان فائدي وٺڻ خاطر ماروئيءَ کي پٽ پٽيهر، سون روپو، زر زيور، محل ۽ مـاڙيون آڇي ٿـو تـه مـاروئي سـڀ رد ڪندي چوائي ٿي تـه "اسـان غريب مـارن جي اها ريت نـه آهي جو سـون روپي تي پنهنجا ور مٽائي ڇڏيون."

ماروئي:

اي نـه مـارن ريت جي سـيڻ مٽـائڻ سـون تي
اچي عـمـر ڪـوٽ ۾ ڪنديـس ڪـانـه ڪڙيت
پکن جي پريت مـارين سـان نـه مـٽـيـان

جڏهن عمر ڏسـي ٿو تـه ماروئي سندس لوڀ ۽ لالچ ۾ نـه ٿي اچي تـه پوءِ، ڪـيـس جهـڪـائڻ ۽ پنهنجي ڳالهـه مڃائڻ لاءِ سـختي ٿـو ڪري. ماروئي عمر جي سختي جو بيان هيئن ٿي ڪري.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مارئي:

ڇن نہ ڇجي آهيان، ڪچن ۾ ڪوتن،
ايندہ پير اُبتا، پيڪڙا پيرن،
هٿڙيون هٿن، جنگهون پانهون ڪاٺ ۾.

ڳچي ڳانا لوہ جا، زيريون ۽ زنجيرن،
پيڪڙا پيرن ۾، ڪوئين اندر ڪير،
چاري چوڳانن ۾، واهيت ڪن وزير،
ڇنِ نہ ڇجيءَ آهيان، اهڙي سٽ سرير،
مارو چار مليرا! پيچ ڪي پنهوار ڪي.

عمر جي اهڙي سختي جو سخت جواب ڏيندي مارئي چوي ٿي تہ توکي جيڪا سختي، جيڪو ڏاڍ ڪرڻو آ سو ڪر، مگر اسانجي خاندان مان ڪنهن بہ عورت ڪڏهن بہ اهڙو ڪوجهو ڪم نہ ڪيو آهي جو هن پنهنجي ور کي وساري ڏاري مرد سان ناتو رکيو هجي.

مارئي:

جي لوڻ لگين، لائين ڇيري ڇيري ڇم،
تہ مون ڪر ڪڏهين نہ ڪيو اهڙو ڪوجهو ڪم،
جيسين دعوي دم، تيسين پرت پنهوار سين.

عمر جي لوڀ ۽ لالچ، ۽ ڏاڍ ۽ سختي تي ويچاريندي اهو سمجهہ ۾ اچي ٿو مارو ئڙين جا اڏنگا وڻ اجايا هئا ۽ مارو ئيءَ جي اها ڳالهہ حقيقت آهي تہ جي مارو ئڙيون عمر جي محل ۾ هجن ها تہ پوءِ سندن سٽ ۽ سيل جو پتو پوي ها.

شاهہ جي ڊرامائي انداز جي مطالعي مان پتو پوي ٿو تہ هن مختلف سرن ۾ ڊرامائي انداز اختيار ڪري انهن کي وڌنڊ بڻايو آهي. هن مختلف سرن جي سورمين ڪان سندن مختلف جذبن جو ڊائيلاگ رستي اظهار ڪرائي انهن کي زوردارنموني اپاريو آهي جو سندن عظمت اسان جي اکيان وڏي وڃي ٿي. ان ۾ شڪ ناهي تہ شاهہ جو ڊرامائي انداز سنڌ جي ٻين شاعرن لاءِ مشعل راهہ بڻيو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهه جي سورمين ۾ سسئيءَ جو داستان اهڙي نيهن نهوڙيل، پختي عزم، سورن سان جهيڙيندڙ، ڏکن سان مهاڏو اٽڪائيندڙ عورت جو درد ڀريو داستان آهي، جيڪا پنهنجو گهر، شهر، مٽ مائٽ، سرتيون ساهڙيون، سک ۽ سهوليتون ڇڏي پنهنجي ور کي واپس وٺي اچڻ لاءِ ورن ۾ واڪا ڪندي، ڏونگر ڏوريندي، ٽڪر ٽاڪيندي، جبلن جون جاڙون سهندي، ڪوسن ڪڪرن، تتل ڌرتيءَ، ٻيران ٻرن، رڻ تتي رائي تي پيرين اگهاڙي، پنڌ ئي پنڌ سورن کي ساٿي ڪري هلندي ئي هلندي تي وڃي.

سسئي جو داستان اتاهه عشق جو داستان آهي، جنهن کي شاهه ان وقت ڳايو آهي، جڏهن شاهه کي مجازي عشق جي مهميز آيل هئي ۽ هو وطن جا وڻ ڇڏي ڪنجي تڪر ڪان سامين ۽ سنياسين جي سات سان سسئي وارو پنڌ ۽ پيچرو ڏٺي هنگلاج ويو تي، ايئن ٿو لڳي ته جڏهن شاهه پنهنجين اکين سان سسئي جي راهه جون تڪليفون، ڏکيا ڏونگر، سڪٽي سج، جبلن جو جوراڻو، پاڻي جي اڻاٺ، پيرن کي پٿون ڪندڙ پهڻ، واڪا ڪندڙ واري ڏٺي آهي ته هنجي اندر جا فراق وارا ڦٽ ڪُلي پيا آهن ۽ هن کي سسئيءَ جي سورن جو احساس پيدا ٿيو آهي ۽ هن نهايت ڪلي دل سان سسئي جي ڏکن ۽ ڏوجهرن کي ڳايو آهي. ايئن ٿو لڳي ته هو پاڻ سسئي ٿي ويو آهي ۽ هن کي لطيف هئڻ جو احساس ئي نه رهيو آهي، اهوئي سبب آهي ته هن ٻين سورمين کي هڪ هڪ سر ۾ ۽ سسئي کي پنجن سرن آبري، معذوري، ديسي، ڪوهياري ۽ حُسيني ۾ ڳايو آهي.

سسئي جو قصور اِهو هو جو هوءَ ڏيرن، ڏاگهن ۽ جتن ڪان، جي ڏريان ئي ڏاريا هئا، لاپرواهه ٿي سمهي رهي، هن کي خبر هئي ته هوءَ ٻانبڻ جي ٻوتي ٻرهندا آهن جي ڄائي، پريت جي پاليل هئي ان حساب ٻنهونءَ جي يار وارن کي ٻنهونءَ سان سندس سک سهڻو نه ٿي لڳو، هونءَ به پرديسين جي ڪهڙي ياري.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

شاهه سسئيءَ جي سموري داستان ۾ مختلف سٽيوئيشنس ۾ ڊرامائي انداز اختيار ڪندي ڊائيلاگ ڪان ڪم ورتو آهي. سسئي جي ڪردار کي وڏيڪ اڀاريو ۽ اجاگر ڪيو آهي. هو ڪڏهن پاڻ هاتف ٿي اچن جيئن ڊرامن ۾ ڪڏهن ڪڏهن پردي پٺيان آواز ايندو آهي. سسئي سان ڳالهائي ٿو ۽ ڪن وقتن تي سسئي جون سرتيون ۽ سهيليون سسئي سان مختلف قسم جي گفتگو ڪن ٿيون.

صبح جو جڏهن سسئي جي اک کلي ٿي ڏسي ٿي ته کٽ خالي آهي، ڏير ڏاڍ ڪري، جت جور ڪري، ڏاگهن تي پنهون کي کڻي، پنيور جا وٿاڻ ڇڏي ويندا رهيا آهن. تڏهن روئڻ راڙو ڪرڻ لڳي ٿي سندس ماءُ. مٽ مائٽ سرتيون ساهيڙيون سڀ اچي ڪٺيون ٿين ٿيون. سرتيون هن کي چوڻ لڳن ٿيون ته مت موڙهي هيڻ ڇا جو پرڏيهين سين محبت رکيڻ ۽ ڪوهياري کي ڪانڌ ڪيڻ ۽ سسئي جواب ۾ چوي ٿي پاڙي وارن منهنجي ذات نه ڏٺي انهيءَ ڪري منهنجي ڪهٽ ذات ڏسي منهنجا ڏير منهنجو پنهون وٺي ويا.

سرتيون:

ڪيئن اڙايڻ پاند پلئه پرڏيهين سي
متيون موڙهيءَ ڪيئه ڪوهيارو ڪانڌ
رولي پانئڻِ راند. پانيڻ عشق پروچ جو

سسئي:

مهجو پاڙيچن، ڪڇو ڪين ڏٺئو
پاسي چڙهي پنهونءَ جي. ذات سلي جن
تيلاءُ پاروچن، نذر ڇڏي نند ۾.

هاتي جڏهن سسئي چوي ٿي، هن نذر کي نند ۾ ڇڏي ويا تڏهن منجي سرتين ۽ سسئي جي وچ ۾ نند بابت ڊائيلاگ ٿئي ٿو:

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جنهن ۾ هو سسئي کي قصور وار ڪوٺن ٿيون ۽ سسئي پنهنجي ننڊ
کي اياڳ جي ننڊ ڪوٺي پنهنجو ڏوهه قبولي ٿي.

هڪ سرتي:

ستين ۾ پير ڏکيا ڪري، وڏي جاڙ ڪياءِ
در ۾ اپڻين دوس جي، ته سر پر هوند سياءِ
اصل آري ڄام جي، سگهي تو مر سياءِ
پنهون ۾ سين پياءِ، تي نياڳي ننڊون ڪرين

ٻي سرتي:

ستين سنجهيئي، مه ويڙهي مٺن جن ۾
اوجاڳو اکين کي، جاتوءِ نه ڏيٺي
هتا تو پيئي، ڪچو ڪيچن کي ڪرين.

سسئي:

آلوڙو اکين، آيم ننڊ اياڳ کي
هاٿي هن پنيور ۾، گهاريان ڪارڻ ڪن
اديون اوتپڙن، هنيين سين هاجو ڪئو.

سرتي:

ستين سواري، مه ميڙهي مٺن جن ۾
ڏنئه نه ڏيرن جا، چوڏاري چارا
تيلاه ويچارڙي، سات ستيئي ڇڏيو.

سرتيون سسئي کي چون ٿيون ته جڏهن تو پنهنجي اکين مٿي
اوپرا اٿ ڏنا هئا ته ڪو اهڙو طريقو اختيار ڪرين ها جو اهي تنهنجو
پنهون نه کڻي وڃن ها. سسئي پنهنجي خطا قبول ڪندي چوي ٿي هاجي
پنهون ۾ جي وڏن واران کي جاتيءِ سان هڏي سمهان ها ته مون کي پتو
پئجي وڃي ها ۽ ڏاکيا ڏاڍ ڪري نه سگهن ها.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ـتي:

اڱڻ مـــتي اوپرا، جڏهه ڏاڳـــهـــا ڏيه ڏنـــاءِ
ڪنجون جي ڪلفن جون، تان ڪه لل لڪاءِ،
تہ سـيـاڻي سنڌياءِ، تي سـاروٽي سـسـئي،

ي سرتي:

اڱڻ مـــتي اوپرا، جڏهه ڏنـــئـــڻ اٿ،
ڏاڍي نہ ڏاڳـــهن ڪي، اوڳي سـاڻ اڳٿ،
تہ هُند نہ تهجي هٿ، سـور پرايا سـسـئي

ٽين سرتي:

اڱڻ مـــتي اوپرا، جڏهه ڏنـــئـــڻ توڏا
ونگيـءَ نہ وارن سين تن ڳـورن جا ڳـوڏا
تہ لڪن جا لوڏا، هند نہ سـنـئـڻ سـسـئي

سسئي:

اديون آءُ تي، جن پريتـــــو پرينءَ سين
ٻڌي سـتـيـن سـوڪـهو چلور چاتيءَ سين
تہ ڪـيـچي ڪاهي ڪرها، منهـا وچن ڪي
ڏوهہ مـهـجي ڏيه، پنهـونءَ ڪي ڪامَ چئي

هاڻي جڏهن سـسـئي پنهونءَ جي پٺيان وڃڻ لاءِ آماده آهي ماءُ
ڪي چوي ٿي:

پنيـــورا پهـــر تي امـــڙ مـــون امـــانِ
مـچڻ ڪا رهاڻ، مـون تو مـوتي مـس ٿـئي.

ءَ ســرتين ڪي ســاٿ ڏيڻ جي آڇ ڪندي هلڻ لاءِ چوي ٿي. ات
شاهہ ڊرامائي انداز اختيار ڪري ٿو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سـنـي:

اديون ڪا ايندي، ڇـپـر مـون سـڱ ٿئـو
لائـينـدس لڱن کي، ملـيـــرا مـــيـنـدي
وندر آ؛ ويندي، آري ڄام اڄهـــو ڪـري

ان اچ جي جواب ۾ سرتيون کيس چون ٿيون:

کـي لـــه ڪـائي، رکـيــــه پـرت پنهـونءَ سين
سَنهيـو سَڪـيـو جندڙو، وڌءِ ڇـري ۾ ڄائي
تومـين ڄاڃو ڪوتائي، صبح ڪـنـدا سـنـــي

سرتين کيس جهلبندي:

مـرّي منڌ ذي آئـيـون سـاحـيـريون سـهـجا
الـسـفـر قطعة من النار، جاري مـوت هـتـا
سـڱ صـراط المسـتـقـيـم جـو، ابي تان اڪـثـا
سـي ڪـيـجي نـنـد، ڪـا؛ تهجو نـيـه نفاق سين

(نه وڃ مسافري دوزخ ۽ صراط المستقيم جهڙي اوکي آهي)

سـنـي:

جـدهِ ڪن فـيـڪـون، ڇني لـئـو آريائي ارواح
انـڪ اڪـين لـڪـئـو، مـهـجـو مـيـثـاقـا
من طلب شيئاً و وجدَ و جد، اتي علي سـاحـ
اچا من حـديـث جـو مـون آسـرو اهـ
پنهـون جي پـيـغـام تان، مـهـجو مـوت مـبـاح
سرتيون دعا ڪجاد، ته ميراثو مـون نـي.

(آءُ ويندس جو ڪنهن شيءِ جي طلب ڪري ٿو ۽ ان جي ڪولا ۾ سعيو ڪري ٿو، سو ضرور اها شيءِ حاصل ڪندو.)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سرتيون:

وڃڻ تو واري، پرڻ پنهـــــون، پٺ ۾
ڪرڻ ڪوهيـــاري، ســـتي تو سڀ وٺا

هاڻي جڏهن سسئي پنهون، جي پٺيان وڃي ٿي ته شاهه کيس چوي ٿو ته، تون وڏي نصيب واري آهين جو پنهون، جي ڪولها ۾ وڃي رهي آهين. سسئي جا راهه ۽ رستي کان واقف نه آهي سا کيس رهبر سمجهي هدايت طلب ٿي ڪري ۽ شاهه سندس رهبري ٿو ڪري. ان سموري منظر کي شاهه ڊرامائي انداز ۾ بيان ڪري ٿو.

شاهه:

وڏو طالع تو، جن، لکن، ٻــر پنهـون، جي
ســـــئي ان ســـتون کي رويو وٺي رو
ويٺي هٿ م ڌو، هيلن ته هوت لهين

سسئي:

ڪي ڪڙيان ٻيڙ؟ ڪ ڪڙهان ڪيچ ڏئين لئه
اي ڏن؛ ڏيئي ڏيـر، پانا پراهان ويـا.

شاهه:

ڪڙهه ٻن ڪيچ ڏئين لئه. ڪڙ ٻن ٻير سندان
انهـــين پر آتان پندهه، منڌ پهــاڙ ۾

سسئي:

ويـــس وک نـه اپري، تـون آريـائـي آ؛
چڪي توسين چاڙ، پاسي پر پيئي رڙهي.

شاهه:

سو ڪري سيـکا. تون کهي! ڪنج وک
تائج مجهان تک. ته پنڌ پاسي پر نبري.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سسئي ڪيرن جي هيٺ ويهي روئڻ ٿي لڳي ته هاتف (غيب جو آواز) کيس چوي ٿو ته هائي روئڻ مان ڪجهه نه ٿيندو.

هاتف:

ڪانئي ڪيرن هيٺ، ويٺي روءِ رت ڦڙا
ڪاٿيندي مون ڏيٺ، پيهر پاروچن سين.

سسئي:

ڪانئي م ڪانيو، مٺيءَ منڪر م ڏيو
ڪيڪر اجهايو، ڏيٺي ٻر لوهار جيئن

سسئي:

روئڻ ۽ رڙو مون نماڻيءَ جي نجهري
ڪنل ڪي قلب ۾، ڦرب جو ڪاڙهو
هوتن لئه هاڙهو، رڄائيندس رت سين

هاتف:

روني ڪندي، ڪوڙ، هاڻي ڪو هوت وري

شاهه ات کيس چئي ٿو، هلڻ کان بس نه ڪر. ڏس سڄ لڙي رهيو آهي. هلندي هل جيئن سڄ بيٺو ٿي هجي ته تون پنهنجو مطلوب حاصل ڪري سگهين.

هاتف:

لڙ ۾ لاڙائو ٿيو، هلي ڪر همت
سڄ سامهون نه، ۾ متان ڪرين ڪٽ
سپريان جي سٽ، ڳاڙهي سڄ ڳال مڙين

سسئي سڄ کي مخاطب ٿي چوي ٿي:

لهي سڄ اوير ڪر م معذورين تي
سي مران پير ڏونگر باروچن جا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مکر سچ لڙي ٿو وڃي ۽ سسئي رڙي ڇوي ٿي

سسئي:

وينئي مسون ونو. لڙي سج لڪن تان
آئون ڏوريندي ڪيترو، پهڻ پير پيو
سورن سان مهو، اچي تير جيڏيون

هاتف:

بسي ڏونگر ڏاه، جر ملن ۾ هيئي وهين
لانجي لڪ لطيف جي، بئي، ڪيچن ڪاه
پچي بورچ سسئي، بلوچاڻي باه
ان وڙانتي ورجي. اسر هڏ ۾ لاه
جو اڪنئون اوري اه، سو برين براهون ۾ چئو

سسئي:

واقف نہ وٺڪار جي، پاڻي ڪنير نہ پاءِ
جبل جلدايون ڪري، تڪ ڏيکاري تاءِ
لڳي لڪ لطيف چي، معذورن متاءِ
اتي اوڏو آه، جت هوت هيڪلي اهيان.

سسئي پنهون، جي وڇوڙي ۽ پنهون، جي راه ۾ پنهنجي حالت بيان ڪندي چوي ٿي تہ هي، نہ جيئري اچي نہ مٺل شل اٿين ٿئي تہ پنهون توکي ياد ڪندي سندس ساه نڪري وڃي. ان تي شاھ ڪيس چوي ٿو تہ جي تون پنهون، کي حاصل ڪرڻ جي راھ ۾ ساهہ ڏنو تہ تنهنجو نالو سچي جڳ ۾ امر ٿي ويندو ۽ سرتيون تنهنجي ساراھ ڪنديون رهنديون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سسئي:

نڪي جيئان ٿي، نڪي مئي آهيان
سٻاجن ساه ڏيان، توکي ساري سپرين

شاهه:

تون جي ڪال مئي، ته ڪال ٿي ڪئي پرين، کي
ڪڏهن ڪان سئي ته ڪا سکئي ڪئي سڄڻين

سسئي:

اڳي ٻوه مئران، مر مران مارڪ ۾
مٺي ٻوه ٻريان، خون مئجو جيڏيون

شاهه:

مر متا ڏيئي، پنهون، ڪارڻ پِپ ۾
ته سرتيون سڀئي، واڪائيني و يلئون

شاهه سسئي جي لوڪ داستان ۾ تصوف جي حقيقت ته الله هر ڪنهن انسان جي اندر ۾ سمايل آهي، تنهنڪري جي الله کي ڳولڻو آهي ته پنهنجي اندر ۾ جهاتي پائي ڏسو ته الله اوهان کي پاڻ مان ئي ملي ويندو. کي پڻ ڊراماٽي انداز ۾ سسئي سان پنهنجي ڊائيلاگ رستي بيان ڪيو آهي.

شاهه:

ڪو نه اتِ ڪوهيار، جت تو پوري پائيو
بندُ مَ ڪَر بِهارَ ڏي، وُجود ئي وڻڪار
ڏارانا پسائج ڏار، پج پريان ڪر پاڻ تون

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سسئي:

ووزير سڀ وٺــــان، يار ڪارڻ جت جي
و الله بڪلّ شيء مُحيطُ اي آريائي اڄان
سڀ ۾ پنهون پاڻ، ڪينه پنو پروچ ري.

شاهه:

وڃين جو وڻڪـــار، حت نه ڳولين هوت کي
لڪـــــو ڪين لطيف چئي پاروچو ٻي بار
تي سـتي پڌ سندرو، ٻرت پنهـون، سين پار
نايو نين نهــــار، تو ۾ ڏيرو دوسـت جو.

سسئي:

جان پيــهي ڏنم پاڻ ۾، ڪري روح رهاڻ
تان نڪو ڏونگر ڏيه ۾، نڪي ڪيچ ڪاڻ
پنهـون ٿـئـس پاڻ، ســــئي تـه ســور هئا.

سنڌ جي لوڪ داستانن ۾ ليلا چنيسر جو داستان هڪ امير عورت جو داستان آهي، جيڪا وڏ گهرائي ۽ چنيسر جي پٽ راڻي هئي. هن وٽ ڪا هيرن ۽ موتين جي ڪمي نه هئي. هن وٽ هار سينگار جو سڀ سامان موجود هو. هن جي چوگرد سرتين ۽ سهيلين جو ميڙو متل هوندو هو سڄي راڄ ۾ خوشي، جي موقعي تي ڪيس ڪوٺ ڏني ويندي هئي. شاهه ليلا جو امڙو ذڪر هيئن تو ڪري.

ســـونا ڪر ڪنن ۾ ڳچيءَ ڳارها هار
پانهــونا پانهن ۾ ســـيندَ ســــڀا وار

وڏيري هيـــاس چنيـــــــسر جي راڄ ۾
دهلين، دمـامين، نقرين تي بلبل پچـاس

هن سـان هن جي ور چنيــسر جي گهڻي محبت هئي. هن کي پنهنجي ور جي محبت تي گهڻو ڀروسو ۽ گهڻي وڏائي هئي. هوء هيرن

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جي ڌار ۽ مسئين تي موهجي پئي. ھن ھيرن جي ڌار تي ھڪ رات لاءِ ڪونرو سان پنھنجي ور جو سودو ڪري ڇڏيو. ھن کي اھو خيال ھو ته ور ته منھنجو آھي ئي. ڌار به ھٿ ڪري وٺھندس.

ڌار ڪندس خود پر، نيبه نيندم نت

محبت جي قيمت محبت ئيندي آھي. محبت ڏيندي به محبت وٺندي به محبت آھي ڪيترا ماڻھو اھڙا ئيندا آھن. جن کي محبت ڪرڻ نه ايندي آھي. پر محبت نباھڻ نه ايندي آھي ليلا به نيھن نباھي نه سگھي. جنھن کي ليلا ڌار ڌار ني سندس محبت جي سودي سوز ڏئي ڇڏيو ھو ليلا تان جت ڪئي ڪونرو جا سندس پورھيت ھئي ان جو ئي ويو. ھاڻي ليلا رڙڻ لڳي.

ڪونرو، جو ڪرت. منھا مناھون نيو

سندس ساھيريون ۽ سرتيون ھن جي اھڙي ھٺ وڏائي ۽ ناداني تي مس کلن. ٽوڪون ۽ ٽوليون ڪري سندس اندر کي ساڙڻ لڳيون

کي. بسي نوڪ، ترکي تڪبر پر پئي
اجنو اجنو. اگلي چني ليلا کي لوڪ
اندر اوبالن سين. ساڙي ڪيائون سوڪ
پالا پن جو پوڪ، وٺو ويچاري وري.

ليلا کي خطا ئين ڪانبوءِ پنھنجي غلطي جو احساس ٿيو. ھاڻي ھن وٽ رڙ ۽ روئڻ ڪان سواءِ بيو ڪجھه ڪين ھئو. پنھنجي ور کي وينتي. مير منٿ. آزاي ۽ نيزاري ھئي.

ليلا:

دولا ڏيل پر مون ڪاند ڪميني آھيان
سڪ تنھجي سرين. بيري وڏيس پون
مون ور تنھين تون. تو ورا! وڃون ڪيتريون.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

رٺل دوست کي ريجهائڻ جو اهو ئي بهترين طريقو آهي ته ان جي اڳيان پنهنجي غلطي قبول ڪجي ۽ ان کي روئي پنهنجي خطا کي معاف ڪرائجي راضي نه ٿئي ته به ان جو در ڇڏي نه ڏجي. منٿ تي منٿ ڪندو رهجي نيٺ هن جي روح ۾ رحم پوندو ۽ مدايون معاف ڪندو سو ليلا به اهو طريقو اختيار ڪيو.

جي ليلائي نه لهين ته پڻ ليلا نيچ
آسر ۾ لاهيج، سڄڻ پاڃهندڙ ڪيئو

سر ليلا چنيسر شاهه جي ٻين سرن مان هڪ آهي جو ٽن داستانن تي ٻڪريل آهي. هن سر ۾ شاهه نه بياني انداز، نه منظر نگاري نه ئي ٻهجي طرفان ڪيئي راهه زني ڪئي آهي، ان جي بدران سڄي سر ۾ ڊرامائي ۽ ڊائيلاگ وارو انداز اختيار ڪيو آهي. اسان کي چنيسر جي چاهه. ليلا جي اپاڳ هرون جي هار تي هر ڪجن. پنهنجي خطا تي روئڻ رڙڻ، چنيسر کي ايلاز ۽ منٿون ڪري پرچائڻ جو جهد ڪرڻ، ڪونرو جي ڪرت. ليلا جي ساهيڙين جو ليلا تي طنز ڪرڻ ۽ ڪيس مفيد مشورن جي چاڻ صرف سندن ڊائيلاگ مان ئي پوي ٿي. ڊائيلاگ رستي ئي شاهه ليلا جي ڪردار کي ڪمزور ۽ پڇتاءَ ڪندڙ ڏيکاريو آهي. شاهه هن سر ۾ ٻين سرن جي ڀيٽ ۾ وڌن ڊائيلاگن کان ڪم ورتو آهي. جي ليلا جون سهيليون ڳالهائڻ ٿيون ته اهو ٻيتن پٺيان ٻيتن ۾ هلندو ٿو وڃي ۽ جي ليلا پاڻ روئي ۽ رڙي ٿي ته اهو به ٻيتن پٺيان ٻيتن ۾ هلندو ٿو وڃي.

سر ليلا چنيسر جي داستان جي پهرين منظر ۾ اهو آهي ته چنيسر ليلا کان رسي ويو آهي. ليلا کي پنهنجي غلطيءَ جو احساس ٿيو آهي. هوءَ هار کان بيزاري ڏيکاري ٿي. سندس سهيليون سندس غلطيءَ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

جو وڏيڪ احساس ڏياريندي ڇون ٿيون ته تو کي ڇنيسر جي طبيعت جي ته اڳ ئي خبر هئي پوءِ، تو ان جو سودو ڇو ڪيو؟ هائي هار کي ڦٽو ڪر مٺي کي مچ ۾ وجهه. ليلا پنهنجي غلطي قبول ڪندي مٺين ٽي موهجڻ جو اعتراف ڪري ٿي. ساڳئي ڊرامائي انداز اختيار ڪندي ڊائيلاگ رستي اهو منظر هيئن نو پيش ڪري.

ليلا:

مٺيو وجهان مچ ۾، هاڻي، هان هار
ٻري جي ٻتار، ته مريا ئي مان لهان

سرتي:

مٺو وجهه مچ ۾، هاڻي، هٿي هار
سو ٻي سک سڌ جٺي، ڪرين ڪوهه قرار
راجا ريانو ڪهنو، سانو سردار
ڇوڏس ڇنيسر چار جو، ڏما ڏه ڏهڪار
نا ڪر اکين نار، مٺي تي ٽي مٺين

ٻي سرتي:

ڇنيسر ڇورنگ، ٻه رنگو لوڪ ٻئو
ته سين ڇنو سنگ، وڃنو هاز هٿ ڇهين

ٽين سرتي:

مٺي تي موهجي، موڙهي! ڪي مرڪ
ڇني ڇنيسر چام سين، وڏو تو فرق
وري وٺو ورق، آئي ڏن؛ ڏماڳ جو

چوٿين سرتي:

مٺي تي موهجي، هاري ڳيڙ؛ هاز
ڪوڙين ڪيا ڪيترا، انهين خر خوار
ٻري وٺو ٻتار، آيو ڏن؛ ڏماڳ جو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com

Scanned with CamScanner

ليلا:

مٿي مٿي جي هٿا، تن ڇڄن ڦيريو ڇٽ
هار ڪنڌس هوڏ ۾، نيبه ٿيندم نٽ
ڪونرو جو ڪرٽ، مهان مٿاهون ٿيو

جڏهن ليلا پنهنجي خطا قبول ڪندي پنهنجين سرتين کي ٻڌائي ٿي ته موتين جي موه هن کي دوست کان دور ڪيو آهي ته سندس سرتيون کيس ٻڌائن ٿيون ته جن عورتن پنهنجن ورن کان وڌ هار سينگار ڏانهن توجهه ڏنو آهي، انهن مان ڪترين ئي پنهنجا موتين ۽ مٽين پٺيان پنهنجا ور وڃائيا آهن. ليلا قبول ٿي ڪري ته جي هن کي هار سينگار نه هوندو هو ته به هوءَ پنهنجي ٻرين، کي پياري هئي.

ٻهرين سرتي:

مٿيون ناه مٿيون، جو تون ٻـيـي هار ڌرڪين
اصل آهي اکيون، سندو ڪوڙ ڪنون
ان کهوڙن هنئي ڪنهيون، دوستان دور ڪيون

ٻي سرتي:

تو جو پاسيو هار سو سورن جو سڳرو
جنهن ڇت ڪئي تيو ٻورهيت جو ٻار
اولٽ جو جو آچار، ڪاند ڪهين سين م ڪري

ليلا:

نڪي ٻاهرين ٻر، نڪي ڳرهئو م
نه مون سنڌ نه سر مون نه سينگار ڪئو م
تيلاه ڪاند سندو م، رکوني ره ڳڙي

ليلا کي اهو احساس ٿو ٿئي ته هن کان جيڪا خطا ٿي وئي آهي، ان تي هن جون سرتيون کلي رهيون آهن. سرتيون ٻه کيس طنز طور چون ٿيون ته تون هئين، عقل واري ۽ پنهنجي ڪانڌ جو ٻه پتو هو،

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

تہ ھو کھڙو آھي ۽ يوءِ بہ سينگار توکي موچي ڇڏيو. توکي اھا خبر ھوندي تہ دوست دلين جا پارکو ھوندا آھن. ليلا انھن جي جواب ۾ چوي ٿي تہ مون اھو سمجھيو ھو تہ وڏيڪ سينگار ڪري چنيسر کي وڌيڪ موھيندس ۽ منھنجي قسمت کوٽي ھئي پورهيت جنھن ھياءَ وٽي سا معرڪو ماري ويئي. ان تي سرتيون کيس چون ٿيون تہ ھاڻ جي چاھين ٿي تہ تون وري ور ھٿ ڪرين تہ پاڻ نہ لڪائجان، حيلا ڇڏي پنھنجي ور کي روئي ريجھائجان. اھو سارو منظر شاھہ ڊرامائي انداز ۾ ڊائيلاگ رستي بيان ڪري ٿو.

ليلا:

جيڪس ڪر سندا م جولا ڏنا جيڏيون
ڪلن سڀ مٿا م، ساھيڙيون ءِ سرتيون.

سرتيون طنز واري انداز ۾:

ھئين ٠ تہ ھوشيار، ڪل بہ ھئي، ڪانڌ جي.
تو پانيو موھاري نيان. ڳچي، پاٿي ھار.
ڪانڌ ڪوڙي جونہ وئي، سٿين پتين سنگار.
وھر لھي ونجھار. دليون پيي داڙو.

ليلا:

ڇانگ جڙھندس ڪٽ تي، ريجھائيندس راءِ
اھڙو ٿي الله جو پورھيتون پيش ڪري

سرتي:

ليلا جم لڪائين، سوڀي ساڻ سڄاڻ
آھين گھڻو اڄاڻ، مڃڻ پوري تہ پئين

ليلا:

ھيس ھندورن ۾، پير ڪان پروڙ
مٿي سندي ماڻري، ڪوجھي وڌس ڪوڙ.
سامھيا ٿيم سور، وئو ولئي ولھو.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سرتي:

ليـــلا حـــيـــلا ڇڏ جي تون ســــويي سڪيين
پاڻي پاند ڳچي، ۾. پان غريبي، ڪـــــــڏ
ننڊ م چوند، لڏ. جي ڪارون آئـين ڪاند ڪي.

پي سرتي:

جي ڪارون آئين ڪاند ڪي. تـہ روني ريجهـائيج.
ليـــلا ليـــلائيج. اتي مـــــاڱ منت جو.

جنيــر جي منهن مٽڻ ڪري جيڪي هن جي اندر ۾ وڍ ٿي پيا ۽ پڇتاءَ جو جيڪو احـــساس هن ۾ پيدا ٿيو هوءَ سـرتين جي صلاح تي هوءَ پنهنجون خطائون قبول. اوڳڻ جو اعتراف ڪندي نهايت نوڙت ۽ نياز ســان آزيون نيزاريون ڪري جنيــر جي اڳيان معافي جي طلبگار ٿئي ٿي ۽ ڪيــس پاڻ ڏسي مداين ميڻ جي التجا ڪري ٿي. آه زاري ۽ سچي دل ســان توبه تائب ٿـيندو ڏسي سندس ســرتيون ڪيــس واڌايون ڏين ٿيون تہ ڍولو سندس پار اچي رهيو آهي.

ليلا جي وينتي ۽ ساهيڙين جي خوشخبري ڪي شـاهـ ڊرامائي انداز ۾ بيان ڪيو آهي. جيئن تہ ليلا جي اندر ۾ وڍو پڇتاءُ پيدا ٿيو آهي تنهن ڪري هوءَ جنيــر ڪي پنهنجي پاڻ ڏانهن ڏسي خطائن بخشڻ جو عرض ڪري ٿي.

ليلا:

اوڳڻ ڪري اپار تـــودر آيـــس دا ـــــــرا
جن تو رُسڻ سنديون روح ۾ تہ مون پيئي ناه پتار
ســائين لڳ ستـــار. ميـٽ مدايون مـهجـيون

ڪوڙين تهجيون ڪامڻيون. تو ڪوڙين ســندو ڪاند
مــــوڪي جدي م دا ـــــــرا. تـہ وجان نـہ وڙواند

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مــــــون ڳجي، پاند. تـو ڇنيــــــــــــر ھٿ ۾

جي مـون موڙهي مٽ. تہ تون پاڻ سڃاڻج ســرين.
اصـل اوايـن جا. عــــــــيب ڍڪـين تـون اٿ.
اي پر تهــجي ٻٽ. جن ولهـــــون ڍڪين ولهــا.

سرتي؛

ليـــــــلا لج م ايتـــــــرو الـي اڳڻ ســــــور
ابو ڏاڏو ڪـــــهـــور. پاڻ ســــوڏو برين، تان.

ٻي سرتي؛

ليــــلا لج ۾ ايتــرو. اـي ســـور ٻهــار
ڍولو اڳڻ پار. ڪاند ڪمــيـنـي اٿيـو.

شـاھ جو سُر سورٺ سـخي، ۽ سوالي، جو سُر آهي. سـخي اهڙو جنهن اهو ڪجهہ ڏنو جنهن جهڙو هن ڪان اڳ يا پو، ڪنهن نہ ڏنو. سوالي اهڙو جنهن اهو ڪي گهريو جنهن جهڙي مڱ انهي، ڪان اڳ يا پو، ڪنهن سوالي، ڪانہ ڪئي. هن سُر ۾ صرف ٻہ ڪردار آهن هڪ مڱتو ٻيجل ٻيو ڏيهہ جو ڏاتار سخين جو سردار راءِ ڏياچ. شـاهہ عبداللطيف هن لوڪ داستان جي بيان ۾ قصہ گو وارو انداز اختيار ڪيو آهي ۽ قصي کي اتان کنيو اٿائين جڏهن ٻيجل راءِ ڏياچ جي ويري انيراءِ وٽان موڪلائي هلي ٿو. هلڻ ويل پنهنجي ساز کي جهوڙا ۽ جهاٽين پڌي سهنو بڻائي ٿو ۽ جڏهن جهوناڳڙهہ پهچي ٿو تہ الله در التجا ڪري ڪاميابي لاءِ پاڌائي ٿو.

الله جي آس رکي هلـــــــو هنـــــائين
چارڻ پڌ ا چنگ کي جهـــوڙا ۽ جهـــائين
ڏهلي راءِ ڏياچ جي ڏوران ڏلـــــــائين
وينتي واحـــــد در تنهن وير ڪبــــائين
"ســاجنيا سائين! راءِ ريجهائين راڳ سين."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاهه راءِ ڏياچ ۽ ٻيجل جي داستان جون اهم ڪڙيون قصي وانگر بيان ڪندو وڃ وڃ ۾ ڪاٿي وانگر بيت ڏيندو ٿو وڃي ۽ اهم سيتوئيشنس خاص طرح جڏهن ٻيجل راءِ ڏياچ جي ڪوٽ جي ٻاهران ڪينرو ڪڍي وڄائي ٿو ۽ راجا ان تي ريجهي ڪيس ٻاڻ وٺ گهرائي ٿو ۽ جڏهن ٻيجل ۽ راءِ ڏياچ هڪ ٻئي جي سامهون ٿين ٿا تڏهن ڊرامائي انداز اختيار ڪندي ٻنهي جي وچ ۾ نهايت اثرائتو ڊائيلاگ ڪري ٿو ۽ ڊائيلاگ رستي ٻيجل ۽ راءِ ڏياچ ٻنهي جي ڪردارن تي روشني وجهي ٻنهي جي عظمت کي بلند ڪري ٿو ڇڏي. مڱتو راجا جي طرفان مليل مال متاع، هيرا جواهر، گهوڙا هاٿي سڀ انڪار ڪري موٽائي ٿو ڇڏي بس هن وات هڪ ئي واڻي آهي "سِرُ ڪسي سِرُ ڪسي!" راجا راڳ تي ريجهي مڱتي کي جيڪي ڪجهه هن وٽ آهي ڏيڻ جي آڇ ڪري ٿو آخر هو مڱتي جي سوال اڳيان سر جهڪائي سر وڍائي ڇڏي ٿو.

جڏهن برديسان بند ڪري ٻيجل جهونا ڳرهه راءِ ڏياچ جي ڪوٽ ٻاهران ٻهچي ٿو ته شاهه ڊرامائي انداز ۾ هن جي اندر جو احوال اوراڻي ٿو ۽ ٻيجل سواءِ رک رکاءَ جي راءِ ڏياچ کي ٻڌائي ٿو ته "آءٌ تنهنجي ويرن وچان، برديسان بند ڪري تنهنجي سخا جو شان ٻڌي اچي ٻهتو آهيان. آءٌ نادان توکان جيڪي گهرڻ چاهيان ٿو ڪهڙي نموني گهران؟ تون سخي آهين، مونکي اهو ڏان ڏج جنهن جي آس رکي آيو آهيان.

شاهه ٻيجل واتان اهو ڊائيلاگ هن ريت بيان ڪرائي ٿو:

ٻيجل:

برديسان بند ڪري، سڻي آيس شان
مڱان ڪهڙي مت سين نورو نادان
سو ڪو ڏياريين ڏانءُ، جو طمع کي ترڪ ڪري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ٻيجل ڏسي ٿو ته راجا مٿي محل ۾ آهي ۽ هو پٽ تي ويٺو آهي، تنهنڪري هن کي هيٺ عرض ٿو ڪري:

ٻيجل:

پرديسان پنڌ ڪري هلي آئيو هون
اُنجو تون عرش تي، آن ٻوٺو مٽي پون
ڪن تندہ تون؟ هي سر سوالي مڱڻو.

ٻيجل جي ساز جي آواز جو پڙلاءُ سڄي شهر ۾ پکڙجي ويو. شهر وارا اهو ٻڌي ماري آهي مڱڻو سخت پريشان ٿي ويا.

جاڄڪ جهوناڳڙهه ۾ ڪو عطائي آيو
ته ڪامل ڪڍي ڪينرو ويهي وڄايو
شهر سڄوئي سُر سين تندن تپايو
دايون درماندين ٿيون، پاڻ پاڏايو
چارڻ ٿي چايو، ته ماري آهي مڱڻو.

ٻيجل راءِ ڏياچ جي محل جي هيٺان ويهي سرندي جي تار کي اهڙي انداز سان ڇيڙيو جو راجا ڏياچ ساز جو آواز ٻڌي بي چين ۽ بيقرار ٿي ويو. هن يڪدم پنهنجا ماڻهو موڪلي ٻيجل کي پنهنجي محل جت وڏي ڪان وڏا ماڻهو ٻه قدم ڏري نه سگهندا هئا، ۾ گهرايو. هن جي تمنا هئي مڱتي کي پنهنجي سامهون ويهاري سندس سرندي کي سٽي، روح کي ريجهائي.

ڪي جي ٻيجل ٻوليو، ٻني ويهي ٻات،
راجا رتولن ۾ ٻيا تو سلطان،
آءُ متاهون مڱڻا، متابل ميدان،
کهوريان لک لطيف چي، تهجي قدمن تان قربان

راجا رنگ محل ۾، جاڄڪ سرزمين،
جا هنيائين هٿن سين، سا سٽي بالا بين،
جت اچن نه اردا بيگيون، اُت ڪوٺايو امين.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شاھ ٻڌائي ٿو تہ ڇاٽي مڱڻو جڏھن محل ۾ پھچي ويو آھي تہ ھو انيراءِ وڻان جنھن ارادي سان آيو آھي يعني راءِ ڏياچ جو سر وٺڻ تہ اھا صدا سُر ۾ گھرندو ۽ سواءِ راءِ ڏياچ جي سر وٺڻ جي واپس نہ ورندو.

محلين آيو مڱڻو، ساز ڪَنِي سرندو،
سِرَ جي صدا سُر ۾، گھورَ گھور ڏئي گھرندو،
سَٽي ري ملوڪ جي، چارڻ نہ چرندو،
جھونا ڳڙھي جھرندو، پوندي جھانئہ جھروڪ ۾"

بيجل محل ۾ ويھي راءِ ڏياچ جي من کي موھڻ لاءِ نھايت دلفريب لئي ۾ سرندي کي وڄايو جنھن راءِ ڏياچ جي دل تي وڏو اثر ڪيو. راءِ ڏياچ چارڻ کي چوي ٿو "تون بربن ٻنڌ ڪان ھت پھتو آھين. ڇا مون تو کي ٽڪرو دان ڏيان جو تون ترت واپس ورين."

راجا بيجل جي سرندي تي وڏيڪ ريجھي ھن کي وڏو وڏو دان ڏيڻ چاھي ٿو، مگر بيجل کيس چوي ٿو مونکي انھن انعامن جي ضرورت نہ آھي. آءٌ تہ تنھنجي سر جو سوالي آھيان. شاھ اھو نظارو ڀڙ اثر نموني ڊرامائي انداز ۾ بيان ڪيو آھي.

راءِ ڏياچ:

ڪاجا ڳال ڳري، بيجلئا! ٻڌاءِ مون
پنہ جنءِ ڪرنار ۾، تندن تان ڪري
ڪہ تو ٻنڌ بري؟ ڪہ مڱ جھليندين مڱڻا؟

بيجل:

مڱ نہ جھليان مورھر، نہ مون ٻنڌ بري
ڳٽي آيس ڳالڙي، ڳجھي تو ڳري
سا سمجھج سورٺ ور، ويندس ڪين وري
برڻا بير بري تولئہ آيو آھيان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

راء ڏياچ:

تهجي تند تنوار يار مون من موهيو
ملهي آئين مگتا! ڪجي ٻر ڪرنار
يار مون من موهيو
دان ڏيان، دهرا، هزارين هزار،
يار مون من موهيو.

ٻيجل:

ٻادر ڏيئي ٻن ڪي، آيس تهجي در
سنهارا سورٺ ور، ڪامهجي ڪر
ٻلا ٻيري ٻر، ٻالهو ٻاند ٻنار جو

راء ڏياچ پنهنجي ماڻهن کي ٻيجل کي انعام ڏين لاء چوي ٿو.

راء ڏياچ:

تازي ڏهوس تڪڙو جوهر ٻائي زين

ٻيجل:

ٻائي ٻت ڪٿا، مون تان مور نه مگنو
تازي طبيلن ٻر، گهوڙا گهر گهٿا
هائي ڪارڻ هيڪڙي آ؛ ڪي تند هٿان
جا مٿي تو مٿا، ته سر جو آهيان سيڪڙو،

سر جي صدا ڪانٻوء راء ڏياچ جو قصو ڊرامائي ڪلائيمڪس تي پهچي ٿو وچي شاهه ان ڪلائيمڪس ٻر وڏيڪ اثر ۽ روح ٻرڻ لاء ڊائيلاگ ڪان ڪم ورتو آهي. ٻيجل راء ڏياچ کي چوي ٿو " اي ڏاتار! منهنجو سوال اوڻائي مهت ڏئي ملهاء" راء ڏياچ کيس چوي ٿو. سر ٻر جا رکو آهي جيڪي مال متاع توکي کپي سو وٺ" " ٻيجل چويس ٿو. " مون کي خبر آهي ته تون ڪنهن سوالي جي سوال تي انڪار نه ڪيو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

مون هر طرف نهاري ڏٺو آهي مون کي توکان سواءِ ٻيو ڪو اهڙو سخي ڏسڻ ۾ نہ آيو آهي. جيڪو سوال تي سر ڏئي ڇڏي" راءِ ڏياچ ٻيجل کي چوي ٿو. "جي تنهنجي اها مرضي آهي تہ منهنجو سر ويهہ ٻيرا وڍي هٿ ڪر. مونکي تہ صرف هڪ سر آهي پر جي سوين هزارين سر هجن ها تہ اهي بہ توکي وڍي ڏيان ها. ٻيجل! ٻوءِ بہ تنهن جي تند جو ملهہ ءَ مان انهن کان مٿاهون آهي."

اي مگڻا سر ڇاتي ئي حاظر آهي. وڍ وير م ڪر. نابودي، ۾ ئي بود آهي. نيستي، ۾ ئي هستي آهي. موت ئي زندگي آهي."

ٻيجل،

پرديسان پنڌ ڪري آيس اڳاهين ماءِ،
جي وهائي وير ۾ ٿئي. تہ مون هيرئي هلاءِ،
سنهارا سورٺ ور! ڳالہ هئين سين لاءِ،
سو مگڻهار ملهاءِ، جو وڃا ويريين آئيو

راءِ ڏياچ،

متو مور نہ پاڙيان، تهجي تند توار
سر ۾ سڄڻ ناهہ ڪي، موٽ م مگڻهار
ڪينهي مجهہ ڪبار، لاهيندو لڄ مران

ٻيجل:

تو در آيس تي، جڻ، تون ناهہ نہ سگهنو

راءِ ڏياچ،

سر جي صدا ڇڏ تون ڏيان، ڏيچ اپار
دان ڏيان، ڏهرا هزارين هزار

ٻيجل:

ٻيلي ٻئي ٻار، جان مون نيڻ ڏٺي نهارتا
چوري رکيم جت ۾.ڏسين جا ڏاتار
هي سر توهان ڌار، ٻيجي ڪہ نہ ٻولئو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

راءِ ڏياچ:

جاڄڪ توجهار، ڏه پيرا ڏياچ چئي
جه ڀَ مال نہ مري جيترو، ته تو طمعدار
جي اڇيئي ڪر ڪپار تہ ويه پيرا ودي ڏيانءِ

راءِ ڏياچ:

سو سِرَن پائي جي تند برابر توريان
اَتَلَ اوڏاهر، تيي، جيڏاه ٻيجل ٻرائي
سڪٽو هڏ آهي، سر ڀَ سڄڻ ناه ڪي

متي اُتي مهجي جي هنا سرن سو هزار
تہ تهجي تند توار، هر هر وِڏِئر، هيڪڙو

ان ڪان پوءِ راءِ ڏياچ ٻيجل کي سر وڍڻ جي هيئن تو آڇ
ڪري.

راءِ ڏياچ:

وڍ سر تي سرهو، مَر ڪي آءُ مَرَ ڳاءِ
جاڄڪ تو متان، ملڪ مڙوئي گهوريان

قصي جي پڄاڻي ڪندي شاهہ ڊرامائي انداز ۾ راءِ ڏياچ جي سر
وڍڄڻ جو ذڪر هيئن تو ڪري.

ڏسنده ڏياچ ڪي، ظاهر تنئو ذاتي
ڪڍي ته ڪاتي، وڌو ڪرٽ ڪپار ۾.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

نئين شرح لطيفي

شاهه عبداللطيف جي ڪلام، عالم اسلام جي نامور صوفين جي احوال، سوانح حيات، تذڪرن ۽ ٻيا تصوف سان لاڳاپو رکندڙ ڪتاب پڙهندي ڪي واقعا، ڪي حڪايتون، ڪي ڳالهيون ڪي مثال اهڙا نظر آيا جن جڻ شاهه جي ڪن بيتن جي شرح ٿي ڪئي. شاهه جا خاص خاص بيت چوندي انهن جي پٺيان سواءِ ڪنهن ٻي شرح يا سمجهاڻيءَ جي اهي واقعا ۽ حڪايتون ڏنيون ويون آهن جي جڻ شاهه جي بيت جي شرح. ڪن ٿيون پڙهندڙ جي شاهه جي بيت ۾ سمايل تصوف جي خيال ۽ بيان ڪيل واقعي تي ٿورڙي غور ڪندو ته بيت جي شرح نئين انداز ۾ هن جي اڳيان ايندي ۽ پنهي شاهه جي بيت ۽ پيش ڪيل واقعي مان وڏيڪ لطف اندوز ٿيندو. شاهه جي بيتن جي هن نئين قسم جي سمجهاڻي کي "نئين شرح لطيفي" جو عنوانه ڏئي شاهه جي ڪلام جي شيدائين اڳيان بيان ڪيو ويو آهي.

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

وحده لاشريڪ له، جا تو چئين اي
تہ مچ محمد ڪارڻي، نر تون منجهان نيہ
تان تو وڃئو ڪي، نابين سِرُ ٻين کي
(سر ڪلياڻ)

محمود غزنوي کي خراسان جي مشهور بزرگ ابوالحسن خرقاني سان ملاقات جو چاهہ ٿيو. هو صرف سندس ملاقات لاءِ غزني کان خراسان آيو، اتي پهچي سندس خدمت ۾ هڪ قاصد ذريعي پيغام موڪليائين تہ هو غزني کان خراسان سندس ملاقات لاءِ حاضر ٿيو آهي، جيڪڏهن هو سندس خيمي ۾ تشريف فرما ٿئي تہ سندس مهرباني ٿيندي. قاصد کي اهو بہ چيائين تہ جيڪڏهن هو اچڻ کان انڪار ڪري تہ هنجي اڳيان ڪلام پاڪ جي اها آيت پڙهجان، جنهن جي معنيٰ آهي تہ "اي مؤمنو ! الله ۽ ان جي رسول ۽ مسلمانن جي حاڪم جي اطاعت ڪريو." قاصد جڏهن مٿي بيان ڪيل قرآن جي آيت پڙهي تہ شيخ جيڪو الله جي عشق سان سر شار هو.. فرمايو. "الله جي اطاعت ۾ ايترو مشغول آهيان جو اڃان تائين رسول جي اطاعت نہ ٿيڻ تي شرمندو آهيان پوءِ مسلمانجي حاڪم جي اطاعت تہ اڃا پري رهي"

جي ياڻين جوڳي ٿيان، تہ سڱ سيئي ٽوڙ
جي چاوا نہ چاپندا، جي تنين سين جوڙ
تہ تون پهچين ٽوڙ، محبت جي ميدان ۾
(سر رامڪلي)

حضرت خواجہ معين الدين چشتي جي خليفن ۾ شيخ حميدالدين ناگوري بہ هو جو ترڪِ دنيا ۽ تنها پسندي لاءِ مشهور هو. هڪ ڏينهن حضرت خواجہ معين الدين جي مجلس ۾ ويٺو هو. ان ڏينهن حضرت خواجہ خوش هو. مجلس ۾ ويٺلن کي چيائون تہ جيڪو جو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪجھ گھرڻ ٿو چاھي گھري ڇاڪاڻ تہ ھن وقت رحمت جو دروازو کليل آھي. مجلس ۾ ويٺلن مان ڪنھن دنيا جي طلب ڪئي ۽ ڪنھن آخرت جي. شيخ حميد الدين ناگوري خاموش رھيو. حضرت خواجہ ڪيس مخاطب ٿي چيو "ڇا تنھنجي خواھش آھي تہ دنيا ۽ آخرت ۾ عزت ۽ مان وارو ٿي رھين؟". شيخ حميد الدين ناگوري جواب ڏنو تہ "منھنجي ڪائي خواھش ڪانھي جي خواھش آھي تہ پنھنجي مولي الله تعاليٰ جي خواھش آھي."

ڪن ڪٽ ، ڪا پٽ ڪا پڙي ، ڪنوڻيا ڪن ڇير
ھلن جي ھنگلاج ڏي ، بابو ڇڏي بار
جي ڪين قبولڻھار ، ھلو تڪيا پسون تن جا
(سر رامڪلي)

ھڪ درويش جي ملاقات ھڪ بادشاھ سان ٿي. بادشاھ ھن کي چيو تہ "ڪجھ گھر." درويش چيو "مان پنھنجن غلامن کان ڪاب حاجت طلب نہ ڪندو آھيان." بادشاھ چيو "اھو ڪيئن ٿو چوين؟" درويش وراڻيو "منھنجا ٻہ غلام آھن. اھي ٻئي تنھنجا مالڪ آھن. ھڪ دنيا جو حرص ٻيو اڻ ڪٽندڙ خواھش. حضور جن فرمايو آھي تہ فقر اھل فقر لاءِ عزت جو باعث آھي."

سُٻيري؛ سيد چئي ، جي ٿا پيچن ان
تن ڪاپڙين ڪونھي ڪن ، جوڳي ڇائين جاڙ ٿا
(سر رامڪلي)

سيد علي بن عثمان ھجويري چوي ٿو تہ ھڪ ڏينھن مان پنھنجي شيخ سان گڏ ھلندي ھلندي آذر بائيجان جي ٻھراڙيءَ مان وڃي رھيو ھوس. مون ٻن ٽن خرقہ پوشن کي ڏٺو تہ ڪڻڪ جي دڙن ويجھو بيٺا آھن ۽ پنھنجن خرقن جي جھولين کي ھارين جي اڳيان جھليو بيٺا

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آهن تہ ڪجهہ ڪٿڪ انهن جي جهولين ۾ ڏين. شيخ قدس سرہ انهن ڏانهن ڏنو ۽ قرآن جي هي آيت پڙهي جنهن جو مطلب آهي

"يعني انهن ماڻهن جن گمراهي خريدي، هدايت جي بدلي تہ انهن جي تجارت انهن کي ڪجهہ فائدو نہ بخشيو ۽ اهي هدايت ورتل نہ آهن."

ڀڻ ڪين ڀت ڪي، گهرڪين گهران
مهيسي مخلوق جي . اُپئن دور دران
پچن ڪوهہ شرعان، جن اندر عدالت ان جي
(سر رامڪلي)

لاهوتي لطيف چئي، سڌ نہ ڪئن سان
اي آديسين اهڃاڻ . جين تعلق ڇڏيائون تڪيا.
(سر رامڪلي)

هڪڙي دنيادار بي بي رابعہ کي عرض ڪيو "مون کان ڪجهہ گهرو تہ اوهان جي خدمت ۾ پيش ڪريان" پاڻ فرمايائين "مون کي تہ دنيا جي مالڪ کان گهرندي شرم ايندو آهي تہ پاڻ جهڙي کان گهرندي شرم نہ ايندو؟"

نڪو سنڌو سور جو، نڪو سنڌو سک
عدد ناهہ عشق، پڇائي پاڻ لهي

عبد الله بن مبارڪ فرمائي ٿو تہ "مون کي ياد آهي تہ جڏهن آءٌ ننڍو هوس هڪ عابدہ عورت کي ڏٺم تہ نماز ۾ وچونءُ هن جي جسم تي چاليهہ هنڌ ڏنگ هنيو پر هن جي چهري تي ڪنهن بہ تڪليف جو اثر ظاهر نہ ٿيو. جڏهن هوءَ نماز کان فارغ ٿي تہ مون کيس چيو. "امان! تو وچونءَ کي ڇو نہ پري ڪيو؟" هن فرمايو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

"نينگر تو اجان لنڊو آهين توکي معلوم ڪونهي تہ الله جي ڪم ۾ پنهنجو ڪم ڪرڻ ناجائز آهي."

اکيون سيئي ڏار ، جن سان پسين پرين ءَ کي
ٻئي ڏانهن ڪير نهار ، گهڻو ريسارا سپرين
(سر آسا)

حضرت مرتعش جي روايت آهي تہ هو بغداد جي هڪ محلي مان وچي رهيو هو. رستي ۾ ان کي اڃ لڳي. هن هڪ دروازي تي بيهي پاڻي گهريو. هڪ ڇوڪري اندران پاڻي جو ڪوزو کڻي آئي. هن ان کان پاڻي وٺي پيتو سندس نظر ان جي منهن مهانڊي تي پيئي جنهن هن کي موهي رکيو. هو اتي ئي ويهي رهيو تان جو گهر ڌڻي آيو. حضرت چيو. "ميان! منهنجي دل هڪ گلاس پاڻيءَ ۾ قيد ٿي وئي آهي. مون کي تنهنجي گهر وارن هڪ گلاس پاڻيءَ جو ڏيئي منهنجي دل ڦري ورتي آهي" گهر ڌڻي عرض ڪيو "سائين ! اها منهنجي ڌيءَ آهي مان ڪيس اوهان جي نڪاح ۾ ڏيان ٿو". اهو ماڻهو بغداد جي سڪر ماڻهن مان هو. هن ڪيس حمام موڪلي قيمتي پوشاڪ پهرائي ۽ اهو فقيراڻو لباس جو سندس جسم تي هو لهرايو. جڏهن رات ٿي تہ حضرت مرتعش نماز ۾ مشغول ٿي ويو. خيال هوس تہ هر روز جي ورد وظيفي کان فارغ ٿي پنهنجي زال ڏانهن متوجہ ٿيندس تہ رڙ ڪيائين. "منهنجو فقيراڻو لباس جلدي واپس آڻيو." سيئي حيرت مان هن کان پڇيو "حضور! ڇا ٿيو؟" پاڻ فرمايائين "مونکي خلوت زار مان آواز آيو تہ مرتعش پهرين نظر جيڪا تو اسان کان سواءِ غير ڏانهن وڌي هئي ان جي سزا ۾ اسان توتان محبوبيت جو لباس لهرائي ڇڏيو. هاڻي جي تو ٻي نظر غير ڏانهن ڪئي تہ اسان لباس آشنائي بہ سلب ڪري ڇڏينداسين."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ميھاران مرڪ پيتائين پريم جي
تنهن منڊ متوالي ڪئي، سنديءَ ساءَ سُرڪَ
لڳيس ڪامَ ڪِرڪَ، لوهان تکي لطيف چئي
(سر سهڻي)

شيخ جلال الدين تبريزي ملتان ۾ هڪ اهڙي ڇوڪري سان مليو جيڪو ظاهري طرح چريو ٿي هڪ جامع مسجد ۾ پيو هوندو هو. هو روزي سان هوندو هو. شيخ جلال الدين تبريزي هن کي هڪ ڏاڙهون ڏنو پر هن ڏاڙهونءَ جا داڻا ورهائي ڇڏيا. هڪڙو داڻو پٽ تي ڪري پيو. شام جي وقت ڇوڪري ڏاڙهونءَ جي ان داڻي سان روزو کوليو ان ڏينهن کان ڇوڪري جي روحانيت ۾ اضافو ٿيندو ويو. هو هر وقت چوندو رهندو هو ته جيڪڏهن سڄو ڏاڙهون کاوان ها ته بي انتها فائدو ٿي ها. اهو ڇوڪرو جڏهن جوان ٿيو ته قطب الدين بختيار ڪاڪي جو مريد ٿيو ته ڇوڪري ڪيس ڏاڙهونءَ واري ڳالهه ٻڌائي چيو ته ”جيڪڏهن سڄو ڏاڙهون کاوان ها ته گهڻو فائدو حاصل ٿئي ها.“ قطب الدين بختيار ڪاڪي اهو ٻڌي ڪيس چيو، ”جيڪي ڪجهه هئو انهيءَ داڻي ۾ هو جيڪو تنهنجي لاءِ رهجي ويو هو.“

ڏيکاريس ڏکن، گوندر گس پرين جو
سونهائي سورن، ڪئي هيڪاندي هوت سين
(سر حسيني)

بايزيد بسطامي چيو ”مان سيني هٿن سان الله کي ڳولهيو مگر جيستائين مصيبت جي هٿن سان نه ڳوليم نه مليو. سيني پيرن سان ان جي راهه ورتم جيستائين دل جي پيرن سان وک نه وڌايم منزل تي نه رسيس“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ماڻهو گهرن مال، آءُ سڀ ڏينهن گهران سپرين
دنيا تنهن دوست تان، فدا ڪيان في الحال
ڪيس ناءَ نهال، پسڻ تان پري ٿيو
(بروو سنڌي)

شيخ احمد حضرت حضرويه چوي ٿو ته "مون الله تعاليٰ کي خواب ۾ ڏٺو ته الله تعاليٰ فرمائي رهيو آهي ته سڀ ماڻهو مون کان ڪجھ نه ڪجھ گهرندا آهن پر بايزيد مون کان صرف مون کي ئي گهرندو آهي."

نه گندا نه گبري، نه لانگوٽا لينگ
پنگا جن پينگ، صاحب تنهين سامهون
(سر رامڪلي)

حضرت ابراهيم اڌم پهريان بلخ جو بادشاهه هو. نهايت دٻدٻي، شان ۽ شوڪت سان حڪمراني ڪندو هو. هڪ رات محل ۾ ستو پيو هو. اڌ رات جو هن جي اک هڪ آواز تي کلي پئي. سمجهيائين ته ڪو ماڻهو ڇت تي گهمي رهيو آهي. پڇيائينس "تون ڪير آهين ۽ هت ڇا ڪري رهيو آهين؟"

هن جواب ڏنو "تنهنجو دوست آهيان ۽ هت پنهنجو اٺ ڳولي رهيو آهيان"

ابراهيم اڌم چيو "اهو ڪيئن ٿي سگهي ٿو ته شاهي محل جي ڇت تي اٺ آيو هجي"

ان ماڻهو جواب ڏنو "ڀلا اهو ڪيئن ٿي سگهي ٿو ته ريشمي ڪپڙا پهري عيش عشرت ۾ خدا ملي وڃي."

ڄاڻي ٻجهي جن توسين سور سڄ ڪئي
تون ڪيئن سنڌيون تن پرسين پڃارون ڪرين
(سر ڪلياڻ)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

”روح الارواح“ ۾ لکيل آهي تہ جڏهن منصور حلاج کي سوري تي چاڙهيائون تہ شبلي چوي ٿو تہ مان اها سڄي رات خدا تعاليٰ کي ٻاڏائيندو رهيس ايتري قدر جو صبح صادق ويل سر سجدي ۾ رکي عرض ڪيم تہ ”اي الله تعاليٰ ! هي بہ تنهنجو مومن ٻانهو، موحد، معتقد ۽ اولياء الله مان هو پوءِ هن کان ڪهڙي خطا ٿي آهي جو هن سان اهو سلوڪ ڪيو ويو.“

جڏهن مان سمهي پيس تہ غيب مان منهنجي ڪن تي آواز آيو، ”هي منهنجي بندن مان هڪ بندو هو جنهن تي مون پنهنجن رازن مان هڪ راز ظاهر ڪيو مگر هن ان کي فاش ڪري ڇڏيو، ان ڪري اسان ان تي اهو نازل ڪيو جيئن تون پسين ٿو.“

هوت تنهنجي هنج ۾ ڳڇين ڪوهہ پرياڻ
ونحن اقرب من حبل الوريد تنهنجو توهين ساڻ
پنهنجو آهي پاڻ، آڏو عجيبن جي

هڪ ڏينهن وقت جي هڪ وڏي عالم ۽ فقيه حضرت امام جعفر صادق عليه السلام کي چيو تہ تنهنجو فرزند موسيٰ بن جعفر اهڙي نموني نماز پڙهي رهيو هو جو ماڻهو هن جي اڳيان لنگهي رهيا هيا. ڇا اها ڳالهہ خضوع ۽ خشوع ۾ فرق پيدا ڪرڻ واري نہ آهي. حضرت جن فرمايو ”مان ان کي سڏيان ٿو تون هن کان پاڻ ان بابت پڇي وٺ“. حضرت امام جعفر موسيٰ ڪاظم کي سڏايو ۽ ان کي ان عالم ۽ فقيه جو اعتراض ٻڌايو. موسيٰ ڪاظم اها ڳالهہ ٻڌي چيو ”جنهن وقت مان نماز پڙهي رهيو هوس خدا ماڻهن جي ڀيٽ ۾ مونکي وڌيڪ ويجهو هو،خدا پاڻ فرمايو آهي، ونحن اقرب اليه من حبل الوريد“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

چاٽين تہ ٻہ نہ چاڻ، اي در اڀوجهن جو
ان در سي ٿي اگهيا، جن نہ پانيو پاڻ
ريجهاٽو راڄاڻ، آهي اڀوجهن جو
(سر پرڀاتي)

جنهن رات حضرت ذوالنون مصري هن دنيا مان لاڏاڻو ڪيو ان رات شهر جي ستر ماڻهن حضور صلي الله عليہ وسلم جي خواب ۾ زيارت ڪئي ۽ ڪين چوندي ٻڌو تہ الله جو دوست ذوالنون اچي رهيو آهي اسان سندس استقبال لاءِ آيا آهيون. جڏهن ذوالنون مصري وفات ڪري ويو تہ سندس پيشانيءَ تي چٽن لفظن ۾ لکيل هو ”هي خدا جو محبوب آهي الله جي محبت ۾ وفات ڪئي اتائين هي قتيل الله آهي“

هتان ڪٿي هت جن رکيو سي رسيون
ساڄن سونهن سرت، وڪان ٿي ويجهو گهٽو

شيخ ذوالنون مصري ڪنهن مسئلي معلوم ڪرڻ لاءِ مغرب ۾ شيخ عزيزي جي خدمت ۾ پهتو جو متقدمين صوفين مان هو. هن ذوالنون مصري کي ڏسي چيو تہ ”جو آيو آهين؟ جيڪڏهن انهيءَ لاءِ آيو آهين تہ اولين ۽ آخرين جو علم حاصل ڪرين تہ اهو ناممڪن آهي ڇاڪاڻ تہ ان جو ڄاڻهار تہ الله تعاليٰ آهي ۽ جيڪڏهن انهيءَ ڪري آيو آهين تہ ان کي تلاش ڪرين تہ تو جنهن هنڌ پهريون قدم کنيو هو تہ اها ذات تہ اتي بہ موجود هئي پوءِ ان جي تلاش ۾ هيڏانهن پنڌ ڪرڻ جي ڪهڙي ضرورت هئي.“

پلائي آهين، پرين پلائي پنهنجي
سباجها سر چڙهيو ڏوراپو نہ ڏين
مان ڏي مديو ٿين، سڄڻ سڄاين ۾
(سر ڪنيات)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

شيخ عبد الله چاؤ پاروي همداني چوي ٿو تہ مون شيخ ابوبڪر رقاق مصري ڪان پڇيو تہ مان ڪهڙي شخص جي محبت اختيار ڪريان چيائين تہ انهيءَ ماڻهوءَ جي، جو الله تعاليٰ تو بابت جيڪي ڪجهہ ڄاڻي ٿو ان سڀ ڪان تو بابت تنهنجي دوست ڪي آگاهہ ڪري هو ان تي بہ تنهنجي صحبت ڪان پرهيز نہ ڪري نہ ئي توسان تعلقات ڇني ڇڏي.

اڪڙيون پرين ري جي ڪو ٻيو پسن
تہ ڪڍي ڪي ڪانگن نوالا نيڻ ڏيان
(سر آسا)

امام يحيٰ (ناقل موطا شريف) هڪ ڏينهن امام مالڪ رحمة الله عليه جي درس ۾ حاضر هو تہ اوچتو شور مچي ويو تہ "هاٿي آيو هاٿي آيو." گوڙ تي درسگاهہ جا سڀ شاگرد درس ڇڏي هاٿي ڏسڻ هليا ويا مگر امام يحيٰ سڪون ۽ اطمينان سان ويٺو رهيو ۽ پنهنجو سبق پئي ياد ڪيائين. حضرت امام مالڪ رح فرمايو "يحيٰ ! تنهنجي ملڪ اندلس ۾ هاٿي ڪين ٿيندو آهي تون وڃين هاٿي ڏسي اچ." امام يحيٰ عرض ڪيو "حضرت ! مان اندلس مان اوهان ڪي ڏسڻ ۽ علم حاصل ڪرڻ آيو آهيان، مون پنهنجو وطن هاٿي ڏسڻ لاءِ نہ ڇڏيو آهي."

تان ڪا وائي وار، دلاسي جي داسڙا
تون مهجو ولهو آئون تو ۾ طمعدار
ڍڪي ڍول گذار، لڄ منهنجي لوڪ ۾
(ليلا چنيسر)

حضرت ابراهيم بن ادهم هڪ ڀيري سمنڊ ۾ ٻيڙيءَ ۾ سوار هو. اوچتو خوفناڪ طوفان آيو ۽ لهرن جي لوڏن تي ٻيڙي ڏڌڻ لڳي. ٻيڙي تي سوار سڀني مسافرن کي پنهنجي موت جي پڪ ٿي وئي، سڀ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

روئڻ ۾ رڙڻ لڳا. حضرت ابراهيم اڌم نهايت سڪون سان پنهنجي رلهي پايون ستو پيو هو جڏهن ماڻهن جي واڪن تي سندس اک کلي ته صرف ايترو چيائين، ”يا الله ! تو پنهنجي قدرت ته اسان کي ڏيکاري هاڻي پنهنجي عفو به ڏيکار“ سندس زبان مان جيئن ئي اهي اکر نڪتا طوفان ماٺو ٿي ويو.

جيڪي منجهه جهان، سو تاريءَ تڳي تنهنجي
لطف جي لطيف چئي تو وٽ ڪمي ڪان
عدل ڇٽان نه آءُ، ڪو ڦيرو ڪج فضل جو.

محمد بن نافع ٻڌائي ٿو ته مان ننڊ ۾ جاڳ درميان گهيرٽ جي عالم ۾ هوس جو مون ابو نواس شاعر کي سندس موت کان پوءِ ڏٺو، هو نهايت بدعمل ۽ بدڪردار شاعر هو. مون هن کان پڇيو ته ”تنهنجو انت ڪهڙو ٿيو؟“ هن جواب ڏنو ته مون وٽ ته ڀيو نيڪ عملن جو ذخيرو ڪين هو پر منهنجا چار شعر جيڪي تنهنجي وهاڻي هيٺ پيا آهن منهنجي ڇوٽڪاري جو ذريعو بنجي ويا ۽ ارحم الراحمين پنهنجي رحمت سان مونکي بخشي ڇڏيو. محمد بن نافع چوي ٿو ته مان ننڊ مان جاڳي جلدي جلدي پنهنجو وهاڻو کنيو ته ان جي هيٺان هڪڙي پني تي هي چار شعر لکيل هئا.

(١) اي منهنجا پروردگار جيتوڻيڪ گهڻائي جي لحاظ کان منهنجا گناهه تمام وڏا ۽ گهڻا آهن پر مون کي يقين آهي ته تنهنجو عفو ۽ ڪرم منهنجي گناهن کان تمام گهڻو آهي.

(٢) جيڪڏهن نيڪ عملن وارا ئي تو ۾ اميد رکن ته پوءِ گنهگار ڪنهنجي بارگاهه ۾ پنهنجو آستانو تلاش ڪن؟

(٣) اي منهنجا رب ! مان تنهنجي ئي حڪم مطابق تنهنجي اڳيان ليلائي دعا گهران ٿو. هاڻي جيڪڏهن تون منهنجي التجا کي ٺڏيندين ته پوءِ ڪير آهي جو مون تي رحم فرمائيندو؟

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

(۴) تنھنجي درٻار ۾ منھنجو ان کانسواءِ ڪو وسيلو ڪونھي ته آءٌ تنھنجي رحمت ۾ اميد رکان ٿو ۽ تنھنجو عفو ۽ ڪرم نھايت بھتر آھي. ان کان پوءِ ايترو وسيلو ٻيو اٿم ته آءٌ مسلمان آھيان.

ڪنھن جنھن سناسي، سور جي وھلور وڃن
ائئي پھر الک جو، ڪو .وڏ ويراڳن
سدائين صاحب ئر، تا ڪاپڙي ڪنئن
جي راتو ڏينھن رمن، ھلو تکيا پسون تن جا.

حضرت عبد الله بن المبارڪ کان ھڪ پيرو ماڻھن پڇيو ته توھان عجائبات عالم ۾ ڪھڙي خاص ڳالھه ڏٺي. چيائين ته ”ھڪ راھب ڏٺم جيڪو پنھنجي طريقي موجب مجاھدن ۽ رياضت سبب ڳري ڪنڊا ٿي ويو ھو ۽ خدا جي خوف ۾ ھنجي چيلھه ايتري جھڪي وئي ھئي جو ھو صفا ڪٻو ٿي ويو ھو.“ مون ھن کان پڇيو ”الله تعاليٰ تائين پھچڻ جو ڪھڙو رستو آھي“ چوڻ لڳو ته ”جيڪڏھن الله تعاليٰ کي ڄاڻندين ته ان جو رستو به معلوم ڪري وٺندين“ پوءِ چوڻ لڳو ”مان ان جو پرستار آھيان جنھن کيڄاڻ تائين ڪين ڄاتو اٿم ۽ تون ان جي نافرماني ٿو ڪرين جنھن کي ڄاڻين ٿو. يعني خدا جي معرفت جي تقاضا خوف آھي ۽ مان توکي بي خوف ۽ بي غم ڏسان ٿو ۽ بي خوفي جو نتيجو ڪفر ۽ جھل آھي.“ ان جواب کان مان پنھنجي دل ۾ خوف محسوس ڪرڻ لڳس ۽ ھن جي لفظن مون تي اھو اثر ڪيو جو ڪيترن گناھن کان پاسو ڪيم.“

مٽيو ناھه مٽيون جو تون پسي ھارُ ھر ڪين
اصل آھي اڳھين ، سندو ڪوڙ ڪٽيون
ان گھوڙن ھنئي گھٽيون ، دوستان دور ڪيون
(ليلا چنيسر)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

حضرت فضل بن ربيع چوي ٿو تہ مان هارون الرشيد سان گڏ مڪي معظم ۾ هوس. جڏهن حج ڪيوسون تہ مونکي چوڻ لڳو تہ من. هنڌ جي خدا جي مردن مان ڪو خدا جو بندو هجي تہ ان جي زيارت ڪريون. مون کي ياد آيو تہ فضل بن عبدالله بہ هت رهي ٿو. مان هارون رشيد کي ان جي خدمت ۾ وٺي ويس. هو متي قرآن شريف جي تلاوت ڪري رهيو هو. دروازو کڙڪايو سي. پاڻ اندران پڇيائين "ڪير آهي؟" مان جواب ڏنو "امير المؤمنين" جواب ۾ڏي چيائين "امير الؤمنين جو مون سان ڪهڙو واسطو؟"

پوءِ پاڻ هيٺ تشريف فرما ٿيو، دروازو کولي بتي وسائي ڇڏيائين. هارون الرشيد ڪيس عرض ڪيو تہ "مون کي ڪجهہ نصيحت ڪريو" هارون الرشيد کي ڪيترين نصيحتون بيان ڪيائون. ان کان پوءِ هارون الرشيد پڇيو، "اوهان تي ڪجهہ قرض تہ ڪونهي؟"

حضرت فضل چيو "ها، قرض آهي مگر اهو تنهنجي لاهڻ جو نہ آهي. مون تي الله جي احڪامن ۽ انهن جي پيروي جو قرض آهي. جيڪڏهن ان قرض تي مون کي وٺ ڪري تہ افسوس ئي افسوس آهي."

هارون الرشيد چيو تہ "آءٌ تہ ماڻهن جي قرض جي ڳالهہ ٿو ڪريان" پاڻ فرمايائين "الله جا لک احسان جو مون کي وٽانئس هزارين نعمتون ملي رهيون آهن. مون کي ڪڏهن بہ ان رزاقِ حقيقي کان شڪوہ نہ آهي جو مان ماڻهن کي ٻڌائيندو وتان."

هارون الرشيد هزار دينار ڪيڏي سندس اڳيان رکيا ۽ عرض ڪيائين، "قبول فرمايو ۽ پنهنجن ضرورتن تي خرچ ڪجو." حضرت فضل چيو "منهنجي ڪنهن بہ نصيحت جو توتي اثر نہ ٿيو ۽ هاڻي ئي ڏاڍ، ظلم ۽ ٺڳبازي شروع ڪئي اٿئي"

هارون الرشيد چيو "حضور مان ڪهڙو ظلم ڪيو؟"

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

حضرت فضل چيو ”مان توکي نجات جي طرف سڏيو ۽ تو مونکي بناسبب ڦا سائڻ جي کوشش ڪئي، هي ظلم ناهي تہ ٻيو ڇاهي؟“

ٻوليون ٻيلي جون ڪري، پاسي ڀر پيو
سٽائي سٽن کي، وهاٽيءَ ويو
ڇاٽي ڪين ٿيو، سر سکيو ئي هيڪڙو
(سر پرڀاتي)

حضرت ذوالنون مصري چوي ٿو تہ مان بيت المقدس مان مصر اچي رهيو هوس. رستي ۾ هڪ ماڻهو ڏنم جو ٻري ڪان پئي آيو. مون دل ۾ چيو هن سان ڪجھ ڳالهيون ڪجن. هو جڏهن منهنجي ويجهو آيو تہ هو مرد نہ پر هڪ ٻڍي عورت هئي. هٿ ۾ لٺ هئس ۽ بدن تي پشميني جو جبو اوڍيل هوس. مون چيو ”ڪٿان ٿي اچين؟“ چيائين ”الله جي طرف کان“ مون چيو ”ڪيڏانهن ٿي وڃين؟“ چيائين ”الله جي طرف.“ مون وٽ ڪجھ دينار هئا جي ڪڍي کيس ڏيڻ چاهيم تہ اشاري سان موکي روڪيائين ۽ چيائين تہ ”اي ذوالنون ! تنهنجي دل ۾ مون بابت جو وهم پيدا ٿيو آهي اهو تنهنجي عقل جي ڪمزوريءَ سبب آهي. آءُ جو بہ ڪم ڪندي آهيان الله لاءِ ڪندي آهيان ۽ سواءِ پنهنجي رب جي ٻي ڪان نہ گهرندي آهيان. ان ڪري جو ان کان سواءِ ٻي ڪنهن جي پرستار نہ آهيان“ ائين چئي هو هلي وئي.

ليا ڏنم لار، سانپارا ساهڙ جا
هيون هت نہ وندري، ڏراڙنئون ڏار
منهنجو من ميهار ، پکهئو پاڻ ٻري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ابو نصر فتح بن شحرف نهايت ئي زاهد ۽ پارسا محدث هو. تيهن ورهين تائين ماني به نه کاڌي هئائين. ڪجهه ميوو ڪائي گذارو ڪيو هئائين تيهن ورهين تائين مٿو مٿي ڪري آسمان ڏانهن نه ڏٺو هئائين. هڪ ڏينهن بي اختيار سندس مٿو آسمان ڏانهن کڄي ويو ته يڪدم سندس وات مان هيءَ دعا نڪتي "الاهي ! هاڻي تنهنجو اشتياق منهنجي برداشت کان ٻاهر آهي. تنهن ڪري تون جلدي مون کي پنهنجي دربار ۾ گهرائي وٺ" ان کان پوءِ هن وصال ڪيو.

سامي ڪامي پرينءَ لئي ، ڪسي تيا ڪباب
نڪو ڏسن ڏوهه کي ، نڪو ڪن ثواب
اوتن آر تي ڳاڏٽو ، منجهان اکن آب
سندو ذات جواب ، تون ڪِنءَ پڇين تن ڪوَن
(سر رامڪلي)

هڪڙي ڀيري خليفي معتصم با الله حضرت ابراهيم اڌم کان پڇيو "تون ڪهڙو ڪم ڪندو آهين؟" چيائين "دنيا، دنيا جي طالبن جي سپرد ڪئي اٿم ۽ عاقبت، عاقبت جي طالبن جي سپرد ڪئي اٿم. دنيا ۾ صرف الله تعاليٰ جو ذڪر پنهنجي لاءِ اختيار ڪيو اٿم ۽ عاقبت ۾ الله تعاليٰ جو ديدار پسند ڪيو اٿم."

ٻک وڏائون ٻگرين، جوڳي ڪندا جُڳَ
طلب نه رکن طعام جي، اوتئو ٻين اُڄَ
لاهوتن لطيف چئي ، من ماري ڪئو مُڄَ
سامي جهاڳي سُڄَ ، وسينءَ کي ويجها ٿيا
(سر رامڪلي)

خواجه فريد هڪ ڏينهن بغداد کان ٻري هڪ غار ۾ هڪ

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

درويش سان مليو. هن ان درويش کي سلام ڪيو. درويش ڪيس ويهڻ لاءِ چيو ۽ هو ويهي رهيو. اهو درويش ايترو ڪمزور هو جو هن جي چمڙي هن جي هڏن سان لڳل هئي. خواجه فريد دل ۾ چيو، "هن جهنگل ۾ هن کي کاڌو ڪٿان ملندو هوندو." اچانڪ هن اهو خيال ٿي ڪيو ته بزرگ ڪنڌ مٿي ڪري چيو "اي فريد ! چاليهه سال ٿيا آهن جو هن غار ۾ رهندو آهيان. پڻ ڪا گاهه سان پيٽ ڀريندو آهيان."

حبيبن هيڪار، منجها مهر سڌ ڪيو
سو مون سڀ ڇمار، اورڻ اهوئي آئيو
(سر ڪلياڻ)

شاهه شجاع ڪرماني چاليهه سال نه ستو هو. چاليهن سالن کان پوءِ هڪ رات رب العزت جي زيارت کان مشرف ٿيو. پوءِ جيڏانهن به ويندو هو ته ڪپڙو ويڙهي سمهي پوندو هو جيئن ساڳيو لقاءُ حاصل ٿئي. هاتف آواز ڏنس "اي شاهه شجاع ! اهو ديدار چاليهه سال بيداري جو نتيجو هو هاڻي ڀيا چاليهه سال بيدار رهه تڏهن وري اها مهرباني نصيب ٿيندءِ."

ککي هاٿيون ڪاريون، ڇڄي هاٿا ڇڄ
پاند جنين جي پاند سين لڳو ٿئي لڄ
سمو چام سهڄ ، ايو ڪري ان سين
(سر ڪاموڏ)

مسجد نبوي جي سامهون هڪ ڪچو چبوترو هو جتي غريب ۽ بي گهر مسلمان ويٺا هوندا هئا. ڪين اصحابِ صفه چوندا هئا. حضرت جن نماز کان پوءِ ڪجهه وقت انهن وٽ ضرور ويهندا هئا. ڇاڪاڻ ته انهن جا ڪپڙا پراڻا هوندا هئا ۽ انهن مان پگهر جي بو ايندي هئي ان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ڪري هو حضرت جن ڪان ٿورو پرڀرو ٿي ويهندا هئا. حضرت جن کي اهو نہ وڻندو هو. حضرت جن انهن جا گوڏا پاڻ ڏانهن سوري چوندا هئا "ويجهو اچو فقير کي فقير جي ويجهو اچڻ کپي."

ڪيڏانهن ڪاهيان ڪرهو چوڏس چتاٺو،
منجهين ڪاڪ ڪڪوري منجهين لڌاٺو،
راٺوئي راٺو، ري راٺي ٻيو ناهہ ڪي.
(سر مومل راڻو)

حضرت علي رضہ جناب سرور ڪائنات صلي الله عليه وآلہٖ وسلم کان روايت ڪئي آهي تہ "حضرت موسيٰ عليه السلام باري تعاليٰ کي عرض ڪيو تہ اي رب ! ڇا تون قريب آهين تہ آءٌ توکي هوريان سڏيان يا تون پري آهين تہ توکي وڏي آواز سان سڏيان؟ مان تنهنجو سنو آواز تہ ٻڌان ٿو، پر توکي ڏسان نٿو، تون ڪٿي آهين؟ الله تعاليٰ فرمايو، مان تنهنجي اڳيان، تنهنجي ساڄي، تنهنجي کاٻي آهيان. ٻانهو جڏهن بہ مونکي ياد ڪندو آهي تہ مان ان وٽ هوندو آهيان."

سڪا منهن سندن، پيرين پراٺا ڪيترا،
ساڄهر ڏوري آئيا، سونهان جت منجهن،
ڳجها ڳجهيون ڪن، تهان پراهين پنڌ جون.
(سر ڪاهوڙي)

شيخ جنيد بغدادي چيو تہ "مون پنهنجي رب کي مديني جي گهٽين ۾ ڏٺو." ماڻهن پڇيس تہ "ڪيئن؟" چيائين تہ "هڪ ڏينهن مان مديني جي بازار مان پئي ويس تہ ڪجهہ خستہ حال ماڻهن کي ڏٺم جن جي پريشان حال جي ڪيفيت بيان ٿي نہ ٿي سگهي. مون کي انهن تي رحم آيو ۽ چاهيم تہ آءٌ بہ انهن سان رهان ۽ انهن جي سنگت اختيار ڪريان پوءِ مان سندن صحبت ۾ رهيم ۽ سمجهيم تہ خدا خستہ حال

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ماڻهن سان آهي. الله تعاليٰ فرمائي ٿو تہ مان شڪستہ دلين جي ويجهو آهيان."

ڪيهي ڪام ڪاپڙي، ٿا اهڙي روش رون،
نڪا دل دوزخ ڏي، نڪي بهشت گهرن،
نڪو ڪم ڪفار سين، نڪا مسلماني من،
اُيا ائين چون، تہ پرين ڪجو پنهنجو.
(سر رامڪلي)

هڪڙي ڀيري بي بي رابعہ بصري جذب جي حالت ۾ پنهنجي حجري کان ٻاهر آئي ۽ وڏي واڪي ماڻهن کان باهہ جي بنڊي ۽ پاڻيءَ جو ڏول گهرڻ لڳي. ماڻهن ڪانئس پڇيو تہ "هوءَ باهہ ۽ پاڻي ڪاڏي ڪندي؟" چيائين تہ "باهہ سان بهشت کي ساڙي ڇڏيندس ۽ پاڻيءَ سان دوزخ کي وسائي ڇڏيندس جيئن ماڻهو خدا جي عبادت نہ بهشت جي لالچ ۾ ۽ نہ دوزخ جي خوف کان ڪن پر هو خدا جي عبادت خدا واسطي ئي ڪن."

منهنجي مداين جي ڪل پريان پيئي
ڪڏهن ڪوسا نہ ٿيا ڏوراپو ڏيئي
ساجن سيبي ڍڪيم ڍول، ڍلائيون.
(برو سنڌي)

حضرت ابراهيم خليل الله هر روز رات جو گهر کان ٻاهر نڪري ڪنهن مهمان جي تلاش ۾ رهندو هو. جڏهن ڪو ماڻهو ڪيس ملندو هو تہ ان کي پاڻ سان گڏ وٺي ايندو هو ۽ ڪيس. پنهنجي دسترخوان تي پاڻ سان ماني کارائيندو هو. هڪ طوفاني رات ڪيس هڪڙو پيڙو ماڻهو مليو جنهن کي هو پاڻ سان گڏ وٺي آيو. جڏهن ٻئي

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ماني ڪائڻ وينا تہ ٻيدي الله جي نالي وٺڻ کان سواءِ ماني ڪائڻ شروع ڪئي تنهن تي حضرت ابراهيم ڪيس چيو تہ الله جو نالو وٺي ڪاڌو ڪاءِ. ٻيدي وراڻيو تہ مان الله کي مڃيندو ئي نہ آهيان ان جو نالو ڪيئن وٺندس. ان تي حضرت ابراهيم کي ڪاوڙ آئي ٻيدي کي پنهنجي دسترخوان تان اٿاري ڪڍيائين. ان رات حضرت ابراهيم کي غيب مان آواز آيو "اي ابراهيم اهو ٻيڍو ستر سالن کان مونکي نہ مڃيندو آهي مگر مون ڪڏهن بہ هن جو رزق بند نہ ڪيو آهي تو هڪ رات بہ ان جي گستاخي در گذر نہ ڪئي".

پڙهيو ٿا پڙهن، ڪڙهن ڪين قلوب سين
پاٽا ڏوهہ چڙهن، جيئن ورق واراڻين وترا.
(سر يمن ڪلياڻ)

شيخ ابو سعيد ابوالخير ۽ بو علي سينا جي ملاقات ٿي، جڏهن هڪ ٻئي کان رخصت ٿيڻ لڳا تہ بو علي سينا شيخ جي هڪ ساٿي بوعلي صوفي کي، جو شيخ جو ملازم هو، چيو تہ جڏهن مان هليو وڃان تہ منهنجي وڃڻ کان پوءِ شيخ جيڪي منهنجي بابت چوي مونکي ٻڌائجانءِ. جڏهن بو علي سينا هليو ويو تہ شيخ هن بابت برو ڀلو ڪجهہ بہ نہ چيو. آخر بو علي صوفي هڪ ڏينهن شيخ کان پڇيو تہ "بو علي سينا ڪهڙو ماڻهو آهي؟" شيخ ابو سعيد چيو تہ "فلسفي آهي، طبيب آهي، وڏو عالم آهي، مگر اخلاق جي بزرگي کان محروم آهي." شيخ جيڪي ڪجهہ چيو هن اهو اکر بہ اکر بو علي سينا ڏانهن لکي موڪليو. بو علي سينا هڪ خط شيخ ابو سعيد کي لکيو جنهن ۾ لکيائين تہ "مون ڪيترا ڪتاب اخلاق جي بلندي تي لکيا آهن ۽ اوهين چئو ٿا تہ مان اخلاق جي بلندي کان خالي آهيان." شيخ سندس خط پڙهي مرڪيو ۽ چيو تہ "مون ائين ڪين چيو هو تہ بو علي سينا اخلاق جي بلندي تئو ڄاڻي پر مون تہ اهو چيو هو تہ هو بلند اخلاق کان خالي آهي."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

پاڻهو هيو. پچن، ڪٺي هٿ حبيب جو
نيزي هيٺان نينهن جي پاسي پاڻ نہ ڪن
عاشق اجل سامهان اوچي ڳاٽ اچن
ڪسڻ قرب جن، مرڻ تن مشاهدو
(سر ڪلياڻ)

منصور ڪي تعذير ڏيڻ وقت جڏهن سندس هٿ وڍي ڦٽا ڪيائون تڏهن مشڪي چيائين تہ " هن بانديءَ جا هٿ ڪپڻ آسان آهن مگر اهي بند، جن مونکي حق سان ٻڌي ڇڏيو آهي، تن کي ڪپڻ ڪٺن آهي." پوءِ سندس ٻئي پير بہ وڍي ڇڏيائون. وري بہ مرڪي چيائين، "هنن پيرن سان آءٌ دنيا جون مسافريون ڪندو هوس پر انهن پيرن کانسواءِ مون وٽ ٻيا پير بہ آهن جن سان مان ٻنهي جهانن جو سير ڪيان ٿو جيڪڏهن اوهان ۾ سگهہ آهي تہ انهن پيرن کي بہ وڍيو." ان بعد پنهنجي رت ۾ رتل ڪاراين سان پنهنجا ڳل ۽ ٻانهون ڳاڙهيون ڪيائين. ڪنهن پڇيس تہ ائين ڇو ٿو ڪرين؟ جواب ڏنائين تہ "تمام گهڻو رت ڇڏيو اٿم متان ماڻهو سمجهن منهن جي زردائي ڊپ سببان آهي تنهنڪري ڳلن کي ڳاڙهو ڪيم." پڇيائونس "ٻانهون ڇو ڳاڙهيون ڪيئي؟" چيائين "عشق جو وضو رت سان ئي ڪرڻ گهرجي." پوءِ سندس اکيون ٻئي ڪڍيائون انهيءَ تي ماڻهن جي ميڙ ۾ شور پئجي ويو. ڪي زار زار روئڻ لڳا تہ ڪي وري مٽس پٿر اڇلائڻ لڳا. جڏهن سندس زبان ڪپڻ جي ڪيائون تڏهن چيائين، "ٿورو صبر ڪريو، مونکي ڪجهہ چوڻو آهي." پوءِ آسمان ڏي منهن ڪري چيائين، "يا خدا ! هنن ايذائن ۽ عقوبتن جي صدقي هنن ماڻهن تي رحم ڪر ڏس تہ آءٌ ڪيئن هن سوريءَ تي تنهنجو مشاهدو پيو ماڻيان."

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

محبت جي ميدان ۾، ڪر پڙاڏو پٽُ
سر سوريءَ، ڏڙ ڪنگرين، متان ڪچين ڪٽُ
عشق نانگ نپٽُ، خبر ڪاڏن ڪي پوي
(يمن ڪلياڻ)

منصور ڪي پيرن ۾ رنجير وجهي سوريءَ ڏانهن گهليندا پئي ويا تڏهن هڪڙي درويش ڪانئس پڇيو ”عشق ڇا آهي؟“ منصور وراڻي ڏني ته ”پاڻيهي اڄ، سڀاڻي ۽ پرينءَ توکي معلوم ٿيندو ته عشق ڇا آهي؟“ ائين ئي ٿيو جو انهيءَ ڏينهن کيس قتل ڪيائون. ٻئي ڏينهن سندس لاش ساڙيائون ۽ ٽين ڏينهن سندس خاڪ هوا ۾ اڏائي ڇڏي ڪيائون.

ڪاتي تکي مَ ٿيي، مر مينائي هوءِ
ماڻَ ور من توءِ، مون پريان جا هٿڙا.
(ڪلياڻ)

جڏهن عين القضات همداني تي خاص تجلي جو نزول ٿيو، عين ان عالم ۾ هن تمنا ڪئي ته ماڻهو مونکي جلائين ۽ تون ڏسين. هن جي ان خيال کي بد عقيدي سان منسوب ڪيو ويو. خواجه احمد غزالي هن کي چيو ته ”پنهنجي عقيدي جي باري ۾ ڪجهه لک جيئن توکي رهائي ملي.“ هن چيو ته ”مون ان ڏينهن لاءِ ئي دعا ڪئي آهي.“ ان وقت عين القضات جي عمر پنجويهه سال هئي. هن کي زنده جلايو ويو. سڙڻ وقت هن آه ڪئي . ماڻهن کيس چيو ته ”تون چوندو هئين ته مون ان ڏينهن لاءِ دعا ڪئي آهي. هاڻي آه آه جو پيو ڪرين؟“ وراڻيائين ”آءٌ سڙڻ تي آه نٿو ڪريان، پر ان تي آه ٿو ڪريان ته جلدي سڙي رهيو آهيان.“

---

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ايڪ پيالو ! ٻہ چٽا ! عشق نہ ڪري اي
ليڪيا جي لڪڻ ۾، سي قرب رسندا ڪي
هئڻ ڪيا هي، وانجهيا پس ! وصال ڪان
(سر يمن ڪلياڻ)

هڪڙي ڀيري رابعہ بصري ست ڏينهن ست راتيون فاقو ڪيو. ننڊ بہ نہ ڪيائين. ستين ڏينهن بک مٿس غلبو ڪيو ۽ هوءَ بي وس ٿي ويئي. نفس فرياد ڪئي "اي رابعہ تون ڪيستائين مونکي تڪليف ڏيندينءَ." اوچتو ڪو ماڻهو ڪاڏو ڏيئي ويو. هن ڪاڏو وٺي رکيو ۽ ڏيو ٻارڻ لڳي ايتري ۾ ٻلي آئي ۽ ڪاڏو اونڌو ڪري وئي. هن پاڻيءَ جو ڪوزو کنيو تہ پاڻي پي روزو کولي تہ ڏيو وسامي ويو. هن اونده ۾ ئي پاڻي پي روزو کولڻ چاهيو مگر ڪوزو سندس هٿن مان ڪري ٽڪرا ٽڪرا ٿي ويو. پاڻ ڏاڍي افسرده ٿي مناجات ڪيائين "الاهي هي ڪهڙو راز آهي؟" غيب مان آواز آيو "اي رابعہ ! جيڪڏهن تون چاهين ٿي تہ دنيا جون نعمتون تنهنجي لاءِ وقف ڪيان تہ پوءِ مان تنهنجي دل مان پنهنجي محبت واپس وٺندس ڇوتہ منهنجي محبت ۽ دنيا جي نعمت هڪ ئي دل ۾ گڏ ٿي نٿا سگهن."

جيئن ڇيرو ڪائي ڇر سين، عشق ائين ڪري
اجا پرت پري، ڳالهہ نہ ڳالهين جهڙي
(سريمن ڪلياڻ)

جڏهن منصور کي سوريءَ ڏانهن ورتيو ٿي ويا تہ سندس دوستن مان شبليءَ رڙ ڪري پڇيس "اي منصور ! تصوف ڇا آهي؟" منصور وراڻي ڏني تہ "جيڪي اڪين سان ويٺو ڏسين سو تہ تصوف جو رڳو خسيس جزو آهي" تنهن تي شبلي پڇيو، "ان جو اعليٰ جزو ڪهڙو

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

آهي؟ منصور جواب ڏنو "اهو تنهنجي پهچ کان ٻاهر آهي."

چڙهيو چڪاسڻ چاءِ، آڳ پرندي آئيا
وهسن واڙيءَ ڦل جيئن، محبتي مچ لاءِ
اچي پاڻ اڙاءِ، ڪٽي ڪوري وچ ۾
(يمن ڪلياڻ)

منصور کي سوريءَ ڏانهن ورتيون ٿي ويا ته هو کلندو پئي ويو، ڪنهن پڇيس، "منصور هي ڪهڙي عجب قسم جي روش آهي" چيائين "سچي بادشاهه جي حضور ۾ وڃڻ جي اهائي روش آهي."

سرمو سفيدي جو، جڏهن پاتو جن
تڏهن ڏٺي تن، رونق ريتي جهڙي

شبلي جون اکيون اٿيل هيون. هڪ سرمي وڪڻندڙ کيس چيو "اچ ته آءٌ تنهنجي اکين ۾ سرمو وجهان جيئن تنهنجي اکين جي بيماري ختم ٿي وڃي ۽ تون ماڻهن کي ڏسي سگهين" شبليءَ چيس "اي سرمو وڪڻندڙ! اچ ته مان تنهنجي اکين ۾ سرمو وجهان جيئن تون انڌو ٿي وڃين ۽ سواءِ خدا جي ٻي خلق کي نه ڏسي سگهين."

ڏني ڏکو يا اڻ ڏني راضي رهيا
صوفي تي ٿيا، جئن ڪين ڪنيائون پاڻ سان

سلطان محمود غزنوي خراسان جي مشهور بزرگ ابوالحسن خرقاني سان ملاقات ڪرڻ لاءِ سندس خانقاهه ۾ آيو ساڻس ملاقات ڪرڻ ڪانپوءِ سندس خدمت ۾ اشرفين جي ٿيلهي نذر رکيائين ان جي موٽ ۾ شيخ جَوَن جي مانيءَ جو ٽڪرو سندس اڳيان رکيو ۽ چيائينس

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

تہ ڪاءِ. سلطان جڏهن اهو ڪاڏو تہ اهو سندس نڙيءَ ۾ اٽڪي پيو. شيخ چيس "ڇا تنهنجي نڙيءَ ۾ اٽڪي پيو آهي؟" سلطان وراڻيو "هائو." شيخ چيو تہ "ساڳي طرح اهي اشرفيون بہ منهنجي نڙيءَ ۾ اٽڪي پونديون. پنهنجي اشرفين جي ٿيلهي کڻ".

پاڻي ڪان ڪمان ۾ ميان مار مَ مون
مون ۾ آهين تون، متان تنهنجو ئي توکي لڳي

هڪڙي ڀيري بايزيد وجد ۾ اچي چوڻ لڳو تہ "سبحاني ما اعظم شاني" يعني ساراهہ جڳائي مونکي ! ڪيڏو نہ وڏو آهي شان منهنجو. جڏهن مريدن اها ڳالهہ سندس ڏيان تي آندي، تڏهن چيائين تہ "جڏهن مونکي اهي لفظ چوندا ٻڌو تڏهن خنجر هڻي ماري ڇڏجو" وري هڪ ڀيري ساڳيا لفظ سندس زبان مان نڪرڻ لڳا. مريدن يڪدم مٿس خنجرن جو وار ڪيو پر خنجرن ڪيس ڪجهہ ڪين ڪيو اٽلو خنجر هڻندڙ خود گهائجي مري ويا. جڏهن ان عجب روئداد جو ڪائنس ڪارڻ پڇيائون تڏهن وراڻي ڏنائين تہ "وجد جي حالت ۾ منهنجو سينو آرسي وانگر اوجل ٿي ويو ۽ خنجر هڻندڙن جو جسم منجهس پئي بکيو جڏهن انهن مونتي خنجر ٿي هنيا تڏهن گويا انهن پنهنجي جسم سان ڪار ٿي ڪئي"

اکر پڙهہ عشق جو، ورق سڀ وسار
اندر تون اجار پنا پڙهندين ڪيترا

شيخ ابو سعيد ابوالخير کي جڏهن ڪمال (معرفت) حاصل ٿيو تہ جيڪي ڪتاب هن پڙهيا هئا انهن کي هڪ ڪنڊ ۾ رکي ڇڏيائين. هڪ ڏينهن وري انهن ڪتابن جو مطالعو ڪرڻ لڳو. هن هاتف جو آواز

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ٻڌو تہ ”اي ابو سعيد عهدنامو واپس ڪر تون وري اسان ڪانسواءِ غير ۾ مشغول ٿي ويو آهين.“

جي لـيلائـي نـہ لـهـين تـہ پـڻ لـيلائـج
آسر ۾ لاهـيـج، سڄڻ ڀـاڄـهـنـدڙ گهڻو
(سر ليلا چنيسر)

هڪ درويش ساري رات عبادت ڪندو رهيو. صبح ٿيو تہ هن دعا جي لاءِ هٿ کنيا ۽ پنهنجي حاجت رب کي بيان ڪرڻ لڳو غيب کان آواز آيو تہ تنهنجي دعا قبول نہ ٿيندي. پنهنجو وقت اجايو نہ وڃاءِ.

ٻي رات درويش وري عبادت ۾ مشغول رهيو صُبح وقت پهرين ڏينهن وانگر دعا ۾ مشغول ٿي ويو. هن جي هڪ مريد کي اها ڳالهہ معلوم ٿي وئي تہ غيب جي هاتف سندس مرشد جي دعا جي رد هئڻ جي خبر کيس ٻڌائي آهي، هن درويش کي دعا ۾ مشغول ڏسي کيس چيو ”جڏهن اوهانکي معلوم ٿي چڪو آهي تہ اوهان جي دعا قبول نہ ٿيندي تہ پوءِ دعا جي ڇو تڪليف ٿا وٺو.“

درويش جڏهن مريد جي ڳالهہ ٻڌي تہ سندس اکين مان ڳوڙها وهڻ لڳا، هن روئڻهارڪي لهجي ۾ چيو ”تون نيڪ ٿو چوين تہ مونکي منهنجي دعا جي قبوليت بابت انڪار ڪيو ويو آهي پر مان ڇا ڪريان جو الله جي دروازي سواءِ ٻيو در بہ تہ ڪونهي جتي وڃي ٻاڏايان. جيڪڏهن منهنجي خدا منهنجو سوال نہ اگهايو آهي تہ اهو خيال نہ ڪر تہ مان سندس در ڇڏي ٻيو ڪيڏانهن ويندس ۽ ڪيس ٻاڏائڻ ڪان ماٺ ڪندس.“

اڄ نـہ اڳي ڏارَ، ڪـرهـو جنءَ ڪـالَ هـيو
اڳڻ آيـو نـہ ڪـري، ڀـاهـوري پـــچـار
جيڪس منجهہ قطارَ، ڪا وَلِ چِنائين وهُ جي
(سر ڪنيات)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سليمان عبد الملڪ خليفو هو. جڏهن مديني آيو تہ ابو جازم کي پاڻ وٽ سڏايائين. انهيءَ کان پڇيائين تہ ”ڪهڙو سبب آهي جو اسين موت کي پسند نٿا ڪريون.“ هن چيو، ”انهيءَ ڪري جو اوهان دنيا کي آباد ڪيو آهي ۽ آخرت کي ويران تنهن ڪري ضرور جيڪو آباد ملڪ مان ويران پَٽَ ڏانهن ويندو اهو رنج ٿيندو“

ويندَيسِ وطن سامهون،ملير منهنجو ماڳ،
ڏٿُ چوندَيس ڏيہ ۾،ساڻ سَرتين ساڳُ،
تہ مُون سَنئون سهاڳُ، جي ويجهي ٿيان وَرَ کي
(سر مارئي)

سليمان بن عبدالملڪ ابو جازم کان پڇيو، ”جڏهن ماڻهوخدا تعاليٰ وٽ ويندا تڏهن سندن ڪهڙو حال ٿيندو؟“ هن جواب ڏنو ”نيڪ ماڻهو ائين ويندا جيئن ڪو ماڻهو سفر تان موٽي پنهنجن عزيزن وٽ وڃي ۽ بدڪار ائين ويندا جيئن ڪو ڀڳل غلام زور سان پڪڙجي پنهنجي ڌڻي وٽ اچي.“

ساهڙ مون جنءَ سرتيون! ڏسو سڀيئي،
تہ سمهو ڪين سُک تي، ڀاسو وَرَ ڏيئي،
منها اڳيئي، ڳهڙو سڀ ڳهڙا ڪٽي.
(سر سهڻي)

ڀاروچو ڀي ڀَتِ، جيڪس ڏنو جيڏين،
مون جنءَ موڙ هِيَنِ مَتِ، پسنده پنهون کي. .
(سر حسيني)

حضرت يوسف جڏهن مصر جي عزيز وٽ غلام ٿي آيو تہ حضرت يوسف جي جواني، سونهن ۽ سوڀيا جنهن سج ۽ چنڊ کي بہ شرمايو ٿي ڏسي مصر جي عزيز جي زال زليخا جي دل سندس هٿن مان

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

ويندي رهي ۽ هوءَ حضرت يوسف تي پرواني وانگر عاشق ٿي پئي. هڪ ڏهاڙي هوءَ پاڻ کي جهلي نه سگهي ۽ پنهنجي گهر جو دروازو بند ڪري حضرت يوسف کي پاڻ ڏي ڇڪڻ لڳي. مگر حضرت يوسف سندس بد ارادن کي ٺڪرائي ڇڏيو.

زليخا جي حضرت يوسف سان عشق جو احوال ڳجهو نه رهيو ٽيندي ٽيندي شاهي خاندان جي عورتن ۾ اهو چوٻول پئجي ويو ته مصر جي عزيز جي زال زليخا ڪيڏي بي لڄي ۽ بي شرم آهي جو پنهنجي غلام تي عاشق ٿي پئي آهي، ايڏي وڏي مان ۽ مرتبي واري عورت پنهنجو پاڻ پنهنجي غلام جي حوالي ٿي ڪيو. اها خبر جڏهن زليخا کي پئي ته هوءَ انهيءَ ٽوڪ، ٽٺول ۽ طعني سبب پريشان ٿي ويئي دل ۾ پڪو پهه ڪيائين ته جنهن غلام جي محبت جو طعنو مونکي ٿيون ڏين ان جو جلوو کين ڏيکاريو وڃي پوءِ ڏسجي ته سندن دل جو ڪهڙو حال ٿو ٿئي، اهو سوچي هن هڪ ڏينهن شاهي خاندان ۽ شهر جي معزز ماڻهن جي عورتن کي پاڻ وٽ دعوت ڏني. جڏهن سڀ عورتون دسترخوان تي ويٺيون ته زليخان هرهڪ جي هٿ ۾ صوف ۽ انکي ڪٽڻ لاءِ ڇُري ڏني. جڏهن هوءَ ان ڪم کان فارغ ٿي ته زليخا حضرت يوسف کي حڪم ڏنو ته ٻاهر اچي، جيئن حضرت يوسف ٻاهر آيو ته عورتن حضرت يوسف جو جمال ڏسي ايئن محسوس ڪيو ته اوچتو وڄ چمڪي جنهن جي تاب کان سندن هوش ويندو رهيو ۽ ڇُري جيڪا سندن هٿن ۾ هئي تنهن صوف بجاءِ سندن هٿ کي وڍي ڇڏيو. زليخا کين چوڻ لڳي ”هي اهو غلام آهي جنهن جي محبت جا طعنا اوهان مون کي ڏينديون آهيو. هاڻي ٻڌايو ته هن کي ڏسي اوهان جي دل جو ڪهڙو حال آهي؟ “

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

وينو پڇين پرَ ڪَرِ ڪا ميهارَ هلڻ جي
اَجُ آديسي مڻ، صباح مرندو سيڪو.

بن خثيم جنهنجي تربت طوس ۾ آهي سو تابعين وارن بزرگن مان هڪڙو هو. هن پنهنجي گهر ۾ قبر کو تي هئي. جڏهن ڪڏهن پنهجي دل ۾ فرق ڏسندو هو تڏهن قبر ۾ وڃي سمهي رهندو هو. ٿورو سمهي پوءِ چوندو هو تہ "اي ربيع! توکي موٽائي موڪليو اٿن هاڻ ڪوشش ڪري وٺ متان ٻي ڀيري قبر ۾ وڃين ۽ وري واپس نہ موڪلني"

اَوَ ڳڻ ڪري اَپارَ، تودر آيس داسڙا،
جن تو رُسَڻ سنديون روح ۾، تن مون ڀيٽي ناه ڀتارَ
سائينءَ لڳِ ستارَ، ميٽِ مَدايون مهجيون.
(سر ليلا چنيسر)

ڪميٽي هتان، تين مورايون مديون
تون ڪَرِ پاڻ وڙا، موٽ سباجها سُپرين

ڪنهن شخص هارون الرشيد کي عرفات تي ڏٺو تہ متي اگهاڙو ۽ پيرين اگهاڙو گرم پٿن تي بيٺو آهي، ۽ هٿ کٽي وڏي آواز پيو چوي، "يا ارحم الراحمين! تون تون ئي آهين ۽ آءٌ ئي آهيان منهنجو ڪم اهو آهي تہ هردم هڪڙو گناهہ ڪريان ۽ تنهن جو ڪم اهو آهي تہ هرد م بخشش ڪرين، مون تي ٻاجهہ ڪر،"

سيئي ساري سسئي، گهر ڪُندون تون گهور
وڃي ڏورِ م ڏور، درا منجهان دوست ٿئو.
(سر ابري)

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

حضرت سفيان ثوري رابعہ بصري کان پڇيو تہ ”سڀ کان بهتر اُها ڪهڙي شي آهي جنهن سان ٻانهو خداجي ويجهڙائي حاصل ڪري ٿو.“

رابعہ بصري چيو، ”هي ڳالهہ ڏيان ۾ رک تہ بندو دنيا ۽ آخرت ۾ هن کان سواءِ ڪنهن ٻي شي کي دوست نہ رکي.“

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

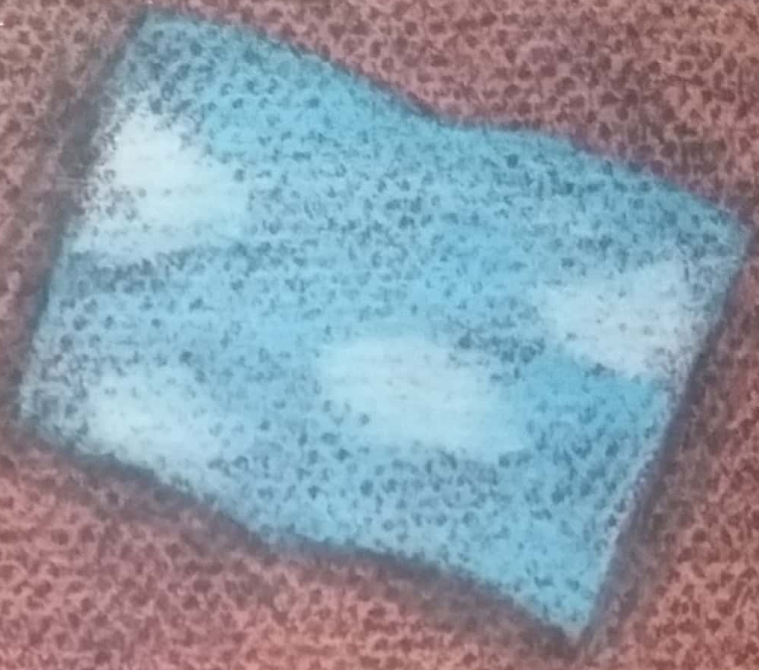

مون مطالع سپرين

شاه عبداللطيف ڀٽائيءَ
جي ڪلام جو اڀياس

اياز قادري

www.sindhsalamat.com books.sindhsalamat.com
Scanned with CamScanner

سنڌ سلامت

www.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت جو مشن ۽ مقصد سنڌي ٻوليءَ جي ڊجيٽلائيزيشن ۽ پکيڙ کي وسيع ڪرڻ آهي ۽ پڻ دنيا سان گڏ سنڌس رفتار سان هلڻ جو سانباهو آهي، ڇو ته تاريخ هميشه انهن قومن جو احترام ڪيو آهي جن پنهنجي علمي سرمائي جي حفاظت ڪئي آهي. سنڌ سلامت پڻ پنهنجي ٻوليءَ جي بقاء خاطر سنڌي ٻوليءَ ۾ لکيل قيمتي ۽ ناياب ورثي کي ضايع ٿيڻ کان بچائڻ ۽ ان کي نه رڳو محفوظ رکڻ پر پنهنجي اديبن، ليکڪن، محققن ۽ شاعرن جي علم، هنر ۽ تخليقن کي ڊيجيٽلائيز ڪندي دنيا جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ موجود سنڌين تائين مفت ۾ آسانيءَ سان پهچائڻ جو عزم ڪيو آهي.

اسان جي خواهش هئي ته سنڌي مواد تي مشتمل هڪ اهڙو ڪتاب گهر قائم ڪجي جتي هر موضوع تي مشتمل ڪتاب موجود ملن. ڪتابن کي ڳولڻ ۽ ڊائونلوڊ ڪرڻ آسان هجي ۽ اينڊرائيڊ سميت آئي فون يا ونڊوز آپريٽنگ سسٽم سميت هر قسم جي ڊوائيس تي آساني سان آن لائين پڻ پڙهي سگهجي.

۽ اهو سڀ ”سنڌ سلامت ڪتاب گهر“ ذريعي ئي ممڪن ٿي سگهيو. اميد ته سنڌ سلامت ڪتاب گهر ذريعي سموري دنيا ۾ موجود سنڌي نه صرف ڀرپور لاڀ حاصل ڪندا پر سنڌ سلامت ڪتاب گهر کي وڌيڪ فائديمند بنائڻ لاءِ پنهنجو ڀورو ساٿ نڀائيندا.

books.sindhsalamat.com

سنڌ سلامت ڪتاب گهر جي اينڊرائيڊ اپليڪيشن پلي اسٽور جي هن لنڪ تان ڊائونلوڊ ڪريو:

https://play.google.com/store/apps/details?id=com.sindhsalamat.book